

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

МАГИСТРАТУРА БЎЛИМИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК: _____

ГАППАРОВ ФАРУК АБДУКАХАРОВИЧ

**ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ КРЕДИТ
ЛИНИЯЛАРИ ҲИСОБИГА ИНВЕСТИЦИЯ
ЛОЙИҲАЛАРИНИ МОЛИЛАШТИРИШ**

5A230603-“Инвестицияларни бошқариш” мутахассислиги

Магистр академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар

(имзо)

и.ф.н. доц. Собирова Л.Ш.

ТОШКЕНТ– 2018

МУНДАРИЖА		БЕТ
КИРИШ.....		3
I БОБ. ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИ.....		9
1.1 Халқаро молия институтларининг концепцияси ва уларнинг халқаро молиявий муносабатлардаги ўрни.....		9
1.2 Халқаро молия институтларинитаснифлаш.....		25
1.3 Халқаро молия институтлари Ўзбекистон иқтисодиётидаги ўрни.....		33
I боб бўйича хулоса.....		42
II БОБ. ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ ВА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ.....		44
2.1 Жаҳон банки гуруҳларини Ўзбекистондаги тадқиқот фаолияти таҳлили.....		44
2.2 Халқаро молия институтлари томонидан Ўзбекистонда инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришни асосий йуналишлари ва ташкил этиш хусусиятларининг таҳлили.....		56
2.3 Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига хорижий инвестицияларни жалб этиш ва миллий иқтисодиётимиз самарадорлигини ошириш чора тадбирларининг таҳлили.....		64
II боб бўйича хулоса.....		74
III БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВА ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙУНАЛИШЛАРИ.....		76
3.1 Хорижий инвестицияларни модернизация қилиш шароитида Ўзбекистон Республикаси иқтисодий сиёсатнинг устивор йўналиши сифатида жалб қилиш.....		76
3.2 Ўзбекистон Республикаси Халқаро молия институтлари билан ўзаро муносабатларининг истиқболли йуналишлари бўйича муаммоларни ҳалқилиш усуллари.....		82
III боб бўйича хулоса.....		90
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.....		92
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....		97

КИРИШ

Мавзунинг асосланиши ва унинг долзарблиги. Мамлакатимиз сўнгги пайтларда глобал бозорда сармоялар оқимининг вектори жадал ўзгариб туради. Бир неча йил олдин ривожланаётган мамлакатлар устувор вазифа бўлиб, бугунги кунда молия дунёнинг ривожланган мамлакатларига йўналтирилмоқда.

Ташқи молиявий бозорларда хали ўзини кўрсатмаган ёш давлатга, хорижий банкларни, банк консорциумини, трансмиллий компанияларни муаян инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш, катта миқдорда кредитларни жалб қилиш қийин.

Бундан ташқари, давлат кредитларини ажратиш, қарзларини бериш ўрта банкларнинг тузилмаларига эмас, баъзан эса айрим давлатларнинг марказий банклари учун ҳам эмас.

Бундай пайтларда ривожланаётган мамлакатларга ёрдам бериш мақсадида халқаро молия бозорларида пул ва қарз беришга ёрдам берадиган катта молиявий ва техник имкониятларга эга бўлган халқаро молия институтлари пайдо бўлади.

Бундай ташкилотларга халқаро ва минтақавий ривожланиш банклари, йирик халқаро молия институтлари ва жамоат ташкилотлари уюшмалари киради.

Бугунги кунда Ўзбекистонда халқаро молиявий институтларнинг кредит линияларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш билан боғлиқ жиддий муаммолар мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, "Халқаро молия институтларининг кредитлари, хусусан, Республика йўл жамғармаси тизимида ва "Ўззкоммунхизмат" агентлиги томонидан лойиҳанинг мижозлари сифатида самарасиз қўлланилмоқда. Тизим иши йўқ, назорат йўқ, масъулият йўқ"¹.

¹Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий интизом ва шахсий масъулият ҳар бир раҳбарнинг фаолиятида кунлик норма бўлиши керак. - Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - П.78

Маълумки, давлатнинг жаҳон майдонидаги фаолияти ижтимоий тараққиётга кучли таъсир кўрсатади. Самарали ва мақсадли ташқи иқтисодий фаолият ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсати мамлакатнинг халқаро миқёосида обрў-эътиборини юксалтириш, унинг хавфсизлигини таъминлаш, иқтисодий, илмий, техник ва маданий салоҳиятни оширишга хизмат қилади.

Мамлакатимиз салоҳиятининг юксалиши, мамлакат кучи ва иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги учун узоқ муддатли истиқболга мўлжалланган ва муҳим аҳамиятга эга бўлган устувор вазифамиз - стратегик муҳим лойиҳаларни амалга ошириш учун фаол инвестиция сиёсатини амалга ошириш, асосий етакчи тармоқларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга, замонавий транспорт ва инфратузилма коммуникацияларини ривожлантиришга қаратилган.

Бу босқичда мамлакатнинг халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик шартлари миллий устуворликлар талабларига жавоб бериши, иқтисодиётнинг мақбул тармоқ тузилмасига эришишга кўмаклашиши, иқтисодиётнинг самарадорлигини оширишга ва жамият фаровонлигини оширишга хизмат қиладиган ва маҳаллий ижтимоий-иқтисодий сиёсатни амалга оширишда халқаро молия ташкилотларининг аралашувиغا олиб келмаслиги жуда муҳимдир. Бу эса ушбу тадқиқотнинг долзарблигини белгилайди.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, Халқаро валюта жамгармаси (ХВЖ), жаҳон банки гуруҳи, Осиё тараққиёт банки (ОТБ) ва Европа тикланиш ва тараққиёт банки (ЕРТБ) каби халқаро молия муассасалари билан ҳамкорликни таҳлил қилади.

Тадқиқот объекти ва предмети. Ўзбекистон Республикасида халқаро молия институтларининг иши ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари, халқаро молия ташкилотлари ишнинг объектини ташкил қилади. Ўзбекистон иқтисодиётига халқаро молия институтларнинг кредит ресурсларини жалб этишда юзага келадиган иқтисодий муносабатлар тизими

ишнинг предмети ҳисобланади.

Тадқиқот мақсади ва вазифалари. Халқаро молия институтлари томонидан молиялаштириладиган инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш хусусиятларини кўриб, шунингдек ҳамкорлик ижобий ва салбий тажрибаси асосида Ўзбекистон ва халқаро молия муассасалари ўртасидаги муносабатларни, яхшилаш тизимини ишлаб чиқишдан иборат.

Ўзбекистон иқтисодиётига халқаро молия институларининг кредит ресурсларини жалб этишни илмий нуқтаи назардан ўрганиш, тадқиқ ва таҳлил қилиш ҳамда уларни такомиллаштириш бўйича амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш тадқиқот ишининг мақсади ҳисобланади.

Илмий янгилиги қуйидагича:

- хорижий молиявий маслаҳатчиларни жалб қилиш орқали йирик инвестиция лойиҳаларини комплекс экспертизадан ўтказиш сифатини ошириш асосида халқаро молия институтларининг кредитларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш зарурлиги;

- экспорт қилинаётган товарларни диверсификация қилиш даражасини ошириш орқали мамлакатнинг тижорат банклари томонидан халқаро ташкилотлар кредит линиялари орқали берилган кредитларни қайтариш даражасини ошириш кераклиги таъкидланди;

- миллий валюта девалвацияси даражасининг пасайиши;

- технологик занжирнинг узлуксизлигини таъминлаш.

Тадқиқотнинг асосий масалалари ва фаразлари. Ўзбекистон иқтисодиётига халқаро молия ташкилотларининг кредит ресурсларини кўпроқ жалб этиш мамлакат иқтисодиётини модернизациялашга, техник ва технологик қайта қуроллантиришга, пировардида, мамлакатда ишлаб чиқиришнинг ва аҳоли турмуш фаровонлигининг ортишига олиб келади.

Тадқиқот мавзуси бўйича адабиётлар шарҳи (таҳлили). Тадқиқот ишида Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг Қарорларидан фойдаланилди. Шунингдек, тадқиқот ишининг асосий

кисмини ёритишда Тадқиқот ишининг иккинчи бобида инвестиция жараёнларининг бугунги кундаги таҳлилини амалга оширишда даврий нашрлар, статистик тўпламлар ва ҳисоботлар ҳамда интернет сайтларидан кенг фойдаланилди.

Ушбу мавзу долзарблиги ва иқтисодий тақомиллаштиришда тутган ўрнининг ниҳоят даражада кенглиги билан доимий равишда тадқиқотчи олимларнинг илмий изланишларида бўлган. Хорижлик иқтисодчи олимлардан А.Бланк, А.Николаев, А.Нишетой, В.Балдина, В.Бочаров, В.Шеремет, П.Вахрин, Г.Лоренс, Д.Лоренс, Л.Гитман, П.Самуэльсон, У.Шарплар² тадқиқот фаолиятларида халқаро инвестицияларни иқтисодийга жалб қилиш, унинг шакллари ва молиялаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратишган.

Ташқи қарз ва халқаро молиявий институтлар билан давлатларнинг иқтисодий масалалари муаммолари билан боғлиқ кўплаб рус олимлари томонидан берилган Л. Красавин, Т.Алибеков, С. Былиняк, Г.Дехтяренко, М. Лубско, Т.Сергеев, Киреев, А.Чумаченко, А. Смирнов, Д.Смыслов, Л.Федякин, Л.Дробозин, Л.Окунево, Л. Андросов. Шунингдек ўзбек олимлари асарларидан инвестиция фаолиятини шакллантириш ва ХМИ фаолиятига тегишли А.Вахобов, Т.Расулов, Н.Жумаев, Ш.Ражаббаев, Ж.Атаниязов, Е.Алимардонов: А.Бедринтсев, А.Бекмурадов, А.Расулев, С.Бержанов, С.Касымов, М.Мирасаатов, Н.Сираджиддинов, Р.Шадиев, Т.Расулов, Р.Юлдашева, А.В Вахабов, Д.Г.Ғозибеков, Н.Каримовларни³ асарлари кўриб чиқилди.

² Бланк А. Инвестиции. – М.: Дело, 2008. – 260 с.; Инвестиционная деятельность: учеб пособие / М.А.Николаев. – Финансы и статистика; ИНФРА-М. – 336 с.; Нишетой А.С. Инвестиции: Учебник. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2006. – 376 с.; Бочаров В.В. Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 160 с.; Управление инвестициями. В 2-х т.: Справочное пособие для специалистов и предпринимателей / Под общ.ред. В.В.Шеремета. – М.: Высшая школа, 1998.; Вахрин П.И., Нишетой А.С. Инвестиции: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К». – 2005. – 160 с.; Лоренс Д. Г., Майкл Д.Д. Основы инвестирования. М.: Дело, 1997 - 510 с.; Гитман Л., Лоренс Дж. Основы инвестирования: учебное пособие. Пер. с англ. – М.: ДЕЛО, 1997. –1008 с.; Самуэльсон П. Экономика: изд. 15-е. Пер. с англ. – М.: КноРус, 1999. –800 с.; Шарп У. Инвестиции. Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 744 с.

³Вахабов А.В., Хожибеков Ш., Н.Мўминов. Хорижий инвестициялар . Ўқув қўлланма - Т.: Молия, 2010. -324 .

³Ғозибеков Д'. Инвестицияларни молиялаштириш масалалари - Т.: Молия гашриёти, 2003.- 332 б.

³Каримов Н. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш масалалари. –Т.: Фан ва технология, 2007. -197 б.

Мамлакат олимлари томонидан олиб борилаётган ишларнинг катта аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда улар сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикаси халқаро молия институтлари билан ҳамкорликдаги ўзгаришлар ва тенденцияларни тўлиқ қопламайди. Ўзбекистоннинг йигирма беш йиллик халқаро молия муассасалари билан ҳамкорлик қилиш учун кўплаб амалий тажрибалар тўпланган,

Ушбу тажрибани амалий умумлаштириш ҳозирги кунга қадар мавжуд эҳтиёжлар даражасига мос келмаган.

Тадқиқотда қўлланиладиган методиканинг тавсифи. Тадқиқот статистик ва иқтисодий таҳлил, индукция ва дедукция усуллари ишлатади.

Тадқиқотнинг назарий ва услубий асослари монография нашрлари, ўқув қўлланмалари, этакчи иқтисодий ва илмий журналлар, шунингдек электрон Интернет ресурслари каби нашрларда чоп этилган маҳаллий ва хорижий муаллифларнинг ишидир. Шунингдек, ушбу ташкилотларнинг таъсис ҳужжатлари ишлатилган. Тадқиқот диалектик таҳлил усуллари, тизим ёндашуви тамойиллари, иқтисодий таҳлил услублари ва статистик таҳлиллар ёрдамида амалга оширилди.

Тадқиқотни тейёрлашда халқаро молия ташкилотлари, ҳукумат институтлари, институтлар, тадқиқот марказлари, жумладан, Халқаро валюта фонди (ХВФ) Халқаро тикланиш ва таррақиет банки (ХТТБ), Ислон таррақиети банки (ИТБ), Осиё таррақиёти банки (ОТБ), Ўзбекистон молия вазирлиги, Иқтисодий тадқиқотлар маркази ва бошқалар публикацияларидан фойдаланилган.

Тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти. Магистрлик диссертациясини бажариш жараёнида эришилган илмий хулоса ва амалий таклифлардан республикамиз тижорат банкларида халқаро молия ташкилотларининг кредитларини ажратиш билан боғлиқ қаратилган чора-тадбирлар самарадорлигини оширишда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади шундаки, улар инвестиция лойиҳаларини кредитлаш самарадорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқишда

қўлланилиши мумкин.

Шунингдек, диссертация маълумотларидан соҳага тегишли илмий тадқиқотларда манба сифатида "Пул, кредит ва банклар", "Жаҳон иқтисодиёти", "Халқаро иқтисодий муносабатлар", "Халқаро савдо", "Халқаро валюта курслари", "Кредит муносабатлари" фойдаланилиши мумкин.

Диссертация таркибининг қисқача тавсифи. Диссертация иши таркибан кириш, учта боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

Диссертациянинг кириш қисмида Диссертация мавзусининг асосланиши ва долзарбдиги, тадқиқот объекти ва предмети, ишнинг мақсади ва вазифалари, мавзу бўйича қисқача адабиётлар таҳлили, илмий ишнинг назарий ва амалий аҳамияти, диссертациянинг илмий янгиликлари ёритилган.

Диссертациянинг биринчи боби "Халқаро молия институтлари ва уларнинг фаолияти", Халқаро молия институтларининг концепцияси ва уларнинг халқаро молиявий муносабатлардаги ўрни, Халқаро молия институтларинитаснифлаш, Халқаро молия институтлари Ўзбекистон иқтисодиётидаги ўрни. Иккинчи бобда "Халқаро молия институтлари ва ўзбекистон республикаси муносабатларини таҳлил қилиш", Жаҳон банки гуруҳларини Ўзбекистондаги тадқиқот фаолияти таҳлили, Халқаро молия институтлари томонидан Ўзбекистонда инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришни асосий йўналишлари ва ташкил этиш хусусиятларининг таҳлили, Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига хорижий инвестицияларни жалб этиш ва миллий иқтисодиётимиз самарадорлигини ошириш чора тадбирларининг таҳлили. Учинчи бобда "Ўзбекистон республикаси ва халқаро молия институтлари билан ўзаро муносабатларининг истиқболли йўналишлари", Хорижий инвестицияларни модернизация қилиш шароитида Ўзбекистон Республикаси иқтисодий сиёсатининг устивор йўналиши сифатида жалб қилиш, Ўзбекистон

Республикаси халқаро молия институтлари билан ўзаро муносабатларининг истиқболли йуналишлари бўйича муаммоларни ҳал қилиш усуллари масалалари ёритилган.

Диссертация хулоса қисмида мавзу доирасида умумий хулосалар шакллантирилган ва таклиф-тавиялар ишлаб чиқилган.

I-БОБ. ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ИНСТИТУТЛАР ВА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИ

1.1. Халқаро молия институтларининг концепцияси ва уларнинг халқаро молиявий муносабатлардаги ўрни

Замонавий халқаро муносабатларда халқаро институтлар давлатлараро ҳамкорлик ва кўп томонлама дипломатияни шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. XIX асрда халқаро институтларнинг пайдо бўлиши жамиятнинг кўплаб соҳаларини халқаролаштиришга қаратилган объектив истаги эди. Мавжуд халқаро институтлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар (улардан 330 дан ортиғи ҳукуматлараро) бизни БМТ марказида жойлашган халқаро институтлар тизими ҳақида гапириш имконини беради. Бу эса ўз навбатда янги тизимларнинг пайдо бўлишига олиб келади. (қўшма органлар, мувофиқлаштирувчи органлар ва бошқалар)

Халқаро ташкилотлар термини атамаси, одатда, давлатлараро (ҳукуматлараро) ва нодавлат ташкилотлар учун ишлатилади. Бироқ уларнинг ҳуқуқий табиати бошқача. Давлатлараро институт куйдаги хусусиятларга эга: давлатларга аъзолик, таъсис шартномасининг мавжудлиги, доимий органлар; рўйхатдаги давлатлар суверинитетини ҳурмат қилиш. Шу хусусиятларга асосланиб йуқорида айтиб ўтилганларни халқаро институтлар деб аташ мумкин.

Халқаро ташкилотлар халқаро ҳуқуқ субъектларидир. Нодавлат халқаро ташкилотлар асосий симптоми шундаки улар халқаро шартнома асосида жисмоний ёки субъектлар бирлаштируви деб ҳисобланмайди (масалан, Халқаро ҳуқуқ ассоциацияси, Олимлар жаҳон федерацияси ва бошқалар).

Халқаро молия муассасасининг мақсадлари жаҳон иқтисодиётининг зиддиятларни текислаш ҳамкорлик, ҳалоллик, хавфсизлик, қийин вазиятларда барқарорлаштириш ривожидир.

Иқтисодий муносабатларнинг интернационаллашуви ҳаёт

фаолиятининг барча соҳаларида интеграцион жараёнларнинг вужудга келиши, шаклланиши ва ривожланишини объектив шарт қилиб қўяди. Интернационаллашув жараёнида халқаро ҳаётнинг турли жабҳаларини комплекс равишда кириб борган ҳуқуқ катта рол ўйнамоқда. Шу билан бирга, шуни қайд этиш лозимки, турли давлатларнинг миллий ҳуқуқий тизими гарчи бир иқтисодий соҳада бўлсин, трансчегаравий хусусиятдаги серкирра халқаро муносабатларни тартибга солиш учун мўлжалланмаган. Юқорида қайд этилганларнинг барчаси бир давлат доирасидан четга чиқиб, халқаро хусусиятга касб этувчи хусусий (энг аввало, иқтисодий) муносабатларни тизимга солишга қаратилган ҳуқуқий нормалар мажмуи вужудга келишига олиб келди. Ҳуқуқий нормаларнинг бундай мажмуи халқаро хусусий институтлар номини олди.

Халқаро пул-кредит ташкилотларининг фаолияти соҳаси:

- жаҳон иқтисодиётини ривожлантириш тенденциялари ва омилларини таҳлил қилиш;

- жаҳон иқтисодиётини тартибга солиш, халқаро савдони кўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш мақсадида жаҳон валюта ва фонд бозорида операциялар амалга ошириш;

- инвестицион фаолият (халқаро ва миллий лойиҳалар соҳасида кредит бериш);

- давлат лойиҳаларини кредитлаш;

- халқаро ёрдам дастурларини молиялаштириш;

- илмий тадқиқотларни молиялаштириш;

- Хайрия тадбирлари.

Ушбу шартларда халқаро иқтисодий ташкилотларга янги тартибга солиш механизмларини изланишида алоҳида ўрин ажратилди. Ҳозирги кунда кўпгина халқаро ташкилотлар мавжуд. Уларнинг орасида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки (ХТТБ), Европа тараққиёт ва тикланиш банки (ЕБРД), Осиё тараққиёт банки (ОТБ), Ислом тараққиёт банки (ИТБ).

Шубхасиз, халқаро ташкилотлар кўп томонлама аъзо давлатларни тартибга солиш, уларнинг ҳукуматлари сиёсат ва давлат органлари фаолиятини муаянлаштиришга боғлиқ. Шу билан бир вақтда, унинг аъзолари миллий суверенитетини кўп томонлама тартибга солиш савдо, пул-кредит ва молиявий муносабатлари тўғрисидаги ҳукумат томонидан қабул қилинган қарорлар таъсирига ега. Бу соҳада давлат сиёсатининг соҳасида нафақат бошқарув, балки ҳукуматлараро даражада ва халқаро ташкилотлар доирасида ташқи иқтисодий соҳада иштирокчиларига глобал иқтисодий муносабатларни ривожлантириш, қўллаб-қувватлаш тарғиб қилишларни ўз ичига олади.

Глобал иқтисодий муносабатларни кўп томонлама тартибга солиш доимо ривожлантириш ва такомиллаштиришдир. Давлатлар ўртасидаги ҳамкорлик соҳаларида кенгайтириш, глобал иқтисодий тизимининг мураккаблиги, аввало, бир функциялари ва халқаро ташкилотлар тузилмаларидаги ўзгаришлар, шунингдек кўп томонлама тартибга солиш механизмларини усулларини такомиллаштиришни назарда тутди.

Халқаро молия институтлари жаҳон иқтисодиётининг ривожланиш соҳасида муаян муаммоларни хал қилиш иштирокчи мамлакатлар молиявий ресурсларни бирлаштириш орқали яратилган.

Ушбу вазибалар қуйидагилардир:

– халқаро савдо тарғиб, барқарорлаштириш ва глобал иқтисодиётни тартибга солиш мақсадида валюта ва фонд бозорида операциялар амалга ошириш;

– давлатлараро кредитлар - давлат лойиҳаларни молиялаштириш ва уларни амалга ошириш учун кредитлар;

– инвестиция фаолияти ҳамда тижорат ташкилотлари резидентлари орқали халқаро лойиҳалар соҳасида кредитлаш;

– инвестиция фаолияти "ички" лойиҳаларда кредитлаш (лойиҳа, деб тўғридан-тўғри, бир мамлакат ёки тижорат ташкилоти-резиденти манфаатларининг таъсири, транспорт ривожлантириш ва алоқа тармоқлари ва

бошқалар);

Халқаро институтлар давлатлар томонидан биргаликда яратилади. Халқаро институт яратиш жараёни уч босқичда содир бўлади: мураккаб асбоб қабул қилиниши, ташкилотнинг моддий тузилишини яратиш, асосий органлари чақириш. биринчи қадам музокара ва шартнома матнини қабул қилишларни ўз ичига олади. Иккинчи босқич эса ташкилотнинг моддий тузилмасини яратишни ўз ичига олади. Ушбу мақсадлар учун ташкилотнинг келажакдаги органлари учун процесуал меёрлар штаб-квартирасини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган барча масалаларни қайта ишлашга қаратилган махсус органлар кўпинча қўланилади.

Халқаро валюта-кредит ва молия муносабатларининг институционал тузилиши кўплаб халқаро ташкилотларни ўз ичига олади. Баъзилари катта ваколатлар ва ресурсларга эга бўлгани боис халқаро валюта-кредит ва молия муносабатларини бир маромга солиб туради.

Айримлари ўзида ҳукуматлараро муҳокама этиш учун форум сифатида, валюта ва кредит-молия сиёсати бўйича тавсиялар ва консенсус ишлаб чиқади. Бошқалари эса, ахборот йиғиш ҳамда муҳим валюта-кредит ва молия муаммолари билан шуғулланиб, иқтисодни статистик ва илмий-тадқиқот нашрлари билан таъминлайди. Маълум қисми юқорида қайд этилган вазифаларнинг барчасини бажаради.

Дунё миқёсидаги валюта-кредит ва молия ташкилотларини шартли равишда халқаро молия институтлари деб аташ мумкин. Уларни битта эзгу мақсад мураккабликларга ва қарама-қаршилиқларга тўла жаҳон хўжалигининг барқарорлиги ҳамда бутунлигини таъминлаш ва ҳамкорликни ривожлантириш ғояси бирлаштиради.

Жаҳон молиявий ресурслар бозорини барқарорлаштириш ва халқаро капитал ҳаракатини рағбатлантириш ниятида талай халқаро ва ҳудудий молиявий ташкилотлар ташкил этилган.

Халқаро молия институтлари жаҳон иқтисодиёти ва халқаро молия муносабатларини барқарорлаштириш мақсадида жаҳон ҳамжамиятининг

харакатларини бирлаштиришга, валюта ва кредит-молия муносабатларини давлатлараро тартибга солишни амалга оширишга, жаҳон валюта ва кредит-молия сиёсати тактикаси ва стратегиясини ҳамкорликда ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштиришга хизмат қилади.

Халқаро Валюта фонди (ХВФ), (инг. International Monetary Fund, IMF) – БМТнинг ихтисослашган ташкилотларидан бўлиб, штаб – квартираси АҚШнинг Вашингтон шаҳрида жойлашган. 1944 йил 22 июлда БМТнинг валюта – молия масалалари бўйича Бреттон – Вудсдаги конференциясида ХВФ битимининг асоси ишлаб чиқилди. ХВФ ташкил топган расмий сана – 1945 йил 27 декабр бўлиб бунда, битимнинг охирги варианты 29та давлат томонидан имзоланди. ХВФ ўз фаолиятини 1947 йил 1 мартдан Бреттон – Вудс тизимининг бир қисми сифатида бошлади. Шу йили Франция биринчи кредитни олди. Ҳозирги кунда ХВФ 186 давлатни бирлаштириб, унинг тузилмасида 133 мамлакатдан 2500 мутахассис ишлайди.⁴

ХВФ – аъзо давлатлар ўртасида валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш ва уларга тўлов балансининг камомади билан боғлиқ валютавий қийинчиликлар пайтида чет эл валютасида қисқа ва ўрта муддатли кредитлар бериш йўли билан молиявий ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган ҳукуматлараро ташкилотдир.

ХВФ Келишувлар моддаларининг биринчи моддасига мувофиқ, унинг мақсадлари қаторига қуйидагилар киради:

– халқаро валютавий муаммоларни бартараф этиш борасида маслаҳатлар ва ҳамжиҳатлик механизмини таъминловчи доимий институт орқали халқаро валютавий ҳамкорликни рағбатлантириш;

– халқаро савдонинг кенгайиши ва мувозанатли ўсишини қўллаб қувватлаш ва шу орқали бандлик ва реал даромадларнинг етарлича юқори даражасини ушлаб туриш ва иқтисодий сиёсатнинг бош мақсади сифатида барча аъзо давлатлар ресурсларининг самарадорлигини оширишга ҳисса

http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704608104575220652201803546.html?mod=WSJ_latestheadlines
маълумоти асосида тузилган

⁴Сайт

қўшиш;

– аъзо давлатлар ўртасида жорий битимларга доир кўп томонлама тўловлар тизимини ташкил этиш ва жаҳон савдоси ривожланишига тўсқинлик қилувчи валюта айирбошлашдаги чекловларни бекор қилишга кўмаклашиш;

– аъзоларнинг умумий ресурслари ҳисобидан етарлича хавфсиз асосда маблағ билан таъминлаш орқали уларнинг ишончини қозониш, ва шунинг асосида уларга тўлов балансидаги номувофиқликлар(тартибсизликлар)ни миллий ёки халқаро тараққиётга ғов бўладиган чора-тадбирларсиз тўғрилаш имконини бериш;

– юқоридагиларга мувофиқ аъзо давлатларнинг халқаро тўловлар балансларидаги номувофиқлик(мувозанатсизлик)ларнинг давомийлигини қисқартириш ва унинг даражасини пасайтириш.

ХВФ фаолиятининг асосий йўналишлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- жаҳон валюта тизимини назорат қилиш;
- пул сиёсатидаги халқаро ҳамкорликга ёрдам бериш;
- жаҳон савдосини кенгайтириш;
- ХВФ аъзоларини кредитлаш;
- валюта айирбошлаш курсларини барқарорлаштириш;
- дебитор мамлакатларга маслаҳатлар бериш;
- Махсус қарз ҳуқуқлари МКҲ (Special Debt Rights) чиқариш орқали ликвид маблағларни яратиш;
- иқтисодий сиёсат ва техник ёрдам соҳасида тавсиялар ишлаб чиқиш.
- халқаро молия статистикаси стандартларини ишлаб чиқиш;
- халқаро молия статистикаси тўпламларини эълон қилиш.

Халқаро Валюта Фондининг энг муҳим вазифаларидан бири аъзо мамлакатларнинг тўлов балансида қийинчиликлар юзага келганда кредитлар бериш орқали ёрдам кўрсатиш ҳисобланади. Бу молиявий ёрдам

мамлакатларга ўзининг халқаро захираларини тўлдиришга, миллий валютасини барқарорлаштиришга, импорт тўловларини амалга оширишни давом эттиришга ҳамда мавжуд муаммоларни ҳал этиш бўйича чоралар-тадбирлар қабул қилиш орқали фаол иқтисодий ўсиш учун шароитни тиклашга имкон яратади.

Мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришда минтақавий ривожланиш ташкилотлари ҳам муҳим рол ўйнайди. Минтақавий ривожланиш банклари ўз минтақаларига бошқа халқаро ташкилотларга нисбатан имтиёзли кредитлар ажратиш орқали уни ривожлантиришни назарда тутаяди. Бундай ривожланиш ташкилотларига Европа тараққиёт ва тикланиш банки, Осиё тараққиёт банки, Америкааро ривожланиш банки, Африка ривожланиш банки, Ислом тараққиёт банкларини киритишимиз мумкин.

Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки⁵(ХТТБ), (инг. International Bank for Reconstruction and Development) - Жаҳон банкининг асосий кредит ташкилоти бўлиб кенг миқёсда Жаҳон банки номи билан танилган. Ушбу банкга аъзо бўлиш учун ариза тақдим этган мамлакат аввало ХВФга аъзоликка кирган бўлиши лозим. Банкнинг барча қарзлари аъзо давлатлар ҳукуматлари томонидан кафолатланиши керак. Қарзлар бўйича ҳар олти ойда ўзгарувчи фоиз ставкаси белгиланади. Ҳозирги вақтда мазкур ставка 6-7 фоизга тенг. Қарзлар асосан 15-20 йил муддатга, асосий қарз суммаси бўйича тўловларни 3-5 йилга узайтириш тартибида берилади. Қарз бериш давлат ҳукуматининг кафолати олингандан сўнг амалга оширилади ХТТБ⁶ – 1944 йилда Бреттон-Вудсдаги (АҚШнинг Нью-Хемпшир штатидаги шаҳарча) Халқаро валюта - молиявий конференцияда ХВФ билан бир вақтда тузилган давлатлараро инвестиция институтидир. Бир вақтнинг ўзида банкнинг низоми ҳам бўлиб қолган ХТТБ ҳақидаги Битим 1945 йилда расмий жиҳатдан кучга кирган, банк ўзининг фаолиятини 1946 йилдан бошлаган.

⁵ <http://www.ebrd.com/ru/home.html> сайт маълумотлари асосида тузилган:
Annual report of World bank (<http://siteresources.worldbank.org>) маълумотлари асосида тузилган:

ХТТБнинг штаб-квартираси - АҚШнинг Вашингтон шаҳрида жойлашган. ХТТБнинг асосий мақсади - аъзо мамлакатларга узоқ муддатли кредит ва қарзлар бериш ҳамда хусусий инвестицияларни кафолатлаш орқали уларнинг иқтисодий ривожлантиришга кўмаклашиш ҳисобланади.

1.1-жадвал

ХТТБ томонидан дунё 2012-2016 йилларда амалга оширилган операциялар (млн. АҚШ долл.)⁷

т/р	Тематик йўналиш	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Иқтисодий бошқариш	1 160	353	461	715	1340
2.	Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва оқилона фойдаланиш	2 429	1 308	1 231	1 836	3 758
3.	Молиявий ва хусусий секторни ривожлантириш	3 313	2 700	5 102	6 214	6 838
4.	Инсон ресурсларини ривожлантириш	2 672	1 534	1 803	1 916	2 652
5.	Давлат секторини бошқариш	2 754	2 082	3 441	1 508	4 745
6.	Хукукий тизимни мустаҳкамлаш	98	448	244	730	406
7.	Қишлоқ таракқиёти	1 921	1 771	1 844	1 745	2 974
8.	Ижтимоий ривожланиш, гендер тенглиги ва ижтимоий интеграция	405	753	713	1 165	449
9.	Ижтимоий ҳимоя ва хавфларни бошқариш	2 244	2 025	1 230	3 357	2 563
10.	Савдо ва интеграция	1 437	1 031	403	838	1 555
11.	Шаҳар ривожланиши	2 150	1 243	2 132	3 503	2 447
12.	Мавзулар бўйича умумий маълумотлар	20 582	15 249	18 604	23 528	29 729

Дастлаб ХТТБ аъзо мамлакатларнинг тўпланган маблағлари ва америкалик инвесторларнинг жалб қилинган капиталлари ёрдамида иккинчи жаҳон уруши натижасида иқтисодий жиҳатдан турғун ҳолатга келиб қолган Ғарбий Европа мамлакатларида хусусий инвестицияларни рағбатлантиришга мўлжалланган эди.

Ҳозирда ХТТБ аъзолари бўлиб 186 мамлакат ҳисоблансада, етакчи ўринда еттилик мамлакатлари туради: АҚШ, Япония, Буюк Британия, Германия, Франция, Канада ва Италия.⁸

Халқаро ривожланиш ассоциацияси (ХРА)⁹ – Жаҳон банки гуруҳига

⁷World Bank Outlook 2012. 2014/23/02 маълумоти асосида тузилган

⁸<http://siteresources.worldbank.org> www.worldbank.org маълумотлари асосида тузилган:

⁹<http://siteresources.worldbank.org> маълумотлари асосида тузилган:

кирувчи халқаро ташкилот бўлиб, у 1960 йилда ташкил этилган. ХРА Келишувлар моддасининг 1-моддасига мувофиқ, унинг мақсади иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш, самарадорликни ошириш ва шунинг асосида, сустривожланган аъзо мамлакатларда аҳоли турмуш тарзини ошириш, шунингдек, анаънавий кредитларга нисбатан оғир бўлмаган қулай шартларда молиявий кўмак бериш ҳисобланади.

1.2-жадвал

ХТТБнинг энг йирик қарздорлари (2016 йил ҳолатига кўра, млн. АҚШ долл.)¹⁰

т/р	Давлат	Заҳира қилинган маблағлар ҳажми
1.	Перу	2 850
2.	Хиндистон	2 820
3.	Қозғистон	2 058
4.	Хитой	1 982
5.	Индонезия	1 700
6.	Украина	1 560
7.	Миср, Араб давлати.	1 550
8.	Ирак	1 550
9.	Польша	1 504
10.	Колумбия	1 400

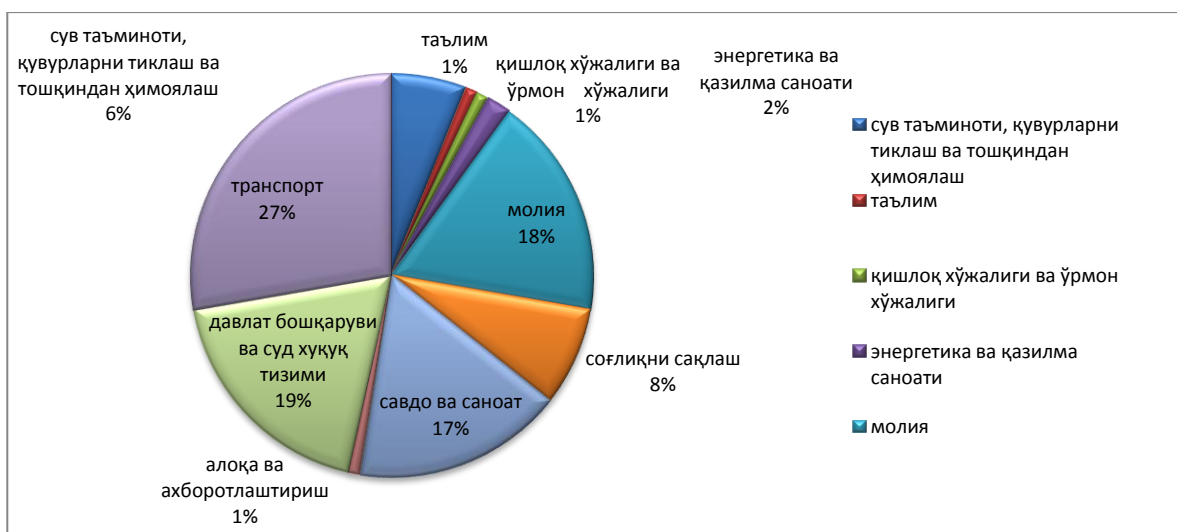
Халқаро молия корпорацияси (ХМК)¹¹ (инг. International Finance Corporation, IFC) – Жаҳон банки гуруҳига кирувчи халқаро ташкилотдир. Ташкилотнинг штаб-квартираси Вашингтонда (АҚШ) жойлашган. 1956 йилда ривожланаётган мамлакатларга хусусий инвестициялар оқими барқарорлигини таъминлаш мақсадида тузилгандир.

2016 йил якунига кўра ХТТБ ва ХРА томонидан кредитлашнинг тармоқлар бўйича тақсиротини кўрадиган бўлсак, кредитлаш ҳажмида юқори улушни давлат бошқаруви ва суд-ҳуқуқ тизим эгаллаган бўлиб жами кредитлаш ҳажмининг 19 фоизи шу тармоқ хиссасига тўғри келган. Улушига кўра кейинги ўринларда транспорт, энергетика ва қазилма саноати, сув таъминоти, қувурларни тиклаш ҳамда тошқиндан ҳимояланиш тармоқлари эгаллаган. Алоқа ва ахборотлаштириш тармоғига ажратилган кредитлаш

¹⁰World Bank Outlook 2012. 2014/23/02 маълумотлари асосида тузилган:

¹¹ <http://www.ifc.org/> маълумотидан фойдаланилган

ҳажми энг кам улушни ташкил этиб 1 фоизга тенг бўлган.

1.1-расм. Ўзбекистонда 2016 йилда ХТТБ ва ХРА томонидан умумий кредитлашнинг тармоқлар бўйича тақсимооти¹²

Мамлакатларга ривожланиш жараёнида ёрдам кўрсатиш мақсадига эга бўлган ХРА стратегиясининг асосий элементлари қуйидагилардан иборат:

- макроиктисодий ва тармоқ сиёсатининг пухта ўйланган чоратadbирларини қабул қилиш орқали иқтисодий ўсишни жадаллаштириш;
- ижтимоий соҳаларнинг мустаҳкамланиши ва ривожланишини қаътий кўллаб-қувватлаш орқали инсон капиталига инвестициялаш;
- бошқарув самарадорлигини ошириш учун ташкилий-техник имкониятларни кенгайтириш;
- барқарор ривожланиш мақсадларида атроф-муҳитни сақлаш;
- қуролли тўқнашувлар оқибатларини бартараф этишга кўмаклашиш.

Қуйидаги жадвал маълумотларидан ХРАнинг энг йирик қарздорлари бўлган мамлакатларни кўришимиз мумкин. Уларга, Ҳиндистон, Покистон, Бангладеш, Нигерия, Эфиопия, Вьетнам, Уганда, Танзания, Кения, ва Шри-Ланка мамлакатлари киради. Мазкур қарздорлар ичида энг йириги бўлиб Ҳиндистон мамлакати ҳисобланади. Чунки, ХРА томонидан Ҳиндистонда бир қатор лойиҳаларни молиялаштиришга, жумладан, сув таъминоти,

¹²<http://siteresources.worldbank.org> маълумотларига асосида тузилган

инфратузилмани яхшилаш, соғлиқни сақлаш ҳамда энергия соҳаларини ривожлантиришга маблағлар ажратилган.

1.3-жадвал

ХРАнинг энг йирик қарздорлари (2016 йил ҳолатига кўра, млн. АҚШ долл.)¹³

т/р	Мамлакатлар	Захира қилинган маблағлар ҳажми
1.	Эфиопия	1 862
2.	Вьетнам	1 670
3.	Бангладеш	1 557
4.	Покистан	1 460
5.	Нигерия	1 075
6.	Хиндистон	1 025
7.	Танзания	964
8.	Кения	646
9.	Конго, Дем. Респ.	600
10.	Гана	500

ХРА фоизсиз кредитлар ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга қаратилган грантлар ажратиш орқали қашшоқликни қисқартириш, ижтимоий тенгсизликни камайтириш ва аҳоли турмуш тарзини оширишни кўзда тутади

Жаҳон банки ташкилотлари гуруҳининг Президенти бир вақтнинг ўзида ХМК Президенти бўлиб ҳисобланади. Раҳбарлик вазифаси вице-президент томонидан амалга оширилади. ХМК акционерлари бўлиб 182 мамлакат ҳисобланади.

ХМК Жаҳон банки гуруҳига кирувчи бошқа ташкилотлар билан ўз фаолиятини мувофиқлаштириб боради, лекин юридик ва молиявий алоқаларда мустақил ташкилот бўлиб ҳисобланади.

ХМК компанияларга рискларни бошқаришга ва жаҳон капитал бозорига чиқишнинг кенгроқ имкониятига эга бўлишга ёрдам берувчи янги молиявий инструментларни ишлаб чиқишни давом эттирмоқда. Ушбу молиявий маҳсулотлар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

¹³ <http://siteresources.worldbank.org> Annual report of World bank 2014 маълумотларига асосида тузилган

- ХМК ўз маблағларидан заёмлар;
- синдикатлашган заёмлар;
- ҳиссали молиялаштириш;
- қарз инструментлари ва тўғридан-тўғри инвестициялар фондлари;
- тузилмавий молиялаштириш;
- воситачилар орқали молиялаштириш;
- рискларни бошқариш бўйича маҳсулотлар;
- миллий валютада молиялаштириш;
- савдони молиялаштириш;
- эксперт баҳолаш ва бошқалар;

ХМКга аъзоликка киришда қуйидаги шартларга амал қилинади:

- ХТТБ аъзолиги;
- ХМК келишув моддасини имзолаш.

ХМК турли хил тармоқлардаги лойиҳаларни молиялаштиради, уларга, кишлоқ хўжалиги, тоғ саноати, ишлаб чиқариш, туризм ва бошқаларни киритиш мумкин. Аммо биринчи навбатдаги йўналиш, хусусий сектор бўлиб ҳисобланади. ХМК фаолиятининг тўртта асосий йўналишини ажратиш кўрсатиш мумкин:

- хусусий сектор лойиҳаларини молиялаштириш;
- ривожланаётган мамлакатлардаги ташкилотларга халқаро молия бозорларидан капитал жалб қилишда ёрдамлашиш;
- таълим, соғлиқни сақлаш ва инфратузилмани ривожлантиришга йўналтирилган хусусий инвестициялар йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш, шунингдек, инновацион молиявий маҳсулотлардан фойдаланиш ва салоҳиятни ошириш орқали ички молия бозорларини ривожлантириш;
- ҳукуматларга маслаҳат ва техник ёрдам кўрсатиш.

ХМК ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлардаги юқори рентабелли корхоналарни кредитлайди. ХМК кредитларининг муддати одатда 15 йилдан ошмайди, ўртача муддат эса 3-7 йилдир.

ХМКнинг хусусияти шундаки, унинг маблағларидан инвестиция олиш учун корхона ва ташкилотларга кредит берилганда, ЖТТБ ва ХРА талаб қилгандек аъзо мамлакатларга ҳукумат кафолатлари талаб қилинмайди. Бу хусусий компаниялар учун улар фаолияти устидан давлат назоратидан сақлайди, ва ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига чет эл капиталини жалб қилиш манфаатларига хизмат қилади.

Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик (ИККА) Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик (инг. Multilateral Investment Guarantee Agency) - Жаҳон банки гуруҳига кирувчи мустақил халқаро ташкилотдир. ИККАнинг асосий мақсади бўлиб, ривожланаётган мамлакатларга хорижий тўғри инвестицияларни йўналтиришга кўмаклашиш, шунингдек ахборот ва консултация хизматларини кўрсатиш ҳисобланади. Шу билан бирга ИККА сиёсий рисклардан суғурталашни ёки ривожланаётган мамлакатларга хорижий тўғри инвестицияларни рағбатлантириш мақсадида кафолат беришни амалга оширади.

ИККА – 1988 йилда аъзо мамлакатларнинг бадаллари эвазига ташкил топган. Ҳозирги кунда 2010 йил ҳолатига кўра ИККАга 175 мамлакат аъзоликка қабул қилинган¹⁴. ИККА халқаро ташкилоти тўғрисидаги конвенция 1985 йил 11 октябрда Вашингтонда имзоланган. Шунингдек штаб-квартираси Вашингтонда жойлашган.

ИККА кафолати инвесторларни, шартнома шартларини бузишдаги, харбий ва фуқаролар ғалаёнидаги, мусодара қилишдаги ҳамда маблағларни ўтказишдаги чекловларда юзага келадиган рисклардан ҳимоя қилади. Аммо тижорат рискларини суғурталаш, масалан банкротлик rischi амалга оширилмайди. ИККА шунингдек ривожланаётган мамлакатлар ўртасида бўладиган инвестиция муносабатларини ҳам суғурталашни амалга оширади.

ИККА кафолатига мамлакатда рўйхатдан ўтмаган фаолияти

¹⁴ www.mfino.ru маълумотларига асосида тузилган

инвестиция билан боғлиқ бўлган хусусий фирма ва фуқаролар ҳам давогарлик қилиши мумкин. Кафолат 3 йилдан тортиб 15-20 йил муддатгача амалга оширилади. Жаҳон банки кафолатидан фарқли томони шундаки, инвестициялаш учун мамлакат ҳукуматидан қарши кафолат талаб қилинмайди.

Шу билан биргаликда ИККА кредитлар бермайди ҳамда мустақил инвестор бўлиб ҳисобланмайди. Алкогол ва тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳамда қимор ўйинларини ташкил этиш учун қилинган инвестицияларга кафолат берилмайди. Ҳозирги пайтда кафолатлашнинг максимал миқдори битта инвестицион лойиҳа учун 110 млн. АҚШ долларини ҳамда битта мамлакат учун 440 млн. АҚШ долларини ташкил қилади. Қайта суғурталаш ва биргалашиб суғурталашда ушбу чегара сезиларли даражада ортиқ бўлиши мумкин¹⁵.

Шунингдек ривожланаётган мамлакатларда юзага келиши мумкин бўлган ноижорат рисклар қуйидагилар бўлиши мумкин:

– миллий валютанинг эркин айирбошлашни тўхтатиш ва бу билан боғлиқ инвестор мамлакатига даромадларни ўтказиш билан бўладиган муаммолар;

- инвестор мулкининг барбод бўлиши;
- ҳарбий ҳаракатлар;
- тўнтаришлар ва ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзгариши;
- ҳукумат қарори натижасида шартноманинг бажарилмай қолиши.

Ўз олдига қўйган мақсадни амалга ошириш учун ИККА юқорида келтирилган ноижорат рискларга кафолатларнигина эмас, балки шунингдек, ривожланаётган аъзо мамлакатларнинг ҳукумат органларига сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга нисбатан дастур ва тартиб юзасидан маслаҳатлар беради ҳамда чет эл инвесторларини қўллаб-қувватлайди.

Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки (ЕТТБ) 1990 йилда Лондонда

¹⁵ <http://www.miga.org/about> маълумотларига асосида тузилган

ташқил қилинган. ЕТТБнинг асосий мақсади – Марказий ва Шарқий Европанинг собиқ социалистик тузумда бўлган мамлакатларини бозор иқтисодиётига ўтишига ёрдам беришдан иборат. ЕТТБ фақатгина аниқ доирадаги лойиҳаларни кредитлайди. ЕТТБ ресурслари ХТТБга ўхшашлик бўйича шаклланади.

ЕТТБ ишлаб чиқаришни (лойиҳаларни молиялаштиришни ўз ичига олган ҳолда), инфратузилмани тараққий эттириш ва қайта тиклашга техник ёрдам кўрсатишни (экологик дастурларни ўз ичига олган ҳолда), акционерлик капиталига инвестициялари, айниқса хусусийлаштирилаётган корхоналарни кредитлашга ихтисослашган. Шу билан биргаликда ЕТТБнинг асосий диққати кичик бизнесни қўллаб-қувватлашга қаратилган.

Банк ўз аъзоларига, тузилмавий ва тармоқ иқтисодини давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштиришни ислоҳ қилиш, бу билан мамлакатларни жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига уйғунлашувига қўмаклашади.

ЕТТБ ўз фаолияти доирасида қуйидагиларни амалга оширади:

– ривожланган мамлакатларда қабул қилинган банк иши стандартлари асосида мосланувчан кредитлаш учун турли хил инструментлардан фойдаланади;

– хусусий сектор ташаббусини қўллаб-қувватлайдиган секторлар бўйича кўзда тутилган ва тутилмаган операциялар стратегиясидаги вазифаларни амалга оширишни ўзида мужассамлаштиради;

– хусусий инвесторлар, уларнинг маслаҳатчилари ва тижорат банклари билан ҳамкорлик қилади;

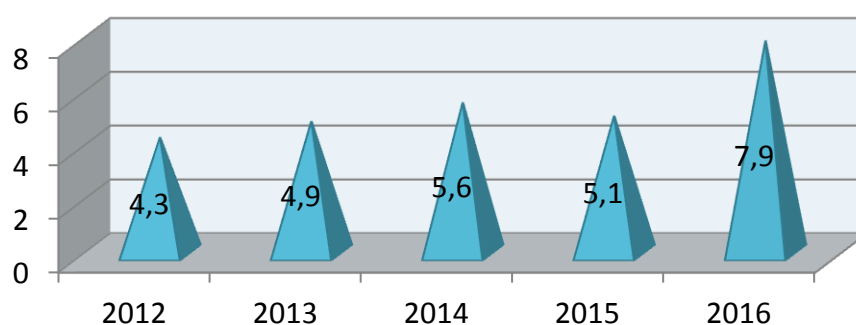
– ҳукумат билан ривожланишнинг узоқ муддатли режаларини амалга оширишда ҳамкорлик қилади;

– халқаро валюта-кредит ва молия ташкилотлари билан ўзаро ҳаракатларни бажаради;

– давлатлараро ва минтақавий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда ишлайди;

– атроф-муҳитни сақлашни ва яхшилашни таъминлашга ҳаракат қилади.

Европа иттифоқи, Европа инвестиция банки аъзо мамлакатлари ва Европа иттифоқининг ўзи ЕТТБ низом капиталида 51 фоиз квотасига эгадирлар, Марказий ва Шарқий Европа мамлакатлари – 13 фоиз, қолган Европа мамлакатлари – 11 фоиз, ноевропа мамлакатлари –24 фоиз. Капиталда кўпроқ ҳиссабилан АҚШ – 10 фоиз, Италия, ГДР, Франция, Буюк Британия ва Япония –8,5 фоиздан. Низом капиталининг ўлчами ҳар 5 йилда бир марта кўриб чиқилади.

1.2-расм. Ўзбекистонга ЕТТБ томонидан 2012-2016 йилларда ажратилган кредитлар миқдори.(млрд.евро)

ЕТТБ экспорт кредитлар бўйича кафолатлар бермайди ва суғурталаш билан шуғулланмайди.

Шунингдек ЕТТБ қуйидаги фаолият турларини молиялаштирмайди:

1. Мудофаа саноати;
2. Тамаки саноати;
3. Халқаро ҳуқуқий меъёрларда тақиқланган воситаларни ишлаб чиқариш;
4. Қимор бизнеси;
5. Атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва жараёнлар.

1.2-расмдан кўриниб турибдики, 2012-2016 йиллар давомида ЕТТБ томонидан ажратилган кредитлари ўсиб бормоқда.

Банк такдим этадиган кредитининг энг кам микдори 5 млн. Еврониташкил этади. Фоиз ставкалари асосий бозор ставкаси (одатда, ЛИБОР) ваваржадан ташкил топади. Кредитлар бўйича фоиз сузиб юрувчи (свопоперацияларини кўллаган холда) ёки катъий ставкаларда белгиланади. Маржамикдори кредит шартларидан келиб чиқади.

1.2. Халқаро молия институтларини таснифлаш

Халқаро молия институтлари ва банк ташкилотлари халқаро иқтисодий муносабатлар тизимида муҳим ўрин тутаяди.

Биринчидан, уларнинг фаолияти пул-молия соҳасининг тўғри ишлашини таъминлайдиган жаҳон иқтисодиётининг зиддиятли яхлитлигида тартибга солиш тамойилини ва муаян барқарорликни жорий этиш имконини беради. Бунга эҳтиёж, биринчи навбатда, давлатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг микёси, шунингдек, ўзгармайдиган характерига боғлиқдир.

Иккинчидан, улар мамлакатлар ва давлатлар ўртасидаги ҳамкорликни ўрнатиш учун форум бўлиб хизмат қилади. Мафкуравий қарама-қаршилиқнинг заифлашуви билан бу вазифа кўпроқ фавқулотда юзага келади.

Учинчидан, халқаро пул-кредит ва молия ташкилотларининг ривожланиш тенденциялари тўғрисидаги ахборотни таҳлил қилиш ва умумлаштириш, жаҳон иқтисодиётининг энг муҳим муаммолари бўйича тавсиялар бериш аҳамияти ортиб бормоқда.

Жаҳон миқёсидаги мақсад ва даражасига қараб, халқаро пул-кредит институтлари глобал аҳамиятга эга бўлган ташкилотлар, минтақавий ташкилотлар ҳамда жаҳон иқтисодиётининг муаян соҳасини қамраб олувчи ташкилотларга бўлинади.

Минтақавий молия ташкилотларини таснифлашнинг асосий мезони абзолик шарт, ваколат ва иштирокчилар, ваколатларнинг табиати ҳисобланади. Ўзининг малакаси (функционал йўналиши) бўйича барча халқаро институтлар умумий ва махсус ваколатга эга ташкилотларга бўлинади. Ушбу мезонга мувофиқ, ММТлар махсус ваколатга эга бўлган

ташкilotларга тегишлидир. Бироқ, халқаро молия институтларининг ўзига хос хусусиятлари умумий ваколатли ташкilotларда, шунингдек бошқа (молиявий бўлмаган) йўналишдаги ташкilotларга хосдир. Халқаро валюта жамғармаси барча халқаро молия ташкilotларининг кенг ваколатларига эга.

Халқаро валюта-кредит ва молия муносабатларининг институционал тузилиши ўзига кўплаб халқаро ташкilotларни қамраб олади. Улардан баъзилари кўпгина ваколатларга ҳамда юқори миқдордаги молиявий ресурсларга эга бўлган ҳолда халқаро валюта-кредит ва молия муносабатларини тартибга солишни амалга оширади. Бошқалари эса, ҳукуматлараро муҳокама этиш учун форумлар ташкил этиш ҳамда валюта-кредит ва молия сиёсати бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш билан шуғулланади.

Халқаро молия институтлари ўзида жаҳон иқтисодиёти барқарорлигини таъминлаш учун молия ва валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш мақсадларида давлатлараро келишув асосида ташкил этилган халқаро ташкilotларни ифодалайди.

Халқаро молия институтларининг юзага келишига асосан жаҳон хўжалигида глобаллашув жараёнларининг ривожланиши ҳамда халқаро молия бозорларидаги ва жаҳон валюта тизимидаги беқарорликнинг кучайиши сабаб бўлди. Улар асосан иккинчи жаҳон урушидан кейин ташкил топган ва ҳозирги вақтда мамлакатларнинг валюта-кредит ва молия муносабатлари соҳасидаги ҳамкорлигини ривожлантиришда ҳамда ушбу муносабатларни давлатлараро даражада тартибга солишда муҳим роль ўйнайди.

Халқаро молия институтлари вужудга келишининг биринчи босқичи биринчи ва иккинчи жаҳон урушлари орасидаги даврга тўғри келади. Халқаро молия институтлари вужудга келишининг иккинчи босқичи ҳамда улар фаолиятининг кучайиш жараёни иккинчи жаҳон урушидан сўнг мустамлакачилик тизимининг парчаланиши ва 1970 йиллардаги иқтисодий ўзгаришлар билан боғлиқдир. Шу билан биргаликда 1980-йилларнинг бошларида халқаро молия институтлари фаолиятида учинчи босқичнинг бошланганлигини қайд этишимиз мумкин. Чунки бу даврда жаҳон

иқтисодиётида глобаллашувнинг кучайиши ҳамда интеграцион жараёнларнинг жадаллашуви кабиларни кўрсатиш мумкин. Дунёдаги бир қатор давлатларнинг ҳукумат органлари замонавий халқаро иқтисодий муносабатлардаги муаммоларни биргаликда ҳал этишга эҳтиёж сездилар ва бунинг натижасида халқаро ташкилотларга бўлган талаб янада ортиб борди.

Халқаро молия институтларига Халқаро Валюта фонди, Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Халқаро ҳисоб-китоблар банки, Осиё, Америка, Африка минтақавий ривожланиш банклари ва бошқалар киради.

Халқаро молия институтларининг фаолияти жаҳон хўжалигининг барқарорлигига эришишга ҳамда валюта-молия соҳасидаги муносабатларнинг узлуксизлигини таъминлашга ёрдам беради. Энг аввало, бунга бўлган зарурият давлатлар ўртасидаги ўзаро алоқалар кўламининг ортиб бориши шунингдек, уларнинг ўзгарувчан хусусиятга эга эканлиги билан изоҳланади. Шунингдек улар мамлакатлар ва давлатлар ўртасида ҳамкорликни ташкил этиш учун форум сифатида хизмат қилишга ҳам йўналтирилган.

Бундан ташқари, жаҳон хўжалигининг муҳим муаммолари бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш ва ривожланиш тенденциялари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш, таҳлил этиш ҳамда ўрганиш соҳасида халқаро валюта-молия институтларнинг аҳамияти ортиб бормоқда.

Халқаро молия институтларининг вужудга келишига ва фаолиятининг ривожланишига қуйидаги омиллар таъсир кўрсатган:

– хўжалик ҳаёти байналмилаллашувининг кучайиши, шунингдек, миллий чегаралардан ташқарига чиқувчи трансмиллий корпорациялар ва трансмиллий банкларнинг ташкил топиши;

– жаҳон хўжалигида молиявий муносабатларни халқаро тартибга солишга бўлган эҳтиёжнинг кучайиши;

– жаҳон валюта тизими, халқаро валюта-кредит, қимматбаҳо қоғозлар ва олтин бозорларидаги юзага келадиган муаммоларни ҳамкорликда ҳал қилиш заруриятининг ортиб бориши.

Халқаро молиявий институтлар қуйидаги хусусиятларга кўра

гурухланиши мумкин:

– Бреттон Вудс ташкилотлари (ХТТБ ва ХВФ) универсаллик нуқтаи назаридан универсалдир, қолганлари минтақавий асосда Халқаро инвестиция банки, Дуне хавфсизлиги вазирлиги (ХИБ, ДХВ) ёки бошқа тамойиллар асосида тузилади, бироқ улар катта миқдордаги давлатларни бирлаштиради (ЕТТБ ва ХХКБ);

– Халқаро тизимлараро тизимлар (ривожланаётган мамлакатлар учун ХРА, ўтиш давридаги мамлакатлар учун ЕТТБ) икки халқаро молия институтлари ташкил этилган;

– Дастлаб ЕТТБ ўз меёрий ҳужжатларида тегишли қарзни ўз ичига олган ҳолда, аъзо давлатларга маълум сиёсий, жумладан, сиёсий, мезонларга жавоб берадиган ресурсларни тақдим этишни назарда тутган (улар кўп партияли демократия, бозор иқтисодиёти ва бошқалар принципларига риоя қилишлари керак).

Халқаро иқтисодий ташкилотлар тизимининг таркибий қисми бўлган халқаро молия институтлари гуруҳларни гуруҳлаш тамойилларига мувофиқ таснифланади. энг машҳур таснифларни кўриб чиқсак.

Жаҳон иқтисодиётини тартибга солувчи халқаро иқтисодий ташкилотлар икки асосий тамойилга мувофиқ таснифланиши мумкин: ташкилий ва кўп томонлама тартибга солиш.

Кўп томонлама тартибга солиш соҳасида халқаро иқтисодий ташкилотларнинг таснифи қуйдаги гуруҳларга бўлишни назарда тутди:

1. ХИМ(халқаро иқтисодий муносабатлар)иқтисодий ва саноат ҳамкорлигини ва жаҳон иқтисодиётини тартибга солади;

2. ХИМжаҳон савдосини тартибга солиш тизимида;

3.Минтақавий иқтисодий ташкилотлар - жаҳон иқтисодиётининг тартибга солиниши тизимида;

4. Бизнесни тартибга солувчи халқаро ва минтақавий иқтисодий ташкилотлар;

5.Халқаро иқтисодий муносабатларни ривожлантиришга кўмак берувчи

халқаро нодавлат ташкилотлар ва уюшмалар.

Юқорида санаб ўтилган дастлабки тўртта тоифага киритилган барча халқаро ва минтақавий хўжалик ташкилотлари ҳукуматлараро ташкилотлар бўлиб, улар давлатлараро ёки кўп томонлама деб аталади. Ҳукуматлараро ташкилотлар билан бир каторда, Жаҳон иқтисодий алоқаларини ривожлантиришга кўмак берувчи халқаро нодавлат ноижорат ташкилотлари ва ассоциациялар ҳам таснифга киритилган.

ХВФ нинг расмий мақсади:

- "пул-молия соҳасида халқаро ҳамкорликни рағбатлантириш";
- "Халқаро савдони кенгайтириш ва мувозанатлаштирилган ўсишини рағбатлантириш" ишлаб чиқариш ресурсларини ривожлантириш;
- аъзо давлатларнинг юқори даражадаги иш билан таъминланишига ва реал даромадларига эришиш;
- "Валюталарнинг барқарорлигини таъминлаш, аъзо давлатлар ўртасида валюта майдонини мунтазам алоқаларини таъминлаш" ва "рақобатбардош устунликларни олиш учун валюталарнинг кадрсизланиши" га йўл қўймаслик;
- Рўйхатдан давлатлар ўртасида кўп томонлама ҳисоб-китоб тизимини яратиш ҳамда валюта чекловларини бартараф этишга кўмаклашиш;
- аъзо давлатларга чет эл валютаси учун маблағ яратиш учун вақтинчалик вақт ажратиб, уларга "тўлов балансидаги балансларни тўғрилаш" имконини беради;
- Жаҳон банки гуруҳининг асосий мақсади камбағалликни глобал миқёсида камайтиришдир.

ХТТБнинг расмий мақсади аъзо давлатларга ўз сармояларини кафолатлаш, узоқ муддатли кредитлар ва кредитлар бериш орқали иқтисодиётини ривожлантиришда ёрдам беришдир. ХВФдан фарқли ўлароқ, ХТТБ кредитларининг кўпчилиги 15-20 йилдан бери узоқ муддатли кредитлардир.

Халқаро молия институтларининг пайдо бўлиши қуйдаги сабабларга боғлиқ:

– иқтисодий ҳаётни халқаролаштиришни кучайтириш, миллий чегаралар ташқарисида ТК ва ТНБ тузиш;

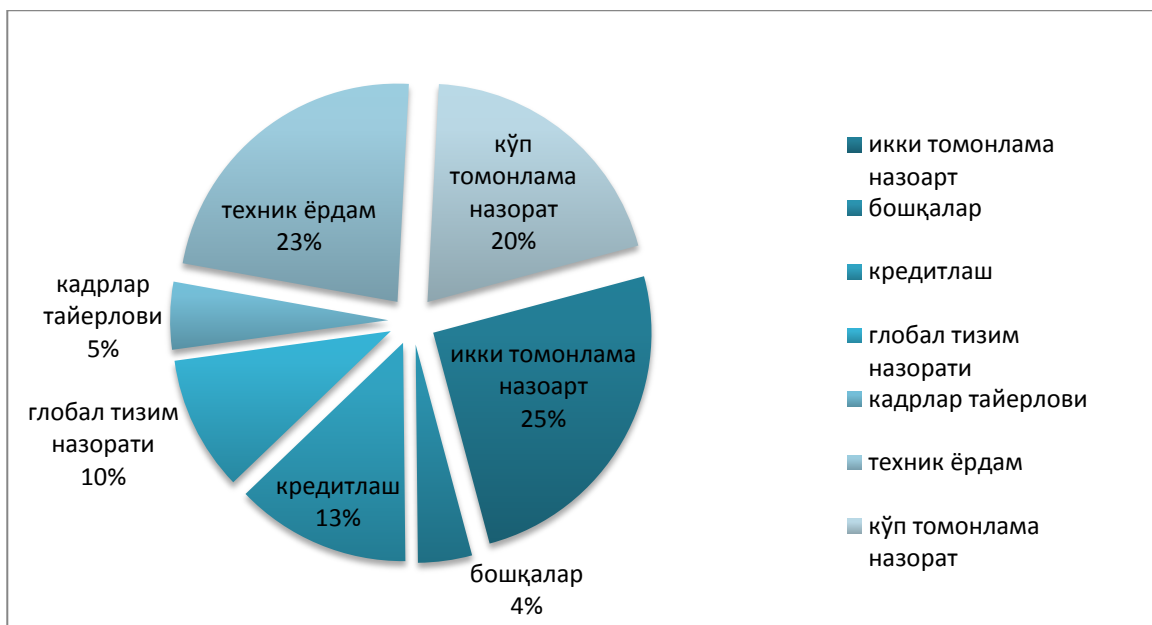
– Жаҳон иқтисодий алоқаларини давлатлараро тартибга солиш, жумладан пул-кредит ва молиявий алоқаларни ривожлантириш;

– муаммоларни биргаликда ҳал қилиш зарурияти, жаҳониктисодиётининг беқарорлиги, шу жумладан Жаҳон валюта тизими, валюта бозорлари, кредитлар, қимматли қоғозлар кредитларидир.

Бир томондан, Жаҳон иқтисодий муносабатларининг глобаллашув жараёни давлат бошқарув органларининг тартибга солиш функциялари ва миллий ишлаб чиқариш кучларининг тўсиқсиз ривожланиши учун зарур бўлган миллий даражадаги муаммолар ва қарама-қаршиликларни таъкидлайди. Шу муносабат билан давлатлараро тузилмалар, шунингдек, улар юзага келган келишилган ҳуқуқий нормалар миллий даражада рақобат муҳитини бузишга уринишларга тўсқинлик қилади.

Халқаро валюта фондининг бошқа ташкилотларга нисбатан универсаллиги, у тартибга солувчи, маслаҳат ва молиявий функцияларни бирлаштирганлиги билан белгиланади. ХВФнинг тартибга солиш функцияси, аъзо давлатларнинг Фондга қўшилиш йўли билан мамлакат томонидан қабул қилинган мажбуриятларга риоя этишларини таъминлашга қаратилган сиёсатини назорат қилади.

Бошқа томондан, кўп томонлама ташкилотлар - давлатлараро муносабатлар даражасидаги тўсиқларни ўзаро бартараф этиш бўйича аъзо давлатларнинг миллий маъмуриятлари вакиллари ўртасида келиша оладиган механизмлардир. Бошқача айтганда, халқаро институтларнинг фаолияти глобаллашув жараёни учун миллий ва халқаро миқёсда ҳам "тиниқлаш" имконини беради.

1.3-расм. Халқаро валюта фондинг асосий фаолият харажатлари улуши 2017йил¹⁶

Биринчи турдаги ташкилотлар, масалан, Халқаро валюта жамғармаси ва Жаҳон банки гуруҳига киради.

Низомга мувофиқ, ХВФ аъзо давлатларнинг валюта сиёсатини мониторинг қилишга қаратилган.

Мамлакатнинг ХВФ ресурсларидан фойдаланиш фақат муаян, жуда оғир шароитларда амалга оширилиши мумкин. Биринчидан, мамлакат тўлов баланснинг камомадини молиялаштириш учун унинг ресурсларидан фойдаланиш зарурлигига кучли далиллар билан мурожат қилиши керак. Иккинчидан, ХВФ ёрдам бериш учун Фондга қарзни қайтариш бўйича ўз мажбуриятларини бажариши мумкин.

Сўнги йилларда минтақавий ривожланиш банкларининг сай-харакатлари сезиларли даржада ошди ва Жаҳон банки гуруҳи билан рақобатлашди. Осиё тараққиёт банки кредитларнинг учдан бирини имтиёзли шартларда тақдим этади. Банк учун устуворлик инфратузилма саноати ҳисобланади.

Америка тараққиёт банки энергетика, қишлоқ хўжалиги ва балиқчиликка сармоя етказди. Ушбу банк кредитларни тақдим этишда юқори

¹⁶ www.stat.uz маълумоти асосида тузилди

даражада характерланади.

Ғарбий Европада иқтисодий интеграция жараёнларида Европа Иқтисодий Жамияти (ҳозирги Европа Иттифоқи) доирасида ташкил этилган пул ва молия институтлари муҳим рол ўйнайди.

Жаҳон иқтисодиётининг институтчионал тузилмасининг муҳим қисми бўлган халқаро пул-кредит, молия ва банк ташкилотлари бошқа соҳаларда, хусусан Жаҳон Савдо Ташкилотида ташкил этилган ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорлик қиладилар.

Глобаллашув шароитида ўсиб бораётган тенденциялар, дунёнинг бир қатор ҳудудларида интеграция тенденцияларининг чуқурлашиши, савдо режимларини янада либераллаштириш, мамлакат иқтисодиётига хорижий инвестицияларнинг ўрни ва ролини баҳолашда муҳим ўзгаришлар барча халқаро пул-кредит, молия ва банк муассасаларининг фаолиятини такомиллаштиришга объектив эҳтиёж сезмоқда. Бироқ бу ўз-ўзидан қарама-қаршилиқ бўлган ушбу эҳтиёжни англаш ислохотлар харакати низоларни тезкор ва тезкор бўлишини англамайди.

1.3. Халқаро молия институтлари Ўзбекистон иқтисодиётидаги ўрни

Бугунги кунда Республикада амалга оширилаётган ислохотлар Ўзбекистон билан фаол ҳамкорлик қиладиган етакчи халқаро молия институтлари, хорижий давлатлар, халқаро бизнес ва молиявий тузилмалар томонидан қўллаб-қувватланмоқда.

Минтақавий ва глобал миқёсда барқарорлик ва тинчликни сақлаш борасида халқаро ҳамкорлик Ўзбекистоннинг пул-кредит ва солиқ сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб қолмоқда. Хавфсизликни бўлинмайдиган асосий тамойилга асосланиб, Ўзбекистон, Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки, Европа тараққиёт ва тикланиш банки ва бошқаларга доимий равишда қўшилади.

Халқаро молиявий институтларнинг амалий алоқаларига қисқача

тўхталадиган бўлсак, улардан Халқаро Валюта Фонди (ХВФ), Жаҳон банки, Европа Тикланиш ва Тараққиёт Банки (ЕТТБ), Осиё Тараққиёт Банки (ОТБ) каби йирик молиявий ташкилотлар билан жуда изчил ва фаол ишлар олиб борилмоқда. Мазкур ташкилотлар биз танлаган йўл ва амалга оширилаётган ислохотларнинг тўғри эканлигига қатъий ишонч ҳосил қилганликлари учун ҳам яқин ҳамкорлик алоқаларини олиб бормоқдалар.

1992 йил сентябр ойидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Жаҳон банкининг тенг ҳуқуқли аъзоси ҳисобланади. 1992 йил 2 июлда Ўзбекистон Республикасининг “Халқаро валюта фонди, Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки, Халқаро тараққиёт ассоциацияси, Халқаро молия корпорацияси, Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентликда Ўзбекистон Республикасининг аъзолиги тўғрисида”ги қонуни кучга кирди. Ҳозир Тошкентда Жаҳон банкнинг ваколатхонаси фаолият юритмоқда.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда Жаҳон банки билан ҳамкорликда куйидаги лойиҳалар амалга оширилмоқда:

- Қишлоқ хўжалиги корхоналарини қўллаб-қувватлаш лойиҳаси;
- Ирригация инфратузилмалари ва дренажларни реконструкция қилиш лойиҳаси;
- Мактаб таълимини ривожлантириш лойиҳаси;
- Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш лойиҳаси;
- Самарқанд ва Бухоро шаҳарларида қувурлар тизими ва тозалаш иншоотларини реконструкция қилиш лойиҳаси;
- Саноат корхоналарида энергия самарадорлигини ошириш лойиҳаси;
- Сирдарё вилоятида сув таъминотини яхшилаш лойиҳаси;
- Талимаржон иссиқлик электр станцияси (ИЭС) қурилиши лойиҳаси;
- Соғлиқни сақлаш тизимини модернизациялаш лойиҳаси (Саломатлик-3);
- Электр энергиясидан фойдаланишни назорат қилиш ва ҳисоблашнинг автоматлашган тизимини жорий этиш лойиҳаси;

– Олот ва Қоракўл туманларида сув таъминотини яхшилаш лойиҳаси ва бошқалар.

Жаҳон банки мамлакатимизда аҳоли турмуш тарзини яхшилаш, ижобий ўзгаришларга эришиш учун ўз лойиҳаларини ҳукумат билан ҳамкорликда амалга оширмоқда.

Жаҳон банки мамлакатимизда соғлиқни сақлашнинг самарали тизимини шакллантириш ва тиббий маҳсулотларнинг мақбул нархларда етказиб бериш бўйича бир қатор лойиҳаларни амалга ошириб келмоқда. Хусусан, жаҳон банки Ўзбекистоннинг барча туманлари бўйича биринчи тиббий-санитар ёрдам сифатини яхшилашга кўмак бермоқда. Шунингдек, банк тиббиёт соҳасидаги мутахассисларнинг ўқишини молиялаштириш, соғлиқни сақлашни молиялаштириш бўйича ўз маслаҳатларини бериб, соҳа ривожланишига яқиндан ёрдам бермоқда.

Жаҳон банки қишлоқ хўжалиги корхоналарини қўллаб-қувватлаш лойиҳасининг 2 босқич (фаза) доирасида Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги соҳасида ислохотларни амалга оширишни қўллаб қувватламоқда. Жаҳон банки томонидан тақдим этилган кредит линиялари янги ташкил этилган фермер хўжаликларига кредит кўринишида ажратилган, бунинг натижасида 95 500 гектар ернинг ирригация ва дренаж тизимларини яхшилаш имконини берди. 415 та фермер хўжаликлари, кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектлари озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича паррандачилик, балиқчилик ва қишлоқ хўжалигининг бошқа соҳаларини ривожлантириш мақсадида зарур техника ва асбоб-ускуналарни олиш учун банкнинг 35 млн. АҚШ доллари ҳажмида кредитларга эга бўлишди¹⁷.

Ўзбекистоннинг ғарбий қисмида қишлоқ жойларида истиқомат қилувчи 2 млн.га яқин, Бухоро ва Самарқанддаги 650 минг аҳоли ишончли ва хавфсиз сув таъминотига эга бўлишди. Бу эса, Орол бўйи минтақасидаги аҳоли ўртасида касалликларни тарқалиш даражасини камайтириш имконини берди. Шунингдек, Самарқанд, Бухоро ва Урганчда сув таъминотини яхшилаш

¹⁷ <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Uzbekistan-Snapshot> сайти маълумотидан фойдаланилди

лойихалари доирасида санитар-эпидемиологик станциялар ва вилоятлардаги саломатлилик марказлари, сув қувурлари салоҳияти янада кучайди.¹⁸

Осиё тараққийот банки (ОТБ)¹⁹ - Халқаро минтақавий банк. Банкни тузиш ҳақидаги битим 15 та давлат ҳукуматлари томонидан имзоланган бўлиб 1966 йил 22 августда кучга кирган. ОТБ таркибига аъзо сифатида БМТнинг иқтисодий ва ижтимоий масалалар бўйича Оси-Тинч океани комиссиясига аъзо бўлган давлатларгина киритилиши мумкин. Ҳозирда банкка 61 мамлакат аъзо. Банк фаолиятининг асосий мақсади Осиёдаги ривожланаётган мамлакатлар иқтисодий тараққиётига ва ташқи савдосига кўмаклашиши, молиявий, техник ва иқтисодий ёрдам кўрсатиш. Банк хусусий секторни ривожлантиришга, минтақавий ҳамкорлик ва атроф муҳит тозалигини сақлашга алоҳида эътибор қаратади. ОТБ томонидан 1968-83 йилларда 9,2 млрд. АҚШ доллар одатдаги кредит ва 4,2 млрд. АҚШ доллар махсус фонд кредити берилган. ОТБнинг низом жамғармаси - 43,6 млрд. АҚШ долларига тенг. Банкнинг ҳар қандай қарорини ҳақорликда 1/3 овозга эга бўлган АҚШ ва Япония тўхтатиб қўйиши мумкин. Уларнинг ҳар бири низом жамғармасининг 15,9 фоиз миқдорида улушга эга. Шунингдек, банк ҳузурида 2 махсус фонд фаолият кўрсатади - Осиё тараққийот фонди ва Техника ердами махсус фонди. Банкка ривожланган давлатларнинг таъсири катта: маблағларнинг 05 фоиз уларга тегишли. Штаб квартираси Манила (Филиппинка. Олий органи - Бошқарувчилар кенгаши. Япония вакили ҳамиша банк президенти бўлади.

ОТБ акциядор капиталига аъзолик бадалларини тўлаш жадвалига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси учун 23 834 акция ажратилган. Шулардан 1 431 акция тўловли (битта акциянинг қиймати — 12 063,5 АҚШ долларига тенг) бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон ОТБнинг 23 834 та акциясига (0,67 фоиз) ва 37 066 та овозга (0,84фоиз) эга. 1997 йилдан буён Тошкентда ОТБ ваколатхонаси фаолият юритмоқда. Ўзбекистон Республикаси ОТБнинг минтақавий аъзолари орасида

¹⁸ Жаҳон банки гуруҳи ҳисоботлари асосида тузилган.

¹⁹ https://uz.wikipedia.org/wiki/Osiyo_tarakkiyot_banki сайти маълумотидан фойдаланилди

15– йирик акционер ва 14 - йирик кредитор ҳисобланади.²⁰

Ўзбекистонда ОТБ билан ҳамкорликда амалга оширилаётган дастур ва лойиҳалар 4 та муҳим соҳаларга йўналтирилган.

Булар:

- қишлоқ хўжалиги;
- хусусий тадбиркорликни ривожлантириш;
- транспорт ва божхона транзити соҳаларида минтақавий ҳамкорлик;
- болаликни ҳимоя қилиш ва бошланғич таълимни эгаллашга қаратилган ижтимоий хизматларни такомиллаштириш.

Ўзбекистон Республикаси билан ОТБ ўртасидаги Қарз битимига асосан Ўзбекистон Республикасига ОТБ қарзи берилади.

Осиё ривожланиш махсус фонди ҳисобидан имтиёзли 1-3 фоиз ставкалар бўйича камбағал мамлакатларга 40 йилгача муддатга ажратилади.

Бошқа ривожланиш банклари каби ОТБда ҳам кредитлашда балансни таъминлаш мақсадида давлат секторига берилган кредитлар жами лойиҳаларининг 20 фоизи дан ошмайди.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги қарз маблағларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш ҳамда Лойиҳани амалга оширишга жавобгар ижро этувчи орган ҳисобланади.

Асосий қарзни қоплаш, қарз бўйича фоизлар ва комиссиялар тўлаш билан боғлиқ харажатлар давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон – ОТБ ҳамкорлиги 14,5 миллиард АҚШ долларига тенг 40 лойиҳани ўз ичига олган. Бу лойиҳалар учун ОТБнинг умумий қиймати 4,9 миллиард доллардан зиёд ресурслари жалб қилинган. Ҳамкорликда Таллимаржон ИЭСида 900 МВт қувватга эга бўлган иккита буғ-газ қурилмаси барпо этиш, автомобиль йўллари қуриш ва уларни реконструкция қилиш бўйича кенг кўламли дастур, Сурғил кони негизида

²⁰<http://www.adb.org/documents/uzbekistan-country-partnership-strategy-2012-2016?ref=countries/uzbekistan/strategy> сайти маълумотидан фойдаланилди

Устюрт газ-кимё мажмуини барпо этиш, қишлоқ жойларда уй-жой қуриш дастури каби стратегик муҳим инвестициявий лойиҳа ва дастурлар амалга оширилмоқда. Шунингдек, мамлакатимиз ҳукумати қарори билан 2016 йилда қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибдаги уй-жой қурилиши ва 2017 йилги қурилишнинг асосий параметрлари дастурини самарали тарзда амалга оширишни таъминлаш бўйича қўшимча чоратadbирларга кўра Осиё тараққиёт банки маблағлари ҳисобидан эса “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилишини ривожлантириш” лойиҳаси бўйича 10,9 мингта уйлар қурилади²¹.

Ўзбекистон билан Ислom Тараққиёт банкига (ИТБ) ўртасидаги ҳамкорлик 1992 йилда бошланган. ИТБ Бухородаги Мир-Араб мадрасаси ва Имом ал-Бухорий ёдгорлигининг Дар ал-Хадис мадраси сингари бир қатор тарихий биноларни реконструкция қилиш учун грантлар беришни маъқуллаган. 1998 йилда ИТБ Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясининг институтционал ривожланиши учун грант ажратилишини маъқуллади.

ИТБ маблағлари ҳисобидан Ўзбекистонда 2015 йилда 1,1 мингта намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибда уй-жой қурилади. Осиё тараққиёт банки маблағлари ҳисобидан эса бундай уйлардан 10,9 мингтаси қурилади.

Ўзбекистон Ислom Тараққиёт банкига²² 2003 йил 3 сентябрда тўлиқ аъзо бўлиб кирган. Ушбу банк томонидан мамлакатимизда қатор лойиҳаларни молиялаштириш амалга оширилди, жумладан, минтақавий тез тиббий ёрдам марказларини зарур жиҳозлар билан таъминлаш, электр энергияси узатиш тармоқларини қуриш, кичик ва хусусий бизнес учун молиялаштириш линиялари, коллежлар ва умумтаълим мактабларини қуриш ва жиҳозлаш, давлат молиясини бошқариш ислохотларини ўтказишга кўмаклашиш ва бошқалар.

²¹ <https://adb.org/countries/uzbekistan/main> сайти маълумотидан фойдаланилди

²² Ислom тараққиёт банки маълумотлари асосида

ИТБнинг Ўзбекистондаги лойиҳалари (млн. АҚШ доллар)²³

т/р	Лойиҳа номи	Лойҳанинг қиймати, млн. долл.	Лойҳанинг ҳуқуқий асоси
1.	Республика шошилиш тиббий ёрдам маркази ва унинг ҳудудий филиалларини тиббий асбоб-ускуналар билан таъминлаш	23,8	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақкамасининг 2005 йил 11 майдаги 120-сонли Қарори
2.	“Суғдиёна” 500 кв электр узатиш линияси қурилиши Сирдарё ИЭС	25,1	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 22 июндаги ПҚ-105-сонли Қарори
3.	Асфальт заводини модернизациялаш, Тошкент шаҳрида йўллар қуриш ва таъмирлаш учун асбоб-ускуналар ва механизмлар сотиб олиш	12,6	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 17 октябрдаги ПҚ-201-сонли Қарори
4.	Умумтаълим мактабларини қуриш ва жиҳозлар билан таъминлаш	10,3	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақкамасининг 2006 йил 31 майдаги 104-сонли Қарори
5.	5та касб ҳунар коллежларини қуриш ва жиҳозлар билан таъминлаш	10,5	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 22 ноябрдаги ПҚ-713-сонли Қарори
6.	“Ғузор Сурхон” 500кв электр узатиш линияси ва «Сурхон» автотрансформаторини қуриш	42,0	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 22 июндаги ПҚ-901-сонли Қарори

Мамлакатимиз ҳукумати қарори билан 2015 йилда қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибдаги уй-жой қурилиши ва 2016 йилги қурилишнинг асосий параметрлари дастурини самарали тарзда амалга оширишни таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тасдиқланди. Унга кўра, 2014 йил 27 октябрда Ўзбекистон ва Ислон тараққиёт банки ўртасида битим тузилган бўлиб, у “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилишини ривожлантириш” лойиҳасига 100 миллион доллар молиявий маблағ берилишини назарда тутди.

Таъкидланганидек²⁴, Ўзбекистон ИТБ билан стратегик ҳамкорликни

²³ Ислон тараққиёт банки ҳисоботлари ва маълумотлари асосида ҳисобланган.

²⁴ <https://sputniknews-uz.com/economy/20161019/> сайт маълумотидан фойдаланилди

ривожлантириш тарафдоридир. Шу муносабат билан мамлакат 2017-2019-йилларга мўлжалланган Ҳамкорлик стратегиясини биргаликда ишлаб чиқиш ва жорий йилнинг ўзида қабул қилишга тайёр. Айти пайтда ушбу стратегияга киритиш учун умумий қиймати 1,4 миллиард АҚШ долларига тенг бўлган 21 лойиҳа бўйича таклифлар тайёрлаб қўйилган", дейилади хабар матнида.

Ўзбекистон Республикасининг Ислом тараққиёт банкига қисқа вақт оралиғидаги аъзолиги мобайнида, Банк билан молиявий ва техник ҳамкорлик барқарор ривожланиб, ижобий истиқболларга эга бўлди.

Ўзбекистонга банк томонидан соғлиқни сақлаш, таълим, ирригация ва мелиорация, энергетика, сув таъминоти, коммунал хўжалик, йўл инфратузилмасини ривожлантириш, кичик бизнесни қўллаб қувватлаш каби соҳаларда 15 та лойиҳани амалга ошириш учун 463,8 миллион АҚШ доллари ажратилган.

Шуниндек, Ислом тараққиёт банки ва Ўзбекистон Республикаси ҳукумати ўртасида 14 лойиҳани ўз ичига олган ҳамкорлик дастури ишлаб чиқилган. Мазкур дастур доирасида таълим, соғлиқни сақлаш, инфратузилмани ривожлантириш (сув таъминоти, уй-жой коммунал хўжалиги ва бошқ.), энергетика, кичик бизнесни ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги каби соҳаларни молиялаштириш кўзда тутилган бўлиб унинг умумий қиймати 418,15 млн.АҚШ долларини ташкил этади.

Ҳозирда Ислом тараққиёт банки Ўзбекистон ҳамкорлик қилаётган халқаро молия институтлари орасида етакчи ўринлардан бирини эгаллаб, мамлакат иқтисодиётида таркибий ўзгаришларни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг Ислом тараққиёт банкига қисқа вақт оралиғидаги аъзолиги мобайнида, Банк билан молиявий ва техник ҳамкорлик барқарор ривожланиб, ижобий истиқболларга эга бўлди.

Ўзбекистон банклари 1992 йил 30 апрелда собиқ Совет республикалари ўртасида тақсимланганидан сўнг, ЕТТБнинг аъзоси бўлди. 1993 йил май ойидан бери Тошкент шаҳрида ЕТТБ идораси фаолият кўрсатмоқда.

ЕТТБ Ўзбекистонда ўз фаолияти етгита йўналишини белгилади. Булар куйидаги соҳаларни ривожлантиришга қаратилади:

- молия сектори ва банк инфратузилмаси;
- кичик ва ўрта корхоналар;
- бозор инфратузилмаси;
- энергетика мажмуаси;
- пахтани қайта ишлаш ва енгил саноатнинг бошқа тармоқлари;
- сайёҳлик инфратузилмаси;
- табиий ресурсларни ўзлаштириш.

Юқоридагиларга асосланган ҳолда, шуни хулоса қилишимиз мумкинки, Халқаро Валюта Фонди, Жаҳон банки, Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки, Осиё тараққиёт банки ҳамда Ислом тараққиёт банки мамлакатимизда қатор истиқболли лойиҳаларни амалга оширишда ўзининг маблағларини ажратиш билан фаол иштирок этмоқда. Шунингдек, мамлакатимиздаги бир қатор инвестицион лойиҳаларни амалга оширишда ҳам мазкур ташкилотларнинг ўрни муҳимдир.

Халқаро молия институтлари жаҳон иқтисодиёти ривожланишига ва халқаро иқтисодий муносабатлар соҳасида муаъян муаммоларни ҳал қилиш иштирокчи мамлакатлар молиявий ресурсларни бирлаштириш орқали яратилган.

Халқаро молия институтларининг паёдо бўлиши куйидаги сабабларга боғлиқ:

- иқтисодий ҳаётни, таълимни халқаролаштиришни мустаҳкамлаш
- Жаҳон иқтисодий алоқаларини давлатлараро тартибга солиш, жумладан пул-кредит ва молиявий алоқаларни ривожлантириш;
- муаммоларни биргаликда ҳал қилиш зарурияти, Жаҳон иқтисодиётининг беқарорлиги, шу жумладан жаҳон валюта тизими, валюта бозорлари, кредитлар, қимматли қоғозлар.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки

гуруҳи, Европа тикланиш ва тараққийот банки ва бошқа йирик халқаро молия институтлари билан ишлаш бўйича етарли даражада тажриба тўплаган.

Халқаро валюта-кредит ташкилотлари қуйидаги мақсадларни кўзлаган ҳолда фаолият юритади:

– жаҳон иқтисодиёти ва халқаро молияни барқарорлаштириш мақсадида жаҳон ҳамжамиятида ҳаракатларни бирлаштириш;

– валюта ва молия-кредит муносабатларини халқаро тартибга солишни амалга ошириш;

– жаҳон валюта ва молия-кредит сиёсатининг стратегия ва тактикасини ҳамкорликда ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштириш.

Минтақавий ривожланиш банклари ўз минтақаларига бошқа халқаро ташкилотларга нисбатан имтиёзли кредитлар ажратиш орқали уни ривожлантиришни назарда тутди. Бундай ривожланиш ташкилотларига Европа тараққиёт ва тикланиш банки, Осиё тараққиёт банки, Америкааро ривожланиш банки, Африка ривожланиш банки, Ислом тараққиёт банкларини киради.

Бугунги кунда Ўзбекистоннинг Халқаро молия институтлари билан алоқаларидаги фаолиятининг асосий йўналишлари қуйдагилардир: ривожланган давлатлардаги жамиятни мустаҳкамлаш; халқаро молия ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш; халқаро молиявий ташкилотлардан давлат бошқаруви самарадорлигини ошириш, шунингдек, миллий молиявий тизимни такомиллаштириш бўйича ХВФ тажрибасини ошириш учун техник ёрдамдан фойдаланиш; Ўзбекистоннинг иқтисодий сиёсатига инвесторларнинг ишончини ошириш ва бошқалар.

I боб бўйича хулоса

Халқаро молия институтлари Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатларни ривожлантиришда муаъян вазифаларни ҳал

қилиш учун иштирок этувчи давлатларнинг молиявий ресурсларини бирлаштириш орқали яратилади.

Халқаро молия институтларининг пайдо бўлиши қуйдаги сабабларга боғлиқ:

- иқтисодий ҳаётни, таълимни халқаролаштиришни мустаҳкамлаш
- Жаҳон иқтисодий алоқаларини давлатлараро тартибга солиш, жумладан пул-кредит ва молиявий алоқаларни ривожлантириш;
- муаммоларни биргаликда ҳал қилиш зарурияти, Жаҳониктисодиётининг беқарорлиги, шу жумладан Жаҳонвалюта тизими, валюта бозорлари, кредитлар, қимматли қоғозлар,

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки гуруҳи, Европа тикланиш ва тараққиёт банки ва бошқа йирик халқаро молия институтлари билан ишлаш бўйича етарли тажриба тўплаган.

Бугунги кунда Ўзбекистоннинг Халқаро молия институтлари билан алоқаларидаги фаолиятининг асосий йўналишлари қуйдагилардир:

- ривожланган давлатлардаги жамиятни мустаҳкамлаш;
- халқаро молия ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш; халқаро молиявий ташкилотлардан давлат бошқаруви самарадорлигини ошириш, шунингдек, миллий молиявий тизимни такомиллаштириш бўйича ХВФ тажрибасини ошириш учун техник ёрдамдан фойдаланиш;

- Ўзбекистоннинг иқтисодий сиёсатига инвесторларнинг ишончини ошириш ва бошқалар.

ХРАнинг энг йирик қарздорларига Хиндистон, Нигерия, Покистон, Ветнам, Эфиопия, Кения, Бангладеш, Танзания, Гана ва Мозамбик мамлакатлари киради. ХРАдан қарз олиш ҳуқуқига ялпи ички маҳсулоти аҳоли жон бошига 835АҚШ долларидан кам бўлган мамлакатлар эга бўлишади. ХРА мамлакатларга 10 йил имтиёзли даврли 30-40 йилга фоизсиз кредитлар беради.

II-БОБ. ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ ВА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

2.1. Жаҳон банки гуруҳларини Ўзбекистондаги тадқиқот фаолияти таҳлили

Халқаро молия институтлари (ХМИ) ва донор мамлакатлар билан ҳамкорлик Ўзбекистоннинг инвестиция сиёсатида марказий ўринни эгаллайди. Бугунги кунда ХМИ ва хорижий давлат молия ташкилотлари (ХДМТ) саноатни модернизация қилиш дастурларини, инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини амалга оширишда ва ижтимоий инфратузилмани такомиллаштиришда фаол иштирок этмоқда.

Бугунги кунда халқаро молиявий институтларнинг амалий алоқаларига қисқача тўхталадиган бўлсак, улардан Халқаро Валюта Фонди (ХВФ), Жаҳон банки, Европа Тикланиш ва Тараққиёт Банки (ЕТТБ), Осиё Тараққиёт Банки (ОТБ) каби йирик молиявий ташкилотлар билан жуда изчил ва фаол ишлар олиб борилмоқда. Мазкур ташкилотлар биз танлаган йўл ва амалга оширилаётган ислохотларнинг тўғри эканлигига қатъий ишонч ҳосил қилганликлари учун ҳам яқин ҳамкорлик алоқаларини олиб бормоқдалар.

Бутун Европа ва Марказий Осиё минтақаси учун макроиктисодий кўрсаткичларнинг пасайишига қарамай, Ўзбекистон ривожланишни давом эттирмоқда.

Давлат статистика ишларини²⁵ ишлаб чиқариш дастурига мувофиқ Давлат статистика қўмитаси томонидан 2017 йил учун ялпи ички маҳсулотни (кейинги ўринларда ЯИМ) дастлабки баҳолаш амалга оширилди.

2016 йилда маҳсулот ишлаб чиқариш 8,0 фоизга ўсди ва бу 2015 йилга нисбатан 8,2 фоизга ўсиш суръатларидан анча пастдир. Шу билан бирга, 2011 йилдан бошлаб реал ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши ўртача 8,3 фоизни ташкил этди 2016 йилгача бўлган даврда бу кўрсаткич Ўзбекистонни Ўрта Осиё мамлакатлари орасида ўртача тезлиги паст ва ўртача даромадга эга

²⁵ <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/3222> сайт маълумоти асосида тузилди:

бўлган мамлакатлар орасида энг тез ўсаётган давлатлардан бири деб ҳисобланди.

ЯИМ ўсиши 8 фоизни ташкил этди 2016 йилга нисбатан эса қурилиш сектори 9 фоиздан 16,6 фоизга ўсди, қишлоқ хўжалиги - 6,8 фоиз, саноат ўсишиб фоизни ташкил этди. Истеъмол харажтлари ҳақида маълумот мавжуд эмас, аммо юқори иш хақи (ўртача 17 фоизга ошган)

2.1-расм. Ўзбекистондаги ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши, асосий мамлакатларда - асосий савдо шериклар ва аҳоли ён бошига ўртача даромадга эга бўлган мамлакатлар, аҳолининг 2011-2016 йиллардаги ахволи (фоизда).²⁶

2016 йилга нисбатан номинал кўринишда йиллик фоиз ставкаси Халқаро валюта жамғармаси маълумотларига кўра, йиллик ўртача инфляция тахминан 11 фоизни ташкил этади мамлакатга пул ўтказмаларининг барқарор кириб келиши, кутилганидек, 2016 йилда шахсий истеъмол ва инвестицияларни кўллаб-қувватлаган ҳолда ЯИМнинг 6,5 фоизини ташкил этди. Ялпи ички маҳсулотга асосий капиталга инвестицияларнинг улуши 2015 йилдаги 23 фоиздан 2016 йилга келиб 26 фоизга ўсди, давлат акциядорлари томонидан киритилган инвестицияларнинг аксарияти давлат акциядорлик компаниялари. 2016 йилда хусусий инвестициялар корпоратив даромад солиғи ставкаларининг пасайиши ва бизнес муҳитида ўртача яхшиланишлардан фойдаланилди. Бироқ, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ҳажми

²⁶ <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Uzbekistan-Snapshot> сайт маълумоти асосида тузилди

2014 йилда ЯИМнинг 3,6 фоиздан 2015 ва 2016 йилларда ЯИМга нисбатан 1,7 фоизга камайди²⁷.

Дастлабки маълумотларга кўра, 2017 йилда ЯИМ ҳажми жорий нархларда 249 136,4 млрд. сўмни ташкил этди ва 2016 йилга нисбатан 5,3 фоизга ўсди. ЯИМ дефлятори индекси 2016 йилдаги нархларга нисбатан 118,9 фоизни ташкил этди.

2017 йил якунлари бўйича аҳоли жон бошига ЯИМ 7 692 минг сўмни ташкил этди ва бу кўрсаткич ўтган йилга нисбатан 3,6 фоизга ошди.

2.1-жадвал

Иқтисодий фаолият турлари бўйича ЯИМ ни ишлаб чиқариш қуйидаги маълумотлар билан ифодаланadi (млрд. сўм)²⁸

т/р	ЯИМ	2016	2017	2016 йилга нисбатан фоизда	ЯИМнинг ўсишида ҳиссаси
		198 871,6	249 136,4	106,3	5,3
1.	Шу жумладан				
2.	Тармоқларнинг ялпи қўшилагн қиймати	178 053,1	223 829,8	105,3	4,8
3.	Маҳсулотларга соф солиқлар	20 818,5	25 306,6	105,3	0,5
4.	Тармоқларга ялпи қўшилган қиймати	178 053,1	223 829,8	105,3	5,3
5.	Қишлоқ ўрмон ва балиқ хўжалиги	32 276,8	43 149,8	102,0	0,4
6.	Саноат қурилишни қўшган ҳолда	57 546,0	74 876,1	104,8	1,5
7.	саноат	45 398,0	59 650,9	104,6	1,1
8.	қурилиш	13 146,0	15 225,2	105,6	0,4
9.	Хизматлар	87 230,3	105 803,9	106,9	3,4
10.	Савдо яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар	19 833,2	25 773,9	103,9	0,4
11.	Ташҳис ва сақлаш, ахборот ва алоқа.	21 113,0	24 553,2	108,9	1,1
12.	Бошқа хизмат тармоқлари	46 284,1	55 476,8	107,3	1,9

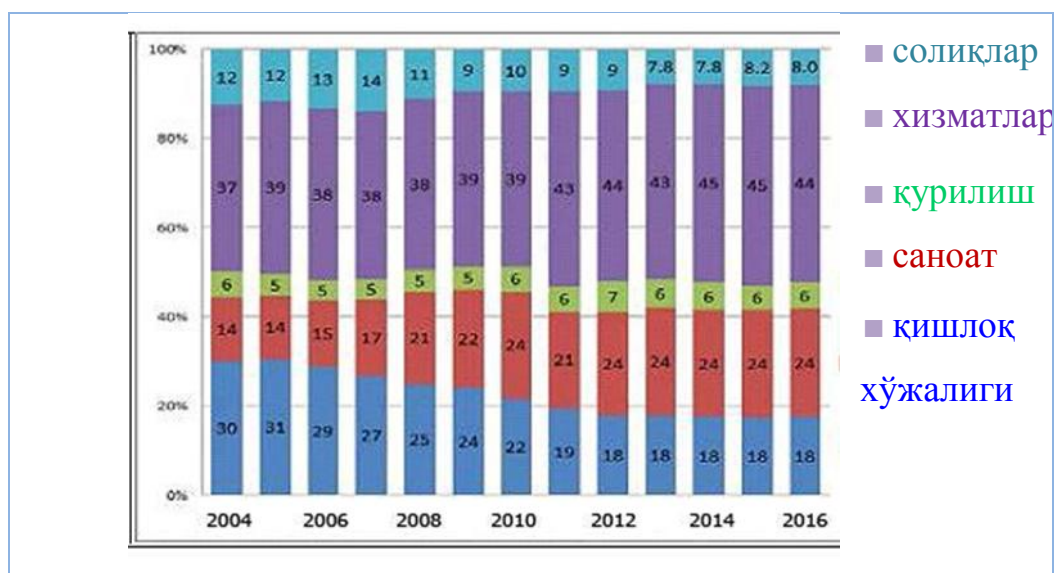
Юқорида келтирилган маълумотлардан кўриниб турибдики, иқтисодий

²⁷ <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/> сайт маълумоти асосида тузилди

²⁸ <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks3254> сайт маълумоти асосида тузилди

Ўсиш суръати миллий иқтисодиётнинг асосий тармоқларида кузатилган ижобий ўсиш суръатлари билан боғлиқдир. Миллий иқтисодийотнинг барча тармоқларида яратилган ялпи қўшилган қиймат (ЯҚҚ) ҳажми ЯИМ умумий ҳажмининг 89,8 фоизини ташкил этди ва 5,3 фоизга ўсди (ЯИМ мутлоқ ўсишига таъсири 4,8 фоиз пунктни ташкил этди). Маҳсулотлар учун соф солиқларнинг ЯИМ таркибидаги улуши 10,2 % ни ташкил этди ва ЯҚҚ каби 5,3 фоиз даражада ўсди (ЯИМ мутлоқ ўсишига таъсири 0,5 фоиз пунктни ташкил этди).

Шу билан бирга, юқори импорт тарифлари (ўртача тариф 14 фоиздан юқори) минтақада энг юқори даражани ташкил этувчи давлат томонидан назорат қилинадиган саноат корхоналари учун жорий протекционизм даражасини ҳисобга олган ҳолда, савдога қўйилмаган тариф тўсиқларидир.(Масалан, валюта чекловлари), шунингдек, юқори энергия ва ёнилғи субсидиясини - бу борада мавжуд баъзи саноат тармоқларининг барқарорлиги ва уларнинг қобилиятлари очикроқ иқтисодий муҳитда муваффақиятли рақобатлашади.

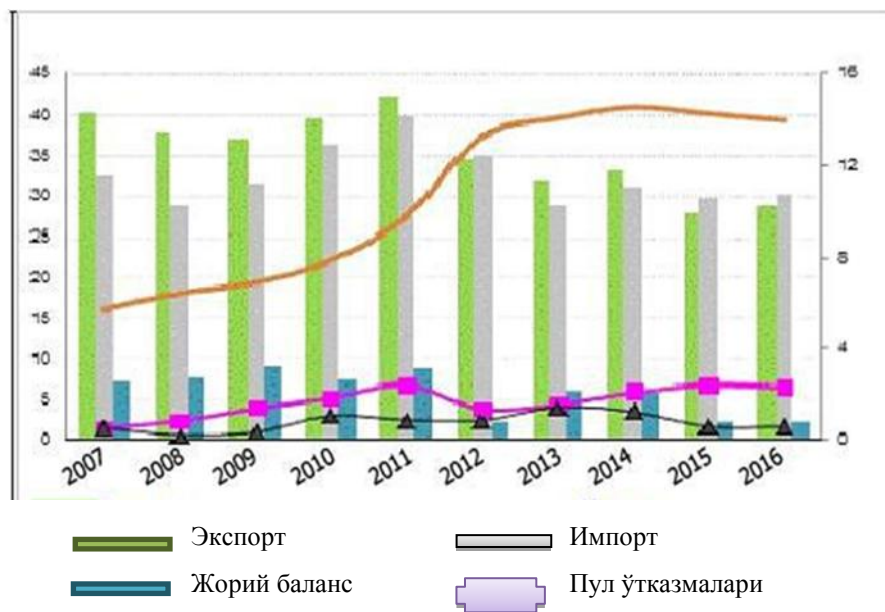

2.2-расм. Иқтисодиёт тармоқлари бўйича ЯИМнинг таркиби, 2004-2016 й.й (фоизда)²⁹

Глобал талабнинг заифлигига қарамай 2016 йилда экспорт кўрсаткичи шунга ўхшаш кўрсаткичлардан ошди, 2016 йилда экспорт қилиш 2015 йилдаги

²⁹ www.stat.uz сайт маълумоти асосида тузилди

пасайиш билан солиштирганда 10,9 фоизга ошган. Пул ўтказмалари тузилиши камроқ бўлиши мумкин, 2016 йилда ЯИМнинг 6,5 фоизи даржасида қолмоқда деярли инқирозгача бўлган даражадан фарқ қилмайди.

2.3-расм. Секторнинг ташқи иқтисодий кўрсаткичлари, 2007-16 йй. (фоизда)³⁰

Хизмат экспорти умумий экспорт ҳажмининг 2 фоизга ошди, 1995 йилдан 2015 йилгача йигирма йил мобайнида хизматларнинг импорти умумий миқдори 8 фоизгача ўсди сўнги 20 йил ичида импорт хажми. 6-7 фоиз даражасида сақланиб қолди.

Транспорт, телекоммуникация ва хизматлар экспорт қилинадиган асосий суб-саноатлар, касбий хизматларнинг электрон савдоси савдо-сотиқ, таълим ва соғлиқни сақлаш соҳалари ҳали ривожланмаган.

Иштирок этиш хусусий сектор ва савдо-сотиқни эркинлаштириш ва хизматларга инвестициялар киритиш зарур., Ўзбекистонда иш ўринларини яратиш сиёсий ислоҳотларнинг асосий элементларидир.

Давлат ва давлат томонидан кафолатланган қарз паст ва хавотирга ўрин кўрсатмайди. Охири ўн йилликдаги жорий ҳисобдаги профитцитнинг таъсири кучли бўлиб мамлакатнинг қарзини тез камайтиришга ёрдам берди. Ташқи қарз, қарзга хизмат кўрсатиш даражаси қоникарли даражада таъминланади

³⁰ www.stat.uz сайт маълумоти асосида тузилди

экспортнинг 7 фоизини ва ялпи халқаро маҳсулотнинг 8 фоизини ташкил этди, 2016-йилда захиралар сақланиб қолмоқда унинг катта капитал эҳтиёжлари, ташқи активлари, 2016 йилда товар ва хизматлар импортининг 14 ойига тўғри келади.

Ҳозирги вақтда Жаҳон банки кредит портфели қуйидагиларга йўналтирилган: Коммунал хўжалик ва коммунал хизматлар курсатувчи корхоналарни ривожлантириш.

Мазкур йўналиш бўйича амалга ошириладиган лойиҳалар сув таъминоти, санитария ва гигиена равнақига ўз ҳиссасини қўшади. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини қўллаб-қувватлаш бўйича Бутунжаҳон банки лойиҳалари қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси равнақига ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари сотилишига ўз ҳиссасини қўшади. Соғлиқни сақлаш ва таълим соҳасидаги янгиликлари мактаб таълимини қўллаб-қувватлашга (кам таъминланган минтақаларда мактабларни қўллаб-қувватлаш ва таълим сифатини яхшилаш), соғлиқни сақлаш, озиқ-овқат тизимларини яхшилашга, шунингдек парранда гриппикасаллигининг олдини олишга тайёргарликни қўллаб-қувватлашга қаратилади. Шу билан бир вақтда банк томонидан техник кўмак ўрта муддатли бюджетни режалаштириш, таълим ва соғлиқни сақлаш секторларидаги дастурларни амалга ошириш учун сарфланадиган бюджет харажатларини баҳолаш, муниципал хизматлар сектори ҳисоботини олиб боришга йўналтирилади.

Жаҳон иқтисодиётининг ривожланишида Жаҳон Банкнинг роли муҳим аҳамиятга эга. Банкнинг дунё миқёсида олиб бораётган фаолияти мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишида молиявий ёрдам кўрсатиш орқали ер юзида қашшоқликни тугатишга қаратилган бўлиб, Банк ташкил этилгандан буён фаолиятида бир қанча ижобий ўзгаришлар юзага келди. Буларнинг ичида энг асосийси, банк замон талабига қараб аъзо мамлакатларга кредит ажратиш механизмларини янгилаб, такомиллаштириб бормоқда.

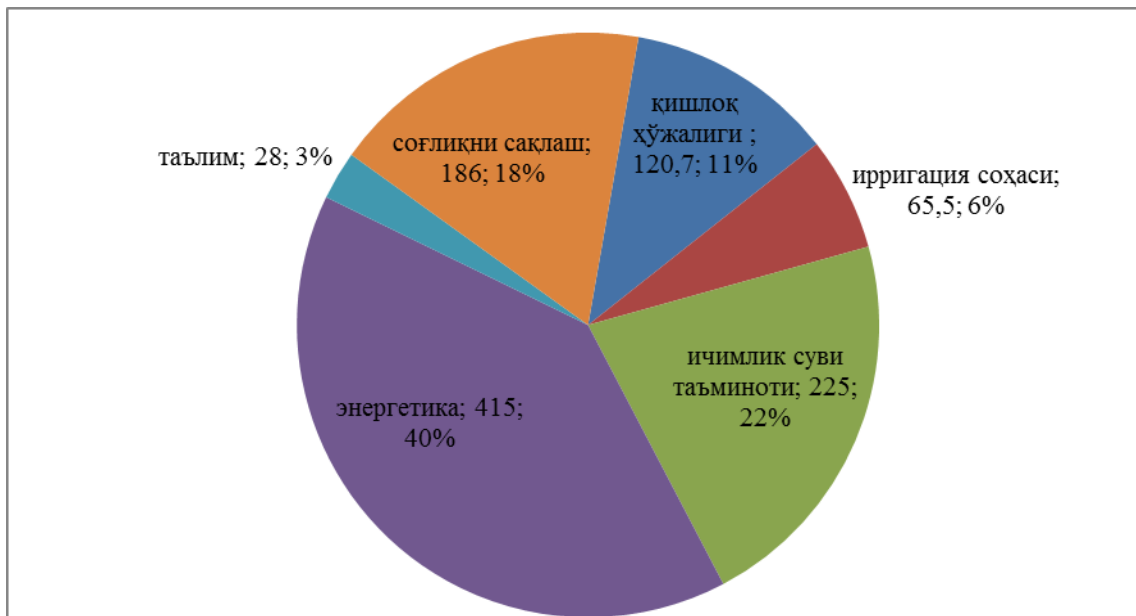
**Жаҳон банки томонидан Ўзбекистон Республикасида амалга
ошириладиган лойиҳалар³¹**

№	Лойиҳалар/молиялаштириш манбаси	Жаҳон банки мажбуриятлари млн. АҚШ доллари
1.	Қишлоқ хўжалик корхоналарини қўллаб-қувватлаш, 2-фаза (Халқаро ривожланиш ассоциацияси (ХРА))	108,0
2.	Мактаб таълимини ривожлантириш, 2-фаза (ХРА)	28,0
3.	Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш (ХРА)	65,5
4.	Бухоро ва Самарқанд шаҳарларида чиқинди сувлари оқизиладиган қувурлар тизимини тозалаш иншоатларини реконструкциялаш (ХРА)	55,0
5.	Саноат корхоналарининг энергия самарадорлигини ошириш (ХРА)	125,0
6.	Сирдарё вилоятида сув таъминотини яхшилаш (ХРА)	88,0
7.	Толимаржон ИЭСда 500 кВ очиқ тақсимловчи қурилма билан Толимаржон ИЭС – Сўғдиёна кичик станцияси (нимстанцияси) (узунлиги 218 км) 500 кВ қучланишли магистрал электр тармоқларни қуриш (ХТТБ)	110,0
8.	Соғлиқни сақлаш тизимини модернизациялаш (Саломатлик-3) (ХРА)	186,0
9.	Электр энергияси истеъмолини ҳисобга олиш ва назорат қилишнинг автоматлашган тизимини жорий қилиш (ХТТБ)	180,0
10.	Олот ва Қорақўл туманларида сув таъминотини яхшилаш (ХРА)	82,0
Грант маблағлари орқали молиялаштириладиган лойиҳалар		
11.	Иқлим ўзгариши оқибатларини камайтириш ва қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш (Жаҳон банкнинг Глобал экология фонди (ГЭФ) лойиҳаси))	12,7
Жами мажбуриятлар		1 040,2

Жаҳон иқтисодиётининг ривожланишида ЖБ нинг роли муҳим аҳамиятга эга. Банкнинг дунё миқёсида олиб бораётган фаолияти мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишида молиявий ёрдам кўрсатиш орқали ер юзида қашшоқликни тугатишга қаратилган бўлиб, Банк ташкил этилгандан буён фаолиятида бир қанча ижобий ўзгаришлар юзага келди. Буларнинг ичида энг асосийси, банк замон талабига қараб аъзо мамлакатларга кредит ажратиш механизмларини янгилаб, такомиллаштириб бормоқда.

³¹ Жаҳон банки гуруҳи ҳисоботлари сайт маълумоти асосида тузилди
<http://www.worldbank.org/content> сайт маълумоти асосида тузилди

Жаҳон банки гуруҳининг Ўзбекистонга кўмаклашиш дастурларини ўзида мужассамлаштирган. Янги ҳамкорлик стратегияси 2050 йилгача мамлакатда ўрта даромадли аҳоли қатлами даражасини оширишга мўлжалланган концептуал ривожланиш йўналишларини қамраб олади.

2.4-расм. Ўзбекистонга Жаҳон банки гуруҳи томонидан лойиҳалар бўйича ажратилган маблағларнинг тармоқ таркиби (млн. АҚШ долларларида ва жамига нисбатан фоизда)³²

Мамлакат иқтисодиётини диверсификациялаш ҳукумат билан ҳамкорликда амалга ошириладиган лойиҳаларнинг асосий мақсади ҳисобланади. Давлатнинг ўрта муддатли ривожланиш стратегиясининг асосий элементларидан бўлган ижтимоий интеграция, иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги, диверсификацияси, инфратузилма самарадорлигини

Ҳозирги кундаги ҳукумат билан биргаликда "Ўзбекистон иқтисодиётининг 2030 йилгача бўлган таркибий ўзгариш концепцияси" стратегик режаси.

Банкнинг портфели шунингдек, молиявий, хусусий ва давлат секторларини ривожлантиришга қаратилган бешта техник кўмак дастурларини ўз ичига олади: Ахборот коммуникация технологияларини ривожлантириш, тартибга солиш ва назорат тизимини такомиллаштириш, давлат харидлари

³² <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Uzbekistan-Snapshot.pdf> сайт маълумоти асосида тузилди

тизимини такомиллаштириш ва сув-энергетика соҳасидаги қатор минтақавий лойиҳаларни суғориш сектори сув таъминоти ва бошқарув масалалари.

Жаҳон Банки томонидан ажратилаётган кредит маблағларининг тармоқлар бўйича тақсимланишидан шуни кўрсак бўладики, ҳозирги кунга келиб ажратилаётган кредитларнинг қарийиб 60 фоиз ривожланаётган давлатларнинг атроф муҳитни ҳимоя қилиш ва табиий ресурсларни казиш, хусусий сектордаги қишлоқ туманларини ривожлантириш, инсон ресурсларини ривожлантириш, иқтисодий секторни бошқариш, ижтимоий ҳимоя ва рискларни бошқариш, қишлоқ туманлари ривожлантириш, шаҳар қурилишига кредит ажратиш асосий соҳаларидандир.

Юкорида таъкидлаб ўтганимиздек, ҳалқаро миқёсдаги БМТ нинг молия-иқтисодий ташкилотлари сингари минтақаларда жойлашган молия-кредит ташкилотларнинг ҳам жаҳон иқтисодиётини ривожлантиришдаги ўрни беқиёсдир.

Жаҳон иқтисодиётининг ривожланишида ЖБ нинг роли муҳим аҳамиятга эга. Банкнинг дунё миқёсида олиб бораётган фаолияти мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишида молиявий ёрдам кўрсатиш орқали ер юзида қашшоқликни тугатишга қаратилган бўлиб, Банк ташкил этилгандан буён фаолиятида бир қанча ижобий ўзгаришлар юзага келди. Буларнинг ичида энг асосийси, банк замон талабига қараб аъзо мамлакатларга кредит ажратиш механизмларини янгилаб, такомиллаштириб бормоқда.

Ўзбекистон ОТБнинг катта қарз олувчиларидан ҳисобланади. Бу борада у 14 ўринни эгалласа, минтақавий акционерлар орасида 15 ўринни банд этиб турибди. Банк Осиё-Тинч океани ҳудуди (ОТОХ) мамлакатлари ҳудудий ҳамкорлигини, иқтисодий ривожланишини таъминлаши, аъзо мамлакатларга молиявий, иқтисодий ва техник ёрдам кўрсатиши, уларнинг иқтисодий ҳаракатларини тартибга солиб туриши керак.

ОТБнинг собиқ президенти Т. Ватакабе: “Шуниси муҳимки, ОТБ Осиёликлар томонидан ўз банки сифатида қабул қилинган” деган эди.

Осиё Тараққиёт Банкининг асосий вазифалари куйидагилардан иборат:

- осие мамлакатлари иқтисодий ривожига ва ҳамкорлигига кўмаклашиш;
- давлат ва хусусий фондлардан капитал қўйилмаларнинг ўсишини таъминлаш;
- ОТОҲга кирувчи мамлакатларга қарзлар бериш, бунда кичик ва энг паст ривожланган давлатларни молиялаштириш, ҳамда ҳудудий-иқтисодий ҳамкорликни мустаҳкамловчи лойиҳаларга катта эътибор бериш керак;
- ҳудудий савдонинг ривожланишига олиб келувчи иқтисодий режаларни тартибга солишда иштирок этиш;
- ташқи манбалардан молиялаштириладиган лойиҳаларни тайёрлаш ва бажаришга техник ёрдам бериш;
- ОТОҲ мамлакатлари ташқи савдосига ва иқтисодий ривожланишига ёрдам бериш;
- ОТБ заиф ривожланган мамлакатлар эҳтиёжига катта эътибор беради ва ҳудуднинг иқтисодий ривожланишига олиб келувчи регионал, субрегионал ва миллий лойиҳа ва режаларга катта эътибор беради.

ОТБ уставига биноан Банк тизимига бир нечта махсус фондлар киради:

Имтиёзли шартларда узоқ муддатли кредитлаш махсус фонди;

- Осиё ривожланиш фонди;
- Техника ёрдами махсус фонди.

ОТБ асосан ўз кредитларини технология ва ускуналарни сотиб олиш, ишчи капитал харажатларини қисман қоплашга, қишлоқ хўжалиги секторида мавжуд ускуналарни модернизация қилиш, қайта қуроллантириш ва янги ишлаб чиқаришни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган сублойиҳаларни молиялаштиришга берилади.

Банк Осиё ва Тинч океани минтақаси мамлакатлари эҳтиёжларини кондириш мақсадида оддий, ҳамда имтиёзли заём операцияларини ўтказиш учун Шимолий Америка, Якин Шарқ, Европа ва Осиё давлатлари

ресурсларини сафарбар қилишда муҳим роль уйнайди. Банкнинг асосий функциясига иқтисодий ўсишни тезлаштириш мақсадида ёрдам кўрсатиш ва Осиё ва Тинч океани минтақасида ҳамкорликни йулга қуйиш киради. Улар, қуйидаги воситалар ёрдамида амалга оширилади:

– банкка аъзо-давлатларининг барқарор ривожланиши мақсадида хусусий ва давлат сармояларини рағбатлантириш;

– ёрдамга муҳтож ривожланаётган аъзо-давлатларнинг эҳтиёжларини таъминлаш, шунингдек уларнинг иқтисодий сиёсати ва иқтисодий ривожланиш режаларини мувофиқлаштириш;

ОТБнинг ривожланаётган аъзо-давлатларига заёмлар сифатида ўз ресурсларини тақдим этиш.

ОТБни таъсис этиш ҳақидаги Битимга кўра, заём олувчилар буюртмаларни ОТБ аъзо-давлатларида жойлаштиришлари лозим. Банкнинг ҳар қандай қарори ижроси икки давлат - Япония ва АҚШ томонидан мажбуран тўхтатилиши мумкин, сабаби бу икки давлат биргаликда овозларнинг учдан бир қисмига эга.

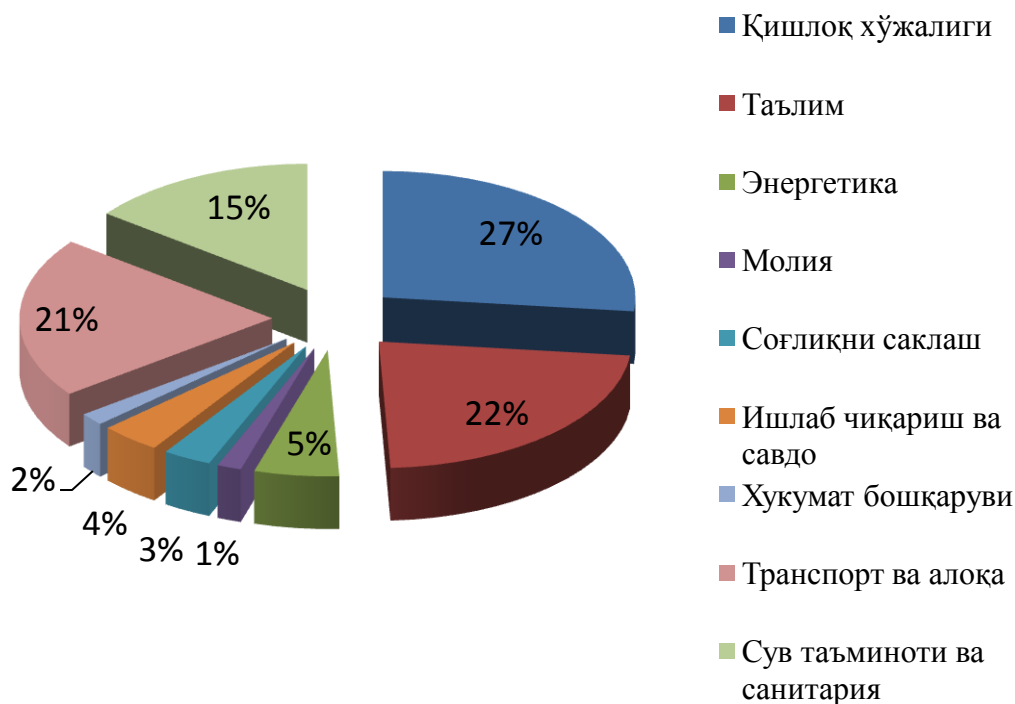
Осиё Тинч океани худуди (ОТОҲ) га кирувчи мамлакатларга қарзлар бериш, бунда кичик ва энг паст ривожланган давлатларни молиялаштириш, ҳамда ҳудудий-иқтисодий ҳамкорликни мустаҳкамловчи лойиҳаларга катта эътибор бериш керак;

– ҳудудий савдонинг ривожланишига олиб келувчи иқтисодий режаларни тартибга солишда иштирок этиш;

– ташқи манбалардан молиялаштириладиган лойиҳаларни тайёрлаш ва бажаришга техник ёрдам бериш;

Қуйидаги диаграммада шунга гувоҳ бўламизки, ОТБ қишлоқ хўжалигининг яхшиланиши қишлоқ жойларда иқтисодий ўсишга эришиш ва аҳоли турмуш даражасини кўтариш, таълим ва сув таъминоти соҳаларида асосий ҳамкор ҳисобланади. ОТБ шунингдек, Ўзбекистонга умумий қиймати 33,3 млн. долларлик 65 та техник кўмак грантларини тақдим этилган. Биргина жорий йилнинг ўзида фақат қишлоқ жойларда 460 мингта, жумладан, хизмат

кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш ҳисобидан қарийб 380 мингта янги иш ўрни очилиб, уларда асосан ана шундай ўғил-қизларимиз фаолият кўрсатаётгани барчамизни қувонтиради, албатта.

2.5-расм. ОТБ томонидан Ўзбекистонга ажратилган умумий кредитларнинг тармоқлар бўйича тақсимланиши. (2016 йил ҳолатига)³³

Шу билан бирга, инвестиция лойиҳаларини молиялашда ички ресурсларни сафарбар этишга алоҳида аҳамият бермоқдамиз. 2016 йилда Ўзбекистон иқтисодиётига жалб қилинган капитал қўйилмаларнинг умумий ҳажмида ички манбалар улуши 68 фоизни ташкил этди, 2017 йилда эса бу кўрсаткич 70 фоиздан кам бўлмайди. Осиё тараққиёт банки мазкур йиллик мажлис доирасида Ўзбекистон қишлоқ хўжалигига қарийб 300 миллион доллар миқдорида кредит ажратиш тўғрисидаги битимни имзолаганини юксак қадрлаймиз. ОТБ экспертларининг фикрича, Ўзбекистон иқтисодиёти келгусида ҳам юқори сураътларда ривожланади ва ушбу халқаро молия инситути қўшма лойиҳалар ёрдамида мазкур жараёнга ўз ҳиссасини қўшиб бораверади.

³³www.mfa.uz маълумотлари асосида тузилган

2.2. Халқаро молия институтлари томонидан Ўзбекистонда инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш асосий йуналишлари ва ташкил этиш хусусиятларининг таҳлили

Мустақиллик йилларида миллий молиявий тизимининг асосий мамлакат банк секторининг, барқарор ва узлуксиз ишлашини таъминлаш учун етарли даражада хавфсизлик омили ва зарур ресурс базасини ташкил этилди. Ушбу тадқиқот мавзуси асосида, банклар лойиҳа молиялаштириш учун молиявий институтлар сифатида ҳаракат қилиши мумкин. Молиялаштириш манбалари сифатида ташқи ва ички фондларга ва кредитларга хизмат кўрсатиши мумкин.

Шу билан бир вақтда, бу соҳада банкларнинг фаолияти асоси Ўзбекистон Республикаси норматив-ҳуқуқий база ҳисобланади. Хусусан, "Инвестиция фаолияти тўғрисида" ги Қонун, молиявий ва инвестиция фаолиятини каби соҳаларда тижорат банклари фаолиятига тегишли мақолалардир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Ҳақаро тикланиш ва тараққиёт банки билан ҳамкорликдаги лойиҳаларни тайёрлаш ва амалга ошириш тартиби тўғрисидаги" 1998 йил 18 майдаги 217-ф-сон қарори;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Юқори инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизмини такомиллаштириш тўғрисида" ги Қарори;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Молиявий барқарорликни янада яхшилаш ва банк тизимининг инвестицион фаоллигини ошириш чоратадбирлари тўғрисида" ги қарори.

Иқтисодиёт, технология, экология ва сиёсатдаги драматик ўзгаришлар, иш дунёсида омон қолиш ва муваффақиятлар қабул қилинган қарорлар тўғрилигига ҳар қачонгидан ҳам боғлиқ.

Бизнес нуқтаи назаридан иқтисодий ҳаётда "ҳаёт" даврида асосий мақсадларга эришиш мумкин бўлган ҳар қандай инвестициялар тўғри деб ҳисобланиши мумкин. Инвестиция лойиҳаларининг асосий вазифалари ишлаб

чиқариш ҳажмини максимал даражада ошириш ёки истеъмол қилинган ресурсларни сарфлашни қисқартириш, лойиҳанинг техник самарадорлигини ошириш ёки даромадни максимал даражада ошириш учун муҳим аҳамиятга эга. Стратегик бизнесни режалаштириш мақсади бўлиши керак бўлган барча техник ва иқтисодий жиҳатларни оптималлаштириш.

Республикамизнинг йирик инвестицион банки ҳисобланмиш ОАТБ “Қишлоқ қурилишбанк” лойиҳаларни молиялаштиришда етакчилик қилиб келмоқда. Қишлоқ қурилиш банк томонидан молиялаштирилган “Симментал ва Голштин зотли қорамол, сақлаш учун қўшимча мажмуа сотиб олиш йўли билан чорвачиликни кенгайтириш” инвестицион лойиҳасининг молиявий- иқтисодий самарадорлигитаҳлилини кўриб чиқамиз.

Ушбу лойиҳани молиялаштириш учун маҳаллий валютада узок муддатли кредит 1 710,3 млн сўм, шу жумладан:

- 600,0 млн. сўм қийматида чорва сақлаш бино-иншооти;
- 746,3 млн сўмлик 68 бош голштин ва 31 бош симментал зотли қорамоллар сотиб олиш;
- Амалдаги кредит суммаси қолдиғи 57,1 млн. сўмлик қишлоқ хўжалик техникасини “Беларусь 82-1” сотиб олиш;
- Амалдаги кредит суммаси қолдиғи 306,9 млн сўмлик сутни қайта ишлаш ускунаси Хитой давлатидан Осиё тараққиёт банки ҳисобидан сотиб олинган (импорт шартнома суммаси 360,0 минг АҚШ доллари).

Янги кредит линияси бўйича 5 йил муддатга, 12 ойлик имтиёзли давр ва йиллик 14 фоиз ставкаси билан олиш кутилмоқда.

Кредит олиш учун “SHOKARIM ХОҲИ” фермер хўжалиги томонидан техник-иқтисодий асоснома, тасис ҳужжатлари, молиявий ҳисоботлар, кредит таъминоти (олинадиган кредитнинг 125 фоиз миқддоридан кам бўлмаслиги керак) каби ҳужжатлар тақдим этилди.

Лойиҳанинг мақсади чорвачилик мажмуасини сотиб олиш ва симментал, голштин зотлари ғунажинларини ва сутни қайта ишлаш ускунасини сотиб олиш йўли билан “SHOKARIM ХОҲИ” фермер хўжалиги базасида сут

маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва кенгайтириш.

“SHOKARIM HOJI” фермер хўжалиги томонидан симментал ва голштин зотлари ғунажинларини ҳамда сутни қайта ишлаш ускунасини сотиб олишнинг ўлча қўйиш мақсадида, Осиё Тараққиёт Банки (ОТБ) кредит линияси ҳисобидан 360,0 минг АҚШ доллари эквиваленти миқдорда 5 йил муддатда, йиллик ўртача 6 фоиз (Либор + ОТБ фоиз тўлови + Банк маржаси) устама тўлов шарти билан кредит ажратишга қарор қилди. Лойиханинг умумий қиймати 3 546,3 млн. сўмни ташкил этади, шу жумладан, ўз улуши ва барча харажатлар 1 836, млн сўм ва 1 710,2 млн сўм банк кредитлари.

Ушбу кўрсаткич банкнинг кредит сиёсати талабларига ва Осиё тараққиёт банкининг кредит бериш шартларига жавоб беради.

Келинг, қуйидаги жадвалда кўрсатилган лойиҳани молиялаштирилган ва молиялаштириш схемасини кўриб чиқамиз.

Лойиҳани молиялаштириш “Қишлоққурилишбанк” акциядорлик тижорат банкининг миллий ваютада 51,8 фоиз ва “SHOKARIM HOJI” нинг ўз маблағлари ёки бошқа манбалари ҳисобидан 48,2 фоизни ташкил этади.

Лойиҳанинг мақсади чорвачилик мажмуасини сотиб олиш ва симментал, голштин зотлари ғунажинларини ва сутни қайта ишлаш ускунасини сотиб олиш йўли билан “SHOKARIM HOJI” фермер хўжалиги базасида сут маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва кенгайтириш.

Қуйидаги жадвалда инвестицион лойиҳани молиялаштиришдаги улуши ва “SHOKARIM HOJI” фермер хўжалиги томонидан молиялаштириладиган қисми кўрсатилган.

Беш йиллик фаолият даврида ялпи даромаднинг ўртача рентабеллиги 47 фоиз соф фойдаси эса 36 фоиз ташкил қилади.

Биринчи ишлаб чиқариш йилида лойиҳа учун фойданинг ва зарарларнинг ҳисоб-китоби бўйича солиққа тортиладиган даромад 604,5 млн. сўм ва солиқдан сўнг даромад 497,8 млн. сўмни ташкил этади ва келгусида ошади.

**Инвеститсия лойихаларини молиялаштириш схемасининг таркиби
(млн.сўм)³⁴**

т/р	Номи	Миллий валюта	Жами	Тузилма (%)
	Ўз сармояси			
1.	ФХ “SHOKARIM HOJI”	1 836,0	1 836,0	52%
2	Ўз сармоясининг жами	1 836,0	1 836,0	52%
	Кредит			
3.	Банк кредити “А”	1 346,3	1 346,3	48%
4.	Банк кредити“Б”	306,9	306,9	
5.	Банк кредити“В”	57,1	57,1	
	Жами кредит:	1 710,3	1 710,3	48%
	Жами молиялаштириш:	3 546,3	3 546,3	

Нақд пул оқимлари ҳисоб-китобларига кўра, лойихага мувофиқ биринчи ишлаб чиқариш йилида пул маблағлари оқими 2 133,5 млн. сўмга тенг бўлиб, кейинчалик кўпаяди. Барча кредитлаш даври учун қарзга хизмат кўрсатиш даражаси 1,4 дан кам эмас ва корхона тўла қувват билан ишлаётганида бу кўрсаткич 7,7 га тенг.

Қуйидаги жадвалда инвестицион лойиҳани молиялаштиришдаги улуши ва “SHOKARIM HOJI” фермер хўжалиги томонидан молиялаштирилдиган қисми кўрсатилган.

Бошланғич лойиҳанинг қиймати (млн.сўм) Моддий ва моддий захиралар Асосий воситалар (махсус техника, ускуналар ва бошқалар) билан чорвачилик комплексини (фермер хўжалиги) сотиб олиш учун харажатлар қуйидаги жадвалда акс эттирилди.

Биринчи ишлаб чиқариш йилида лойиҳа учун фойданинг ва зарарларнинг ҳисоб-китоби бўйича солиққа тортиладиган даромад 604,5 млн. сўм ва солиқдан сўнг даромад 497,8 млн. сўмни ташкил этади ва келгусида ошади.

³⁴ОАТБ “Қишлоқ қурилишбанк” лойиҳаси ТИА маълумоти

Бошланғич лойиханинг қиймати (млн.сўм)³⁵

т/р	Номи	ФХ “Shokari m Hoji”	“А”	“Б”	“В”	Жами
1.	Моддий ва моддий захиралар, шу юмладан.	253,3				253,3
2.	Самарали чорвачилик (чорва - 107 та)	108,3				108,3
3.	Асосий воситалар (махсус техника, ускуналар ва бошқалар) билан чорвачилик комплексини (фермер хўжалиги) сотиб олиш	910,0			600,0	1 510,0
4.	Олинган қорамоллар Голштин 68 бош ва 31 бош Симментал зотлари				746,3	746,3
5.	Банкнинг кредит маблағлари ҳисобидан сотиб олинган қишлоқ хўжалиги техникаси	33,0		57,1		90,2
6.	Банкнинг кредит маблағлари ҳисобига сотиб олинган сут махсулотлари ишлаб чиқариш ускуналари "	350,7	306,9			657,6
7.	Рухсат этилган активлар	1 547,0	306,	57,1	1 346,3	3 257,3
8.	<i>Ишчи сармоя шу жумладан:</i>	<i>115,0</i>				<i>115,0</i>
9.	Бошқа молиявий харажатлар	141,3				141,3
10.	Кутилмаган харажатлар (захира)	32,5				32,5
	Лойиханинг умумий бошланғич қиймати:	1 836,0	306,9	57,1	1 346,3	3 546,3

Нақд пул оқимлари ҳисоб-китобларига кўра, лойихага мувофиқ биринчи ишлаб чиқариш йилида пул маблағлари оқими 2 133,5 млн. сўмга тенг бўлиб, кейинчалик кўпаяди. Барча кредитлаш даври учун қарзга хизмат кўрсатиш даражаси 1,4 дан кам эмас ва корхона тўла қувват билан ишлаётганида бу кўрсаткич 7,7 га тенг.

³⁵ОАТБ “Қишлоқ қурилишбанк” лойихаси ТИА маълумоти

Пул оқимлари (млн. сўм)³⁶

	Инвест.	1 йил	2 йил	3 йил	4 йил	5 йил
Жами савдо:		2 133,5	2 278,7	2 421,2	2 563,6	2 706,0
Айланма капиталдаги ўзгаришлар	115,0	260,0	24 410,3	22 950,9	23 940,4	23 940,4
Сотишдан нақд пул тушуми	(115,0)	1 873,5	2 254,3	2 398,2	2 539,7	2 682,0
Ишлаб чиқариш қиймати		1 340,2	1 352,2	1 294,5	1 306,5	1 318,5
Ялпи даромад	(115,0)	533,2	902,1	1 103,7	1 233,2	1 363,6
<i>Давр харажатлари</i>		30,5	30,6	30,8	30,9	31,1
Амортизация		262,8	262,8	192,2	192,2	192,2
Оперцион нақд пул миқдори	(115,0)	765,6	1 134,3	1 265,0	1 394,4	1 524,6
хақиқий капитал	1 836,0					
Инвестиции	3 257,3					
Фоизларни тўлаш (B)		158,3	162,9	106,5	58,9	11,8
Бошқа харажатлар	141,3					
Солиқлар тўлови (C)		106 676,1	113 938,2	121 059,3	128 180,4	135 301,6
Соф пул тушумлари	(1 677,7)	500,6	857,4	1 037,5	1 207,3	1 377,6
Асосий тўлов (D)		315,7	530,2	359,5	336,6	168,3
Асосий тўловдан сўнги соф пул тушуми	(1 677,7)	184,9	327,2	678,0	870,7	1 209,3
Молиявий эҳтиёжлар	1 710,2					
Пул оқими	32 573,0	184,9	327,2	678,0	870,7	1 209,3
Кумулятив пул оқими	32 573,0	217,5	544,7	1 222,8	2 093,5	3 302,8

Банк томонидан ажратилган кредит маблағларининг гаров таъминоти сифатида кредит маблағлари ҳисобига сотиб олинган бино-иншоот,асбоб-ускуналар ва учинчи шахс кафиллиги тақдим этилган.

Лойиха бўйича пул оқимлари 5 йил давомида ижобий баҳоланиб куйдаги кўрсаткични ташкил этади.

Лойиха бўйича ИДД (ички даромад даражаси)4 йил мобайнида ижобий баҳоланади ва -6 фоизни ташкил этади, ва ИРР компаниясининг 5 йиллик

³⁶ОАТБ “Қишлоқ қурилишбанк” лойихаси ТИА маълумоти

фаолияти учун 15 фоизга кўпаяди, бу лойиҳа учун ўртача қийматдан бир неча маротаба ошди ва қуйдаги жадвалда кўришимиз мумкин.

2.5-жадвал

Ички даромад кўрсаткичини ҳисоблаш (млн.сўм)³⁷

т/р	Давр	0 йил	1	2	3	4	5
1.	Пул оқими	-3 513,7	658,9	1 020,4	1 144,0	1 313,8	1 389,3
2.	Дисконт ставкаси	14%	14%	14%	14%	14%	14%
3.	Дисконтланган пул тушуми	-3 513,7	578,0	895,0	1 003,5	1 152,4	1 218,7
4.	Жамланган дисконт пул тушуми	-3 513,7	-2 935,7	-2 040,6	-1 037,0	115,3	1 334,0
5.	NPV (даромаднинг соф жорий қиймати)		-2 935,7	-2 040,6	-1 037,0	115,3	1 334,0
6.	IRR (ички даромад даражаси)		x	-36%	-9%	6%	15%

Ушбу лойиҳани амалга ошириш республика бюджетининг тўлиққувватга эга бўлишини таъминлайди, ягона солиқ тўлови бўйича умумий миқдори 5 йил учун 605 155,6 минг сўмни ташкил этади ва қуйдаги кўринишда бўлади.

Қуйдаги жадвалда инвестицион лойиҳани молиялаштиришдаги улуши ва “SHOKARIM ХОЛ” фермер хўжалиги томонидан молиялаштириладиган қисми кўрсатилган.

2.6-жадвал

Солиқлар ва йиғимлар (млн. сўм)

	%	1 йил	2 йил	3 йил	4 йил	5 йил
Ягона солиқ тўлови	5	106,7	113,9	121,0	128,2	135,3
Жами		106,7	113,9	121,0	128,2	135,3

Лойиҳанинг барча харажатлари миллий валютада. Ҳисоб-китоблар нейтрал инфляция шароитида консерватив келтирилган. Ушбу лойиҳа

³⁷ОАТБ “Қишлоқ қурилишбанк” лойиҳаси ТИА маълумоти

доирасида амалга оширилган ҳисоб-китоблар лойиҳанинг иқтисодий самарадорлигини кўрсатади.

Лойиҳанинг барча параметрлари узоқ муддатли молиялаштириладиган банкларнинг талабларига жавоб беради ва лойиҳани амалга оширишнинг барча босқичларини ўз вақтида ва тўлиқ бажариш, барча кутилаётган кредитларни ўз вақтида қайтариш, шунингдек, барча фоизлар ва тўловларни тўлашни таъминлайдиган тавсия этилган лойиҳанинг барқарор иқтисодиётини намойиш этади.

2.7-жадвал

Кредит қайтариш тўлов жадвали (чорвачилик комплекси ва зотли қорамол) ³⁸

Кредит суммаси		1 346 273	минг сўм	
Фоиз ставка		14%	йиллик	
Инвестицион давр		9	ой	
Имтиёзли давр		12	ой	
Имтиёзли давр	Давр бошидаги қарз	Асосий қарз тўлови	Фоизлар тўлови	Жами тўловлар
	1 346,3		141,3	141,3
12 ой	1 346,3		47,1	47,1
18 ой	1 346,3	168,3	94,2	262,5
24 ой	1 177,9	168,3	82,4	250,7
30 ой	1 009,7	168,3	70,7	238,9
36 ой	841,4	168,3	58,9	227,2
42 ой	673,1	168,3	47,1	215,4
48 ой	504,8	168,3	35,3	203,6
54 ой	336,6	168,3	23,6	191,8
60 ой	168,3	168,3	11,8	180,0
Жами:		1 346,3	612,6	0,0

Лойиҳанинг барча параметрлари узоқ муддатли молиялаштириладиган банкларнинг талабларига жавоб беради ва лойиҳани амалга оширишнинг барча босқичларини ўз вақтида ва тўлиқ бажариш, барча кутилаётган кредитларни ўз вақтида қайтариш, шунингдек, барча фоизлар ва тўловларни тўлашни таъминлайдиган тавсия этилган лойиҳанинг барқарор иқтисодиётини намойиш этади.

³⁸ ОАТБ “Қишлоқ қурилишбанк” лойиҳаси ТИА маълумоти

Ўзбекистон ҳукумати қарори билан молиялаштириш жамғармаси Ўзбекистон банклари Ассоциацияси ҳузуридаги инвестициялойиҳалари учун лойиҳавий ҳужжатларни тайёрлашни ташкил қилди.

Ҳужжатда таъкидланишича, Жамғарма Ўзбекистон Банклар Ассоциацияси ҳузурида Ўзбекистон банклари Ассоциацияси, Республика Савдо-саноат палатаси, банклар ва нобанк кредит ва молия ташкилотлари томонидан ташкил этилган жамоат фондлари шаклида шакллантирилади.

Тасдиқланган процедура бойича ҳар бир лойиҳа учун харажатларнинг максимал суммаси энг кам иш ҳақининг 200 баробаридан ошмаслиги керак. Ўзбекистон банклари Ассоциациясига Фондни бир ой муддатда Республика Адлия вазирлиги билан биргаликда давлат рўйхатидан ўтказишни топшириш топширилди.

Ўзбекистонда 2012 йилдан бошлаб лойиҳавий молиялаштириш механизmidан фойдаланган ҳолда 200 миллион доллардан зиёд сармоявий лойиҳалар амалга оширилди.

Ушбу дастур умумий қиймати қарийб 50 миллиард доллар бўлган 500 дан ортиқ йирик инвестициялойиҳаларини амалга оширишни таъминлади.

Келгуси 5 йил ичида саноат маҳсулотининг ўсиш суръати камида 60 фоизга ўсиши керак, унинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши ортади.

Инвестициялойиҳаларини молиялаштириш тизими кўпинча молиялаштириш манбаларидан фарқ қилади. Масалан, кўплаб давлат лойиҳаларини республика ёки маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан молиялаштириш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланади. Молия вазирлиги томонидан бюджет харажатларининг миқдори ва асосланиши маъқулланса, давлат ғазначилик органлари ҳисобварақлари орқали зарур маблағ пудратчилар ёки пудратчилар ҳисоб рақамларига ўтказилади. Молиялаштириш ҳажми чекланган ва шунга мувофиқ кичик ҳажмдаги лойиҳалар амалга оширилмоқда, аммо улар иқтисодиётнинг энг кескин ижтимоий ва бошқа муаммоларини ҳал этишда муҳим ўрин тутаяди.

Хорижий молия институтлари билан ҳамкорликда молиялаштириладиган инвестициялойдирларнинг тузилишига келсак, у биров бошқача тузилган. Ўрта ва узок муддатли хорижий инвестиция кредитлари берилди.

Ҳар бир лойиҳага ва уни молиялаштирадиган банкга қараб, қарз олувчи қарзни (йиллик) шаклда тўлаши керак

Кредит шартномасининг бошқа молиявий шартлари масалан, молиялаштириш манбасига боғлиқ.

2.3. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига хорижий инвестицияларни жалб этиш ва миллий иқтисодиётимиз самарадорлигини ошириш чора тадбирлари таҳлили

Кичик бизнеснинг ихчам ва ҳаракатчанлиги, бозор конъюнктураси ўзгаришлари ва истеъмолчилар эҳтиёжларига нисбатан тез мослаша олиши уни жаҳон иқтисодий инқирози даврида янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли даромадини ошириш борасида энг қулай ва мақбул воситага айлантиради. Кичик бизнес иқтисодиётнинг шундай секторидирки, у инвестиция муҳитида юз бераётган деярли барча ўзгаришларга мослашади. Кичик бизнес нуқтаи назаридан инвестиция муҳитининг жозибадорлик даражасини аниқлаш учун бутун мамлакат ва минтақалардаги иқтисодий вазиятни кўрсатувчи омиллар, иқтисодиётнинг бу тармоғига инвестициялар киритиш қонунлар ва инфратузилмалар билан қанчалик таъминланганлиги, минтақада бозор инфратузилмасининг ривожланиш даражаси, малакали ишчи кучининг мавжудлиги, шунингдек, мана шу ва бошқа омиллар билан боғлиқ хатарлар бор ёки йўқлиги ғоят муҳимдир.

Хусусий тадбиркорликнинг асосий хусусияти шуки, унинг учун минтақавий омиллар қоида тариқасида, инвестициялар жалб этиш жараёнига таъсири жиҳатидан устунлик қилади. Инвестициявий муҳит таҳлилини тармоқлар бўйича олиб бориш зарурлигини кўрсатиб ўтиш керак. Чунки, ижобий инвестициявий омиллар турли тармоқлар учун ўзига ҳос жиҳатларга

эга. Баъзи ҳолларда бир тармоқда ижобий рол ўйнаши мумкин бўлган омиллар бошқа тармоқ учун салбий бўлади ёки агар муайян тармоқ учун бирон-бир кўрсаткич етарли даражада намоён бўлса, шу кўрсаткичнинг ўзи бошқа тармоқнинг муваффақиятли ривожланиши учун мутлақо кам бўлиши мумкин.

Бизнеснинг мақсади одатда фойдани барқарор ҳолга келтириш ва уни муттасил ошириб боришдир. Тадбиркорликнинг ҳамма ўй-фикрлари, ҳаракатлари ва сарф-харажатлари айнан фойда олишга қаратилган бўлади. Бу фойда бизнеснинг кейинги ривожланишини ва социал эҳтиёжларини қондиришга қаратилган.

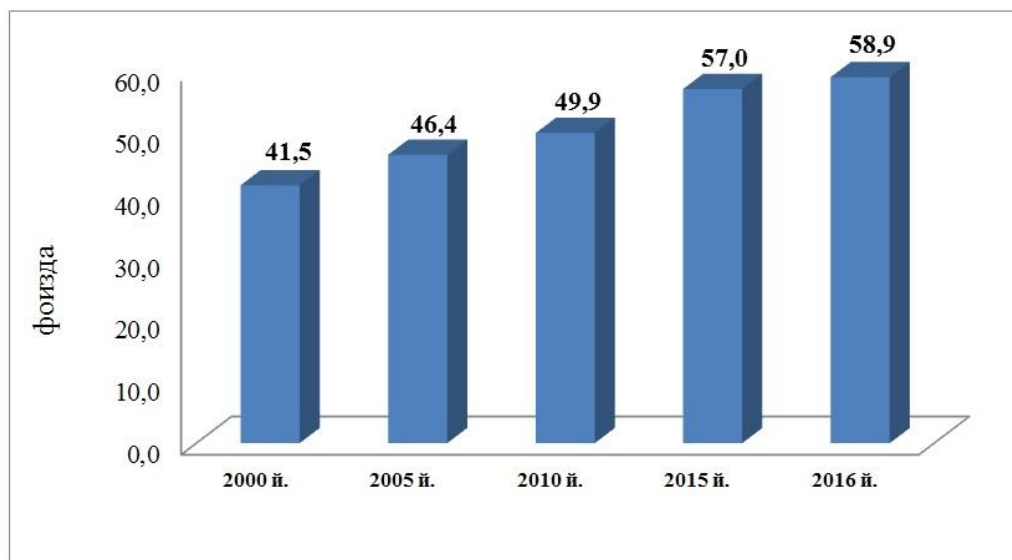
Ўзбекистонда кичик бизнес корхоналарини барпо этиш орқали мустақил хўжалик юритувчи мулк эгалари шаклланди. Кичик бизнес корхоналари бозор иқтисодиётига ҳос турли макроиқтисодий шарт-шароитлар ва талабларига мослашиши имкониятларига эгаллиги билан устувор аҳамиятга эга. Иқтисодиётнинг турли тармоқларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш миллий иқтисодиётимиз барқарорлигини таъминлашнинг муҳим макроиқтисодий омилларидан бири ҳисобланади. Кейинги йилларда кичик бизнес тараққиётининг кескин авж олиши натижасида уларнинг мамлакатда яратилаётган ялпи ички маҳсулот салмоғидаги улушининг ортиб бораётганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Бугунги кунда мамлакатимизда кичик тадбиркорлик³⁹ субъектларининг сони 414 мингдан ошиб кетди. Бу кўрсаткич рўйхатга олинган корхоналар умумий сонининг 90 фоизини ташкил этади. Иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 71 фоизга яқини ушбу секторда фаолият юритмоқда. Ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 97 фоизи, чакана савдо айланмасининг 45 фоизидан ортиғи, хизмат кўрсатиш соҳасининг 42 фоизи, юк ташиш айланмасининг 67 фоизи, йўловчи ташиш айланмасининг 86 фоизи кичик корхоналар улушига тўғри келмоқда.

Мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини янада яхшилаш бўйича амалга оширилаётган комплекс чора-тадбирлар кичик бизнес ва хусусий

³⁹Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида тузилган

тадбиркорликни жадал ривожлантириш ва барқарор иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш имконини бермоқда. Тошкент шаҳрини ўзида 2000-2016 йилларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ЯИМдаги улуши 41,5 фоиздан 58,9 фоизга ўсиб, 17,4 фоиз бирликка ортган.⁴⁰

2.5-расм. Тошкент шаҳар ҳудудида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ЯИМдаги улуши (фоизда)⁴¹

Иқтисодиётнинг асосий тармоқлари ривожланишида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ўрни. Кичик бизнеснинг иқтисодиётдаги аҳамияти унинг соҳада рақобат муҳитини таъминлаш, йирик корхоналар учун маҳсулот етказиб бериш, янги иш ўринларини яратиш, бозор тизимининг мослашувчанлигини ошириш, ресурсларни ишлаб чиқаришга сафарбар этиш, солиқ тушумлари ҳажмининг ўсишини таъминлаш, аҳоли даромадлари даражасини барқарорлаштириш каби омиллар билан белгиланади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳаси ички бозоримизни рақобатбардош ва сифатли маҳсулотлар билан тўлдиришда, аҳолини иш билан таъминлаш ва даромади кўпайиб, фаровонлиги ошиб боришига эришишда энг асосий омиллардан бири ҳисобланади.

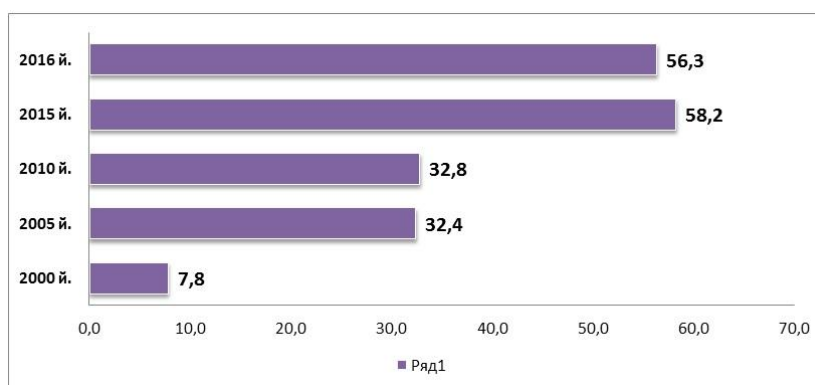
Саноат. Мазкур тармоқда кичик бизнес субъектларининг юқори суръатларда ўсиши, қулай ишбилармонлик муҳитининг яратилиши, ягона

⁴⁰: <http://toshstat.uz/page/2/> маълумотлари асосида тузилган

⁴¹: toshstat.uz/tahliliy.../kichik-biznes-va-tadbirkorlik маълумотлари асосида тузилган

солиқ тўлови ставкаларининг пасайтирилиши, ресурслардан ва ишлаб чиқариш инфратузилмаларидан фойдаланишга рухсат бериш шартларининг соддалаштирилиши ҳамда кичик бизнес субъектларини йирик компаниялар билан кооперация алоқаларининг кучайиши натижасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмидаги улуши 2000 йилдаги 31,0 фоиздан 2016 йилда 71,0 фоизга ёки 40 фоиз бирликка сезиларли даража ўсди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ташқи савдо фаолияти. Импорт ўрнини босувчи ва экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларининг давлат томонидан қўллаб-қувватланиши экспорт ҳажмида кичик бизнеснинг ҳиссасини ошириш имконини бермоқда.

2.6-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажмидаги улуши⁴²

Статистик кўрсаткичлар динамикаси шуни кўрсатмоқдаки, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг аҳамияти йил сайин ошиб бормоқда. Мазкур соҳалардаги ижобий тенденцияларга бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни эркинлаштириш, ишбилармонлик муҳитини яхшилаш, рақобат муҳитини ривожлантириш ва хусусий мулкни ҳимоя қилишга оид тизимли комплекс чора-тадбирларни амалга оширилиши ҳисобига эришилмоқда.

Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестициялар ҳажми куйидагича

⁴²<http://toshstat.uz/page/6/> маълумотлари асосида тузилган

бўлганда мазкур солиқ имтиёзлари берилади:

- 300 минг АҚШ долларидан 3 миллион АҚШ долларигача - 3 йил муддатга;
- 3 миллиондан ортиқ АҚШ долларидан 10 миллион АҚШ долларигача 5 йил муддатга;
- 10 миллион АҚШ долларидан ортиқ бўлганда - 7 йил муддатга

"Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 4-моддасига мувофиқ чет эллик инвесторларга қонун ҳужжатларида белгиланганларга қўшимча кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар) беришда улар билан Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан инвестиция шартномалари тузиш тартибини белгилайди. Чет эллик инвесторлар билан уларнинг қўшимча кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар) бериш билан боғлиқ бўлмаган инвестиция мажбуриятларини мустақамлашга йўналтирилган шартномаларни тузиш ва амалга ошириш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Ҳўжалик юритувчи субъектларнинг солиқ юкини янада камайтириш, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкаларининг камайтирилиши ва айти пайтда уни ҳисоблаш тартибларининг такомиллаштирилиши тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесни изчил ривожлантириш учун кучли рағбатлантирувчи омиллар яратди.

- хорижий инвесторлар томонидан тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни Ўзбекистон Республикасининг кафолати берилмаган ҳолда амалга ошириш;

- корхонанинг низом жамғармасида хорижий иштирокчиларнинг улуши камида 50 фоизни ташкил этиши лозим;

- ушбу корхоналар давлат рўйхатидан ўтказилгандан кейин тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни киритиш;

- хорижий инвестицияларни эркин алмаштириладиган валюта ёки янги

замонавий технологик ускуна тарзида қўйиш;

- мазкур имтиёзларни қўлланиш муддати давомида имтиёзлардан олинган даромадни корхонани янада ривожлантириш мақсадида қайта инвестициялашга йўналтириш.

Ушбу Низомга мувофиқ чет эллик инвесторларга қўйидаги кафолатлар ва ҳимоя чораларига (имтиёзлар ва преференциялар) эга:

- барқарор иқтисодий ўсишни, мамлакат иқтисодиётини прогрессив таркибий ўзгартиришларни таъминловчи устувор тармоқларни;

- республиканинг ишлаб чиқариш ва экспорт салоҳиётини мустаҳкамлаш ва кенгайтиришни, республикани жаҳон хўжалик алоқаларига интеграциялашни таъминловчи устувор лойиҳаларни амалга оширилиши;

- хом ашё ва материалларни қайта ишлашга, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишга, аҳолини иш билан таъминлашга йўналтирилган кичик тадбиркорлик соҳасидаги лойиҳаларни инвестициялашнинг ҳар бир аниқ ҳолатида берилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолияти ривожлантиришга оид дастурларни амалга ошириш натижасида ўтган йилда 37 мингдан ортиқ янги кичик бизнес субъектлари, 119,6 мингта яқка тартибдаги тадбиркорлик субъектлари ташкил этилди. Шунингдек, таркибий ўзгартирилаётган монополист-корхоналарнинг фойданилмаётган қувватларида 130 та турли мулкчилик шаклларида асосланган янги кичик корхоналар ташкил этилиб, уларда 7,5 мингга яқин иш ўринлари яратилди. 83 та банкрот корхоналар негизида 92 та янги тадбиркорлик субъектлари ташкил этилиб, уларда 9,8 мингта иш ўринлари яратилди.⁴³

Тижорат банклари томонидан тадбиркорлик субъектларининг лойиҳаларини молиялаштириш учун хорижий кредит линиялари ҳисобидан ажратилган кредитлар йилдан йилга ортиб бормоқда.

⁴³<http://www.biznes-daily.uz/ru/birjaexpert/49562--kichik-bizns-va-xususiy-tadbirkorlikning-mamlakat-rivojidadagi-ahamiyati> маълумотлари асосида тузилган

Халқаро молиявий институтлар кесимида кредит линиялари жалб қилиниши (млн. АҚШ долларида)⁴⁴

т/р	Кредит линияси номи	Халқаро ҳамкор	2014 йилда жалб қилинган сумма	2015 йилда жалб қилинган сумма
1.	Хусусий секторни ривожлантириш бўйича Ислон корпорацияси кредит линияси	ХСРИК	2,00	4,00
2.	Немис банклари кредит банклари	Дойч банк	3,00	3,00
3.	Саноат корхоналарининг электр самарадорлигини ошириш лойиҳаси кредит линияси	Жаҳон банки	5,00	5,5
	Жами		10,0	12,5

Хорижий кредит линиясидан кредитлар тадбиркорлик субъектларига қуйидаги шартлар асосида ажратилади:

- ўзгарувчан фоиз ставкаси - ярим йиллик LIBOR + йиллик 3,8 фоиз (ХТДБ маржаси) + Ўзмилийбанк маржаси;
- кредитнинг суммаси - 100 минг АҚШ доллари миқдоридан кам бўлмаган миқдорда;
- кредитнинг максимал муддати - 7 йилгача.

Халқаро тараққиёт уюшмаси иштирокидаги “Саноат корхоналарининг энергия самарадорлигини ошириш” лойиҳаси кредит линияси.

Ушбу хорижий кредит линияси саноат корхоналари соҳасида мавжуд ускуна ва механизмларни алмаштириш ёки модернизация қилиш орқали энергия самарадорлигини камида 20 фоизга ошириш бўйича лойиҳаларни молиялаштириш учун қуйидаги шартлар асосида Ўзсаноатқурилишбанк, Асака банк ва Ҳамкор банк томонидан ажратилади:

- фоиз ставкаси – йиллик LIBOR (6 ой) + йиллик 5 фоиз + банк маржаси (LIBOR - Лондон банклараро пул бозоридаги ўртача фоиз ставкаси);
- кредитнинг суммаси – 3 млн. АҚШ долларигача;
- кредитнинг максимал муддати - лойиҳанинг ўзини-ўзи қоплашидан

⁴⁴ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилди.

келиб чиққан ҳолда, лекин 10 йилдан узоқ бўлмаган муддатга.

Хусусий секторни ривожлантириш Ислом корпорацияси линияси. Ушбу хорижий кредит линиясидан кредитлар тадбиркорлик субъектларига қуйидаги шартлар асосида ажратилади:

- фоиз ставкаси - хорижий банк маржаси + “Асака” банк маржаси;
- кредитнинг суммаси - Минимал сумма – 100 000,0 АҚШ доллари, максимал сумма – 2 000 000,0 АҚШ доллари;
- кредитнинг максимал муддати - 6 йил, лекин кредит муддати ХСРИК билан тузилган молиялаштириш линияси келишуви муддатидан кўп бўлмаслиги лозим.

Республикамиз Осиё тараққиёт банки(ОТБ) билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш соҳасида ўзаро кенг ҳамкорлик қилмоқда. Ўзбекистон 1995 йил 31 августда ОТБ нинг тўлиқ аъзоси бўлди. Мазкур банк йирик минтақавий ҳукуматлараро кредит ташкилоти бўлиб, унга аъзо бўлган барча мамлакатлар ривожланиш дастурларини молиялашга мўлжалланган. ОТБнинг Ўзбекистондаги фаолиятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарини ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Ҳукуматимиз томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун мазкур молия институтларининг кредит ресурсларини кенг жалб этиш, кредит беришнинг янги шакллари ва усулларини жорий этиш, тадбиркорлик тузилмаларининг молиявий маблағлар олишини янада кенгайтиришга катта эътибор қаратилди.

Маҳаллий хомашё ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича кичик ишлаб чиқаришларни, хизматлар кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш, қўшимча иш ўринлари яратиш, шунингдек, республика аҳолисининг иш билан банд бўлмаган қисми учун касаначилик меҳнати ташкил этишга кредит бериш “Япония - Ўзбекистон” дастурининг устувор йўналишлари сифатида белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси ва ОТБ ўртасида турли соҳаларда олиб борилган амалий ишларнинг ижобий самарасини инобатга олган ҳолда, ўзаро

хамкорликни янада кучайтириш, кичик бизнес субъектларига кредит ва молия хизмати кўрсатишни кенгайтириш, микромолиялаштиришни ривожлантиришни янада рағбатлантириш мақсадида ОТБ Директорлар кенгаши томонидан “Кичик ва микромолиялаштиришни ривожлантириш” лойиҳасини амалга ошириш учун беш йиллик имтиёзли давр билан 20 йил муддатга 20 млн. АҚШ доллари миқдорида қарз берилиши ва кредит уюшмалари фаолияти устидан назорат тизимини институционал мустаҳкамлаш бўйича техник кўмаклашиш мақсадида 400 минг АҚШ доллари миқдорида грант берилиши маъқулланди.⁴⁵

Лойиҳанинг самарали амалга оширилганлигини инобатга олиб, 2010 йилнинг 21 апрелида ОТБ Директорлар кенгаши Ўзбекистон Республикасига “Кичик ва микромолиялаштиришни ривожлантириш 2-фаза” лойиҳасини амалга ошириш учун қайтариш муддати 20 йил, шу жумладан имтиёзли даври 5 йил бўлган 50 млн. АҚШ доллари миқдорида қарз бериш, шунингдек, лойиҳа ва иштирок этаётган тижорат банклари, микромолиялаштириш ташкилотлари ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг салоҳиятини оширишга техникавий кўмаклашиш мақсадида 600 минг АҚШ доллари миқдорида грант беришни маъқуллади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 14 июлда қабул қилинган “Осиё тараққиёт банки иштирокида “Кичик ва микромолиялаштиришни ривожлантириш 2-фаза” лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 152-сонли Қарорида лойиҳани амалга оширишда иштирок этувчи тижорат банклари бир қарз олувчига 20 минг АҚШ доллари миқдорида ёки Ўзбекистон Республикаси миллий валютасидаги эквивалентда кредитлар бериши, шунингдек, микрокредит ташкилотлари томонидан бериладиган микрокредитлар ва микроқарзлар 1 минг АҚШ долларидан ортиқ бўлмаслиги кўрсатиб ўтилди.

Бундан ташқари, ўтган йиллар давомида тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларининг инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш

⁴⁵<http://www.iqtisodiyot.uz> маълумотлари асосида тузилган

мақсадида Жаҳон банки, Ислон тараққиёт банки, Халқаро молия корпорацияси, Хитой тараққиёт давлат банки, Германиянинг КФВ банки, Корея Эксимбанки, Ҳиндистон Эксимбанки, Америка, Италия, Испания каби бир қатор ривожланган давлатларнинг банклари ва халқаро молия институтларининг узок муддатли имтиёзли кредит ресурслари жалб этиб келинди.

Мамлакатимизда кичик бизнес субъектлари лойиҳаларини молиялаштириш учун халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик кенгайиб бормоқда.

2.8-Расм. Кичик бизнес субъектлари лойиҳаларини молиялаштириш учун халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик⁴⁶

2015 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари лойиҳаларини молиялаштириш учун халқаро молиявий институтлар ва хорижий мамлакатлар ҳукуматларининг кредит линиялари, грантлари ҳисобидан 157,8 млн. АҚШ доллари миқдорида кредит маблағлари ажратилди ёки белгиланган прогноз кўрсаткичи 121,4 фоизга бажарилди.

II боб бўйича хулоса

Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг энг муҳим мақсади ва асосий устувор йўналиши мамлакатни ислоҳ қилиш, модернизация қилиш ва модернизация қилишни чуқурлаштириш, бу билан иқтисодий ўсишнинг

⁴⁶Илмий адабиётларни, тижорат банкларининг ҳисоботларини ўрганиш асосида тайёрланди.

барқарор суръатларини, унинг самарадорлигини ва макроиқтисодий мувозанатлиликни таъминлашдан иборат.

Ўзбекистонда макроиқтисодий вазиятни таҳлил қилиш бозор муносабатларини ривожлантиришда прогрессив тенденциялар мавжудлигини (энергия ресурсларига барқарор юқори нархлар, етакчи аналитик агентликларнинг мамлакат инвестицион рейтингини такомиллаштириш) мавжудлигини аниқлаш имконини берди; аммо уларнинг даражаси Ўзбекистон учун ички муаммоларни мустақил равишда ҳал қилиш учун етарли эмас, Мавжуд меёрий-ҳуқуқий базани таҳлил қилиш, ҳамкорликнинг янги ёндашувларини ва қонунчиликдаги ўзгаришларни эътиборга олмайди.

Олиб борилган таҳлиллар ва ўрганиш натижалари шуни кўрсатадики, халқаро молиявий институтлар билан ўрнатилган муносабатлар ва ҳамкорлик натижасида мамлакатимизда бозор иқтисодиётига ўтиш даврида бир қанча ишлар амалга оширилди ва ижобий натижаларга эришилди. Шунингдек, ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга оширишда Халқаро молиявий институтлар маблағларидан фойдаланиш даражаси мамлакатлар билан бўладиган иқтисодий муносабатларга қараганда анча қулай эканлигини ва фоиз ставкалари ҳам бизнинг мақсадларимизга мос тушаётганлигини, улар томонидан кўрсатилаётган техник ёрдам ва маслаҳатлар натижасида Республикаимизнинг халқаро муносабатларда қатнашишда ижобий эришаётганлигини гувоҳи бўлишимиз мумкин.

III БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВА ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙУНАЛИШЛАРИ

3.1. Хорижий инвестицияларни модернизация қилиш шароитида Ўзбекистон Республикаси иқтисодий сиёсатининг устивор йўналиши сифатида жалб қилиш

Халқаро молия институтлари ва донор мамлакатлар билан ҳамкорлик Ўзбекистоннинг инвестиция сиёсатида марказий ўринни эгаллайди. Бугунги кунда ХМИ саноатни модернизациялаш дастурлари, инфратузилма ва транспорт-коммуникация қурилишини амалга ошириш, ижтимоий инфратузилмани такомиллаштиришда фаол иштирок этмоқда.

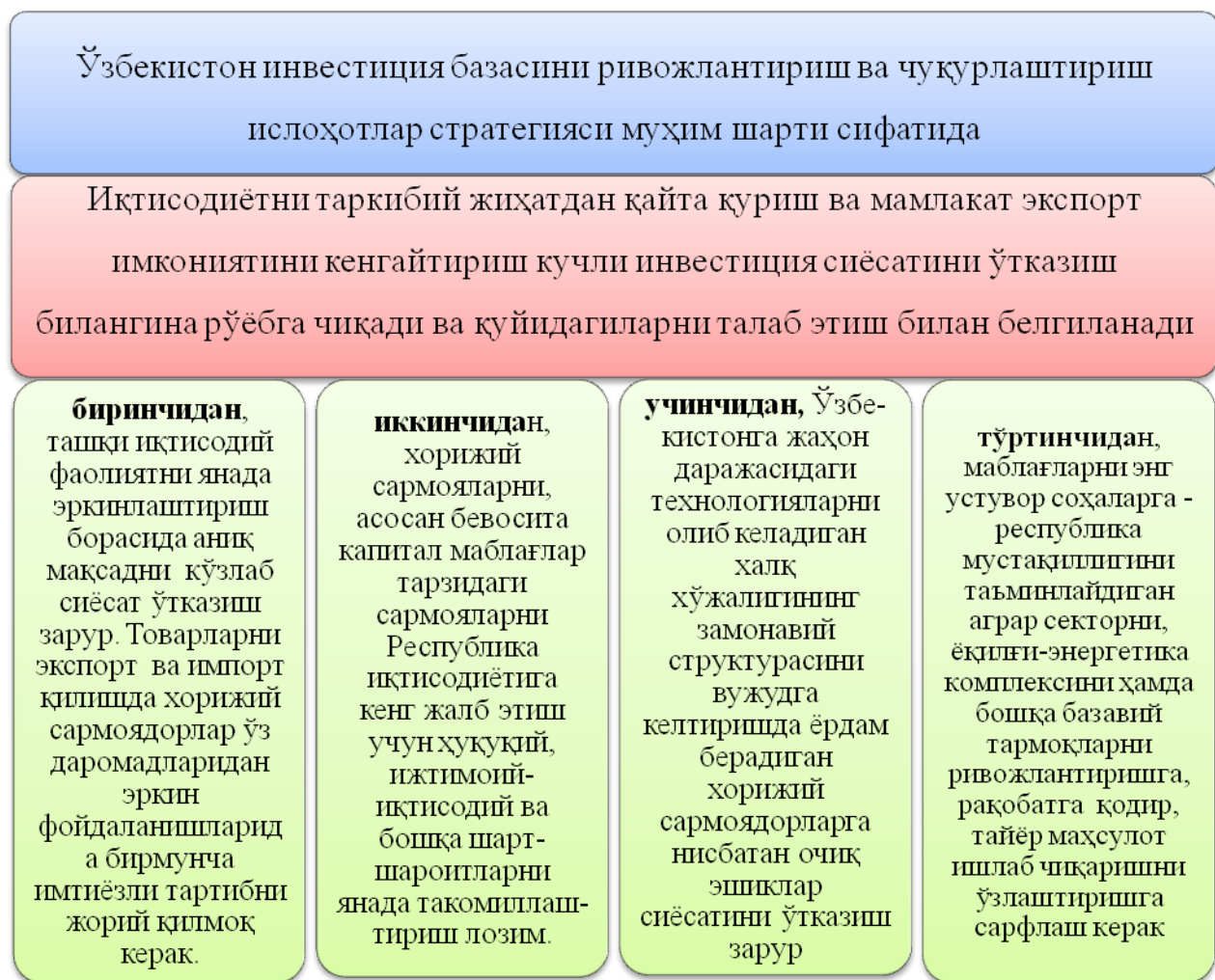
Жаҳон банки, Осиё ва Ислон тараққиёт банклари, Япония халқаро ҳамкорлик агентлиги, Германия тараққиёт банки, Хитой ва Корея Ексимбанки, Мувофиқлаштирувчи гуруҳнинг Араб жамғармалари, Европа Иттифоқи комиссияси ва бошқа халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорлик йилларида инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда катта тажриба тўпланган.

Микромолиялаштириш ташкилотлари билан ҳамкорлик туфайли республика иқтисодиётига молиявий инвестициялар ҳажми мунтазам ошиб бормоқда. Сўнгги беш йилда республикага жалб қилинган грантлар ва техник кўмак маблағларининг ўртача йиллик ўсиш суръати 8,2 фоизни ташкил этди. Қизиқиш суръатларининг ўсиши, биринчи навбатда, халқаро молия ташкилотлари ва донор мамлакатлар билан ҳамкорликни изчил кенгайтириш ва тизимлаштириш ҳисобига амалга оширилади.

Хитой Халқ Республикаси ҳукумати ҳамкорлик қилади. Ушбу ҳамкорлик натижасида Ўзбекистонда стратегик аҳамиятга эга ўнлаб лойиҳалар амалга оширилиб, амалга оширилаётган таркибий ислоҳотларнинг муҳим таркибий қисми бўлди.

Хусусан, "Марказий Осиё-Хитой" газ қувурининг тўртта линияси

курулиши, Ангрн-Поп темир йўл линиясида 19 километрли туннел, Дехқонобод калийли ўғитлар заводи, Қўнғирот сода заводи, замонавий рақамли алоқа тармоғини яратиш, ўнлаб корхоналарни қуриш ва модернизация қилиш йўл-курулиш техникаси, мобил телефонлар, қурилиш ва безак материаллари, тери маҳсулотлари ишлаб чиқариш, ўқув юртларини жиҳозлаш ва бошқа кўплаб соҳалар.

3.1-расм. Ўзбекистонда инвестиция базасини ривожлантириш ва чуқурлаштириш стратегияси⁴⁷

Хитой томони билан ҳамкорликнинг истиқболли йўналишлари қуйдаги лойиҳаларни ўз ичига олади: Навоий, Наманган ва Сурхондарё вилоятларида шамол паркинни қуриш, шунингдек фотоэлектрик станцияларни қуриш.

Ташқи савдо вазирлигининг маълумотларига кўра, Ўзбекистон ва Хитой ўртасидаги товар айланмаси барқарор ўсиш ва товар номенклатурасининг

⁴⁷Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида тузилди.

кенгайиши билан тавсифланади. 2016 йил охирига келиб ушбу кўрсаткич 4,7 миллиард доллардан ошиб кетди ва 2017 йилнинг биринчи чораги якунлари бўйича 1,2 миллиард долларга етди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда Хитой сармояси иштирокида 704 корхона фаолият юритмоқда, улардан 88 таси 100 фоиз хорижий капитал билан. Бундан ташқари, республика ҳудудида Хитой компаниялари 73 та ваколатхоналари фаолият кўрсатмоқда.⁴⁸

Марказий банк томонидан тижорат банклари билан ҳамкорликда халқаро молия институтларининг кредит линияларини кенгроқ жалб этиш, мазкур институтлар билан тенг ҳуқуқли ҳамкорлик асосида амалий ишлар олиб бориш, уларни Ўзбекистоннинг инвестиция имкониятлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, шунингдек, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун яратилган қулай ҳуқуқий ва иқтисодий муҳитдан хабардор қилиш мақсадида халқаро молия институтлари вакиллари иштирокида конференциялар, форумлар ўтказиб келинди.

Мамлакатимиздаги 28 та тижорат банкнинг қарийб барчасида халқаро кредитларни ажратиш амалиёти мавжуд бўлсада, улардан баъзиларида бундай амалиёт қандай даражада йўлга қўйилганлигини таҳлил қиламиз.

2017 йил 14 январ куни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий ва ижтимоий дастурнинг энг муҳим йўналишлари ва устувор йўналишларини аниқлашга бағишланган кенгайтирилган йиғилиши бўлиб ўтди.

Учрашувда ҳисоботни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев тақдим этди. Ҳисоботда қайд этилишича, 2016 йилда Ўзбекистон иқтисодиётига 16,6 миллиард АҚШ долларидан зиёд инвестициялар киритилган⁴⁹, бу 2015 йилга нисбатан 9,6 фоизга кўпдир.

Хорижий инвестициялар ва кредитлар ҳажми 11,3 фоизга ошди яъни 3,7

⁴⁸ Library.ziyounet.uz/ru/book/download/39584 маълумотлари асосида тузилди

⁴⁹ press-service.uz/ru/news/5452 сайт маълумотларидан фойдаланилди

млрд. АҚШ долларидадан ошди.⁵⁰ Шунингдек 5,2 миллиард долларлик 164 йирик инвестиция лойиҳасини амалга ошириш тугалланди, шу жумладан “ДЖИЭм Ўзбекистан” ОАКда “Т-250” моделининг енгил автомобили ишлаб чиқарилиши, Жиззах вилоятида цемент заводи кенгайтирилди 2017-2021⁵¹ йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йуналиши бўйича Харакатлар стратегияси (кейинги уринларда Харакатлар стратегияси деб юритилади) ўрта муддатли истикболда давлат сиёсатининг устувор йуналишларини белгилаб берган энг муҳим дастурий ҳужжат ҳисобланади. 2017 йилда Харакатлар стратегиясини амалга оширишда алоҳида эътибор “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун” деган тамойил ва “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак” деган эзгу ғоянинг, энг аввало, халқ билан туғридан-туғри мулоқот ўрнатиш ҳамда фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларининг реал ҳимоя қилинишини таъминлаш орқали ҳаётга амалий татбиқ этилишига қаратилди. Харакатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатларийили” да амалга оширишга оид Давлат дастури доирасида 30 дан ортиқ қонунлар ҳамда 900 дан ортиқ қонуности ҳужжатларининг қабул қилиниши кенг қўламли ислоҳотлар, иқтисодиёт ва ижтимоий соҳани жадал ривожлантириш, халқ фаровонлигини юксалтиришнинг мустаҳкам ҳуқуқий пойдевори бўлиб хизмат қилди.⁵²

Ўзбекистон ва халқаро молия институтлари ўртасидаги муносабатларнинг муваффақиятли ривожланиши учун узоқ муддатли мақсадларни аниқ белгилаш ва уларни ички меъёрий ҳужжатларга мослаштириш керак. Бундан ташқари, иқтисодий ўсиш шароитида Ўзбекистоннинг молиявий ва иқтисодий мустақиллигини ривожлантириш борасида АҚШ ташаббускор сифатида унинг позицияларини мустаҳкамлаш учун сайи-ҳаракатларни йўлга қўйиш керак.

Халқаро молиявий ташкилотларнинг бугунги кунда халқаро майдондаги

⁵⁰ press-service.uz/ru/news/5450 сайт маълумотларидан фойдаланилди

⁵¹ http://www.tdpu.uz/uploadfiles/4934_168_3775 сайт маълумотларидан фойдаланилди

⁵² <http://www.lex.uz/docs/3107036> сайт маълумотларидан фойдаланилди

нуфузи тобора ривожланиб ва мустаҳкамланиб бораётганлигини ҳисобга олсак ушбу чора-тадбирларни амалга оширишдан биринчи навбатда ўзимиз манфаатдор бўламиз. Чунки ўтиш даврида ички ресурслар етмаган тақдирда уларнинг инвестицияларини ва молиявий маблағларини кенгрок жалб қилиш учун имконият яратамиз.

"Иқтисодий ривожланиш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари" деб номланган маърузасида банк тизимини ислоҳқилиш ва барқарорлигини таъминлаш, банкларнинг капиталлашув даражаси ва депозит базаси даражасини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлигини ва ишончилигини мустаҳкамлаш, истиқболли инвестициялойтиҳаларини кредитлашни янада кенгайтириш, хусусий тадбиркорликни ривожлантириш макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлашга ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолишга олиб келади.

Ушбу устуворликларни ҳисобга олган ҳолда 2017-2018⁵³йилларда халқаро молия ташкилотлари ва донор мамлакатлар билан ўрта муддатли ҳамкорлик дастурлари асосида қуйдаги асосий ишларни амалга оширишда ишлашни давом эттиради:

– Биринчидан, иқтисодиётнинг устувор тармоқларида ишлаб чиқилган ва донор мамлакатларни ҳисобга олишга қаратилган лойиҳаларнинг ишлаб чиқилган рўйхатларини мувофиқлаштириш давом эттирилади. Япония, Хитой, Корея, Германия, Франция, Араб давлатлари;

– Иккинчидан, манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда ХМИ ва донор мамлакатлар билан тасдиқланган ўрта муддатли ҳамкорлик дастурлари лойиҳаларини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар кўрилади;

– Учинчидан, узоқ муддатли ҳамкорлик дастурларини ишлаб чиқиш учун хорижий кредитлар ва грантларни жалбқилиш бўйича потенциал донор мамлакатлар ва халқаро ташкилотлар билан ишлаш, шунингдек уларни ўз вақтида амалга оширишни таъминлаш бўйича ишлар олиб борилади;

– Тўртинчидан, молиявий-техник ҳамкорлик соҳасида республиканинг

⁵³http://www.lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3107042 сайт маълумотларидан фойдаланилди

анъанавий ҳамкорлари билан биргаликда потенциал донор мамлакатлар, жумладан, Франция, Австрия, Венгрия, Польша, Хиндистон, Бразилия ва бошқалар билан яқин ҳамкорликни ўрнатиш режалаштирилган:

- уларнинг фаолиятларини ўрганиш ва стратегик соҳаларда ўзлаштиришларини аниқлаш;
- улар билан ҳамкорликни ўрнатиш ва эришилган келишувларни ниятлар, меморандумлар, битимлар ва бошқа ҳужжатлар билан мустаҳкамлаш ва кейинчалик уларни қатъий бажарилишини таъминлаш;

– Бешинчидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 23 мартдаги 84-сонли қарори билан тузилган лойиҳалар ташаббускори бўлган вазирлик ва идораларнинг инвестицион бўлинмалари билан ўзаро ҳамкорликнинг самарадорлигини ошириш. Устувор лойиҳаларни амалга оширишга тайёргарлик кўриш бўйича тадбирлар ва процедурали масалаларни мунтазам ва ўз вақтида бажарилишини таъминлаш мақсадида баҳолаш мезонлари асосида, вазирликлар ва идораларнинг инвестицион бўлинмалари фаолиятини ташкил қилиш самарадорлигини доимий равишда мониторинг қилиш, муаммоли масалаларни аниқлаш ва уларни ҳал этиш бўйича аниқ таклифларни ўз вақтида ишлаб чиқиш орқали бундай ҳамкорлик тамойилини яратиш режалаштирилган;

– Олтинчидан, халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар (Инвестицион тараққиёт банки, Европа тараққиёт ва тикланиш банки) ва хорижий давлат молия ташкилотлари Корея ЭКСИМбанки, фаолиятини мувофиқлаштириш, имтиёзли кредитлар ва техник ёрдам;

– Еттинчидан, микромолия ташкилотлари иштирокида лойиҳаларни ўз вақтида ва самарали бажарилишини таъминлаш;

– Саккизинчиси, ХМИ билан ҳамкорлик қилиш учун ҳуқуқий асосни янада такомиллаштириш.

Олиб борилган таҳлиллар ва ўрганиш натижалари шуни кўрсатадики, халқаро молиявий институтлар билан ўрнатилган муносабатлар ва ҳамкорлик

натижасида мамлакатимизда бозор иқтисодиётига ўтиш даврида бир қанча ишлар амалга оширилди ва ижобий натижаларга эришилди. Шунингдек, ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда Халқаро молиявий ташкилотларнинг маблағларидан фойдаланиш даражаси мамлакатлар билан бўладиган иқтисодий муносабатларга қараганда анча қулай эканлигини ва фоиз ставкалари ҳам бизнинг мақсадларимизга мос тушаётганлигини, улар томонидан кўрсатилаётган техник ёрдам ва маслаҳатлар натижасида Республикаимизнинг халқаро муносабатларда қатнашишда ижобий натижага эришаётганлигини гувоҳи бўлишимиз мумкин.

3.2.Ўзбекистон Республикаси Халқаро молия институтлари билан ўзаро муносабатларининг истиқболли йуналишлари бўйича муаммоларни ҳал қилиш усуллари

Хорижий инвестициялар иқтисодиётривожланишига ёрдам беради, бу эса янги иш ўринлари пайдо бўлишига ва малакали меҳнатга бўлган талабнинг пайдо бўлишига олиб келади. Бундан ташқари, чет эл сармояси бошқарувнинг бозор усуллари яхшилайдди, бу шубҳасиз, Ўзбекистон Республикасида иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишни тезлаштиради ва уларни янада самаралироқ қилади.

Қозоғистон учун Жаҳон иқтисодтётига интеграциялаш ва очик бозор иқтисодиётига ўтиш йўлига айланган янги мустақил давлат сифатида чет эл ички инвестицияларни жалб қилиш жуда муҳумдир. Ҳозирги шароитда инвестиция фаолиятини ривожлантириш ва амалга ошириш сезиларли даражада ошмоқда...⁵⁴

Республика банклари иқтисодий ривожланиш давлат дастурининг таркибий қисми бўлган қишлоқ хўжлиги, саноат ва кичик бизнесни молиялаш каби соҳаларда кенг кўламли лойиҳаларни амалга ошириш учун ОТБ, ИТБ,

⁵⁴ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814044711> The Problems of Legal Regulation of the Investment Agreement in the Subsoil in the Republic of Kazakhstan. AbdimanapBekturganov, Daniya Nurmukhan kyzy, Aigerim Ozenbayeva. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 143, 14 August 2014, Pages 1001-1005 сайт маълумотларидан фойдаланилди

ЕТТБ, каби халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик қилади.

Фақат хорижий капитал маблағларидан фойдаланиш миллий молиявий тизимнинг чекланган салоҳиятини қоплаш имконини беради ва шунга мувофиқ Ўзбекистон Республикасида лойиҳаларни молиялаштиришни ривожлантиришга ёрдам беради.

Бизнинг фикримизча, хорижий сармоядорларни жалбқилиш бўйича олиб борилаётган ишлардаги камчиликлардан бири бу тизимнинг самарадорлигини баҳолаш тизимининг камчилигидир.

Инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш жараёнини Ўзбекистондаги Халқаро молия институтлари маблағлари билан таҳлил қилиб, улардан фойдаланишни такомиллаштиришнинг айрим усуллари ишлаб чиқдик:

1. Халқаро молия институтларининг кредитларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш учун хорижий молиявий маслаҳатчиларни жалбқилиш йўли билан йирик инвестиция лойиҳаларини кенг кўламда экспертизадан ўтказиш сифатини ошириш зарур.

2. Республика тижорат банклари томонидан халқаро ташкилотлар кредит линиялари орқали бериладиган кредитларни қайтариш даражасини ошириш учун биринчи навбатда экспорт қилинадиган товарларни диверсификация қилиш даражасини ошириш зарур; иккинчидан, миллий валюта девалвацияси даражасини пасайтириш; Учинчидан, технологик занжирнинг узлуксизлигини таъминлаш, яъни хом ашёнинг жиҳозларга мос келиши.

3. Молиялаштирилган лойиҳаларни таҳлил қилиш натижалари шуни кўрсатдики, диверсификация қилинмаганлиги сабабли бир қатор лойиҳалар ("Каолин", "Делта Инвест" қўшма корхонаси ва бошқалар) ўзларини оқламади ва енгил саноат вазирлигида қатор лойиҳалар муваффақиятсизликка учради. Валютани сўмдаги маблағларнинг юқори девалвацияси натижасида хорижий валютадаги кредитларни тўлаш учун етарли эмас эди. Инвестиция лойиҳаларини муваффақиятли амалга ошириш билан технологик занжирнинг мувофиқлигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Мисол учун,

"Косонсой-Текмен" (Наманган) лойиҳаси хом ашё билан жиҳозланган ускуналарга мос келмаслиги сабабли ўзини оқламади. Ускуналар Австралияда боқилган "меринос" қўнғизининг хом ашёсини қайта ишлашга мўлжалланган. Хом ашёлар етишмаслиги туфайли улар оқ эчкиларнинг юнғидан фойдаланганлар. Натижада, улар жуда кам сифатли маҳсулотларга эга бўлдилар.

Ўзбекистон худудида инвестициялоийиҳаларини амалга ошириш билан боғлиқ қуйдаги ишларни амалга ошириш лозим:

- бозор ҳолатини прогнозли баҳолашни мунтазам равишда амалга ошириш, республикада хорижий инвесторлар учун амалдаги инвестицион шартлар бўйича маълумотларнинг ҳажмини сифатини ошириш;

- инвестицион лойиҳаларнинг ҳудудий ярмаркаларини ташкил этиш, инвестицион жараённинг иштирокчилари ўртасида алоқаларни ўрнатиш;

Иқтисодиётга сармоя оқимини рағбатлантириш ва фаоллаштириш муаммоларини ҳал қилишда муҳим омилни ҳисобга олиш керак: ҳар бир ривожланган давлатда иқтисодиётнинг реал сектори билан бирга, соя секторининг вазифалари ва ривожланаётган мамлакатларда бу муҳим аҳамиятга эга.

Шу муносабат билан, Ўзбекистониқтисодиётига хорижий капиталнинг ўсиши бу муҳим омилни ҳисобга олишни талаб қилади.

Мамлакатимизда инвестицион муҳитни яхшилаш ва хорижий инвестициялар бозорида Ўзбекистон Республикасининг рақобатбардошлигини ошириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш учун капитал миграция шартларини янада эркинлаштиришга қаратилган чора-тадбирлар сифатида биз қуйдагиларни таклиф қиламиз:

- чет эл капиталининг харакатланишига тўсқинлик қилаётган бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, маҳаллий ҳокимият органларининг ваколатларини суистеъмол қилиш ва инвесторларнинг ҳуқуқларини бузиш юзасидан оммавий ахборот воситаларидаёритиш;

- Ўзбекистон Республикаси қонунларига зид бўлмаган фаолият билан

шуғулланадиган хорижий инвесторларга тўсқинлик қиладиган шахсларга нисбатан жазони кучайтириш ва уларни қўллаш юзасидан мониторингини ўтказиш;

- мамлакатга хорижий инвестицияларни жалбқилиш бўйича статистика маълумотларини тўплаш ва ишончлилигини ошириш, уларни очиқ матбуотда мунтазам ёритиб бериш;

- олим ва тадбиркорларни оммавий ахборот воситаларида мамлакат инвестицион салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлиги ҳақида мунтазам ёритиб туриш учун жалбқилиш.

Амалиётда банклар томонидан ўз мижозларини кредитлаш ҳамиша самарали натижалар билан якулланавермайди. Айрим ҳолларда корхонанинг ўз бизнес-режаларининг номукамал ишлаб чиқишлари ва фаолиятини мақсадли амалга оширилмаганликлари, шунингдек, бошқа турли сабаблар натижасида банклар томонидан такдим этилган кредитларнинг кайтарилиш муаммоси юзага келади. Албатта, муаммоли кредитлар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди ва уларни вужудга келтиришнинг ўзига хос омиллари мавжуд бўлади. Муаммоли кредитларни келтириб чиқарадиган омилларнинг белгилари, кредитнинг мўлжалланган мақсадлари бўйича ишлатилмаслиги, шартнома, бизнес режа техник-иқтисодий асослаш ва бошқа кредит ҳужжатларида кўрсатилган жадвалларнинг амалга ошмаслиги, қарз олувчининг молиявий-иқтисодий ҳолатининг ёмонлашиш тенденцияси ва бошқалар бўлиши мумкин. Кредит мониторингини доимий олиб борилмаслиги натижасида кредит ва унинг фоизини кайтаришда узилишларга олиб келмоқда.

Муаммоли кредитлар бирданига содир бўлмасдан унинг элементлари кредитлаш жараёнида аста секин юзага кела бошлайди. Муаммоли кредитларнинг доимий мониторинги олиб борилмаслиги натижасида ҳам содир бўлади. Мониторинг жараёнида қарздорнинг бухгалтерия ҳисоботларида молиявий камчиликлар аниқлангандан сўнг, банк ходими албатта корхонага ташриф буюриши (мижоз офисига) керак. Кредитдан

унумли фойдаланиш жойларда, корхона ва ташкилотларда, коида бўйича, хар чоракда текширилиши керак. Кредитлаш жараёнида йул кўйилган хато ва камчиликлар банк кредит сиёсатининг нотўғри тузилганлигидан далолат беради. Муаммоли кредит асосан кредит портфели таркибидаги кредитларнинг фоизлари билан кайтаришда имтиёзли даврнинг кўп берилишида кузатилмоқда. Шунингдек кредит мониторингида доимий назоратнинг олиб борилмаслиги ва унинг натижасида кредит ва унга тўланадиган фоизларни вақтида тўланмаслиги, охир-окибатда мижознинг кредиторлик юқини ошиб кетиши ва уни тўлаш бўйича молиявий ахволининг ёмонлашувиги олиб келмоқда. Шунинг учун банк ўз кредиторлари олдидаги мажбуриятларини ўз вақтида ижро этиши рискни канчалик даражада муваффақиятли баҳолашга боғлиқ бўлади. Бошқа айрим иктисодчилар эса, “кредитлаш фаолияти кредит rischi мавжуд бўлишининг ягона шакли эмас” деган фикрни билдиришади⁵⁵. Бундай фикрдаги, кредит rischi кимматли қоғозлар билан боғлиқ операцияларда банк томонидан кафиллик берилганда ҳам намоён бўлади.

Шу билан бир каторда, муаммоли кредит асосан кредит портфели таркибидаги кредитларнинг фоизлари билан кайтаришда имтиёзли даврнинг кўп берилишида ва бу давр мижознинг пул оқимига караб белгиланмаслиги, шунингдек, киска муддатли кредитлашда ҳам имтиёзли даврнинг кўп берилиши асосий суммаси ҳамда фоизининг тўлашини кредит муддатининг охирларига тўғри келиб қолиши оқибатида мижознинг кредит ва унинг фоизни кайтаришда молиявий кийинчиликлар юзага келтирмоқда.

Муаммоли кредитларнинг келиб чиқиш сабаблари турлича бўлиши мумкин. Жахон банки маълумотларига кўра, банкларнинг муаммоликредитларни юзага келишида ички омиллари бўйича 67 фоизни йукотишларга сабаб бўлади. Бу кўрсаткич ташки омиллар бўйича бор йўғи 33 фоизни ташкил этади.

⁵⁵ Пещанская.И.В. Организация деятельности коммерческого банка: Учебное пособие. 2001, 33-б.

Муаммоли кредитларни келиб чиқишига таъсир этувчи омиллар⁵⁶

№	Таъсир этувчи омиллар	Таъсир этиш даражаси (%)
1	Ички омиллар	67 %
2	Таъминот этишмаслиги	22 %
3	Ссуда буюртмасини ўрганишда ахборотни нотўғри баҳолаш	21 %
4	Операция назоратининг заифлиги, ҳамда дастлабки огохлантирувчи белгиларни ўз вақтида аниқланмаслик ва улар юзасидан тегишли чоралар кўрмаслик	18 %
5	Гаров таъминоти сифатининг пастлиги	5 %
6	Шартномада кўрсатилган таъминотни олиш имконияти йўқлиги	1 %
7	Ташки омиллар	33 %
8	Компаниянинг банкрот бўлиши	12 %
9	Кредиторларни қарзни қайтаришни талаб қилиши	11 %
10	Компаниянинг бозорда ўз ўрнини йукотиши ва ички ижтимоий муаммолар	6 %
11	Ўғрилиқ, муттаҳамлик	4 %

Баъзи қарз олувчиларга боғлиқ бўлмаган омиллар тоифасига дебиторлик қарзларни, хом-ашё етказиб берувчилар томонидан йўл кўйиладиган камчиликларни, ўғрилиқ ва бошқаларни киритишади. Бу ерда асос бўлиб қарз олувчига нисбатан ташки сабаблар ҳисобланиши мумкин. Бирок, бунга бошқача қараш ҳам мумкин: қарздор-мижоз хом-ашёни тўла ва ўз вақтида этиб келиши учун юқори тўлов қобилиятига эга бўлган харидорларни танлаб олиш учун, ишончли қўриқлаш хизматини ташкил қилиш, оқибатда эса кредитни қайтишини кечикиши ёки унинг умуман қайтмаслигига олиб келган зарарларни олдини олиш учун керак бўлган барча хизматларни амалга оширадими? Демак, бу омилларнинг пайдо бўлишида қарздор-мижоз ўзи ҳам сабабчи бўлиши мумкин.

⁵⁶www.worldbank.org сайти маълумотлари асосида тузилган

Муаммоли кредитлар келиб чиқишига қарздор билан боғлиқ бўлган ва боғлиқ бўлмаган омилар таснифи⁵⁷

Т/Р	Қарздор мижознинг фаолияти билан боғлиқ бўлган омилар.	Қарздор мижознинг фаолияти билан боғлиқ бўлмаган омилар.
1.	Корхонани тўғри бошқара олмаслик.(юқори тажрибага эга эмаслиги, режа ва бухгалтерия фаолиятларини сифатсиз ташкил этилиши, хўжалик юритиш жараёнининг барча жабхаларини камраб ололмайдиган хаддан ташқари марказлашган бошқарув)	Асосан қутилмаган сиёсий ҳамда иқтисодий воқеа ва ҳодисалар, қонунчиликда бўлаётган узғаришлар, иқтисодий ҳолатнинг кескин ёмонлашуви,
2.	Мижоз фаолиятининг самарасизлиги маҳсулоти сифатининг пасайиши, уни бозордан чиқиб кетиши,	Маълум даражадаги технологик яъни ишлаб чиқаришнинг маънавий эскириши,
3.	Корхона молиявий назоратининг қучсизлиги,	Табий офатлар.
4.	Дебиторлик қарздорликнинг кўпайиб кетиши	Дебиторлик қарзлар, хом-ашё етказиб берувчилар томонидан йўл қўйиладиган қамчиликларни, уғирлик

Баъзи қарз олувчиларга боғлиқ, бўлмаган омилар тоифасига дебиторлик қарзларни, хом-ашё етказиб берувчилар томонидан йўл қўйиладиган қамчиликларни, ўғирлик ва бошқаларни киритишади. Бу ерда асос бўлиб қарз олувчига нисбатан ташқи сабаблар ҳисобланиши мумкин. Бирок, бунга бошқача қараш ҳам мумкин: қарздор-мижоз хом-ашёни тўла ва ўз вақтида етиб келиши учун, юқори тўлов қобилиятига эга бўлган харидорларни танлаб олиш учун, ишончли қўриқлаш хизматини ташкил қилиш. оқибатда эса кредитни қайтишини кечикиши ёки унинг умуман қайтмаслигига олиб келган зарарларни олдини олиш учун керак бўлган барча хизматларни амалга оширадими? Демак, бу омиларнинг пайдо бўлишида қарздор-мижоз ўзи ҳам сабабчи бўлиши мумкин.

⁵⁷ Муаллиф томонидан тузилди.

Ўзбекистан Республикаси тижорат банкларида муддати ўтган қарздорлик динамикаси⁵⁸

Кўрсаткич	2013 й.	2014 й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.
Жами берилган кредитлар (млрд.сўм)	26 500	34 800	42 700	52 611	110 572
Жами муддати ўтган кредитлар (млрд.сўм)	2 181	2 746	2 895	3 145	5 891
Муддати ўтган кредитларнинг жами кредитлардаги улуши (%)	8,2	7,8	6,7	5,8	5,3
Кредитлар хажмининг ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати (%)	-	131,2	122,7	123,2	210,1
Муддати ўтган кредитларнинг ўтган йилга нисбатан ўсиши (%)	-	125,9	105,4	108,6	187,3

Жадвал маълумотларидан кўринадикки, муддати ўтган қарздорликнинг берилган кредитлардаги улуши 5 йил ичида йилдан-йилга пасайган. Жумладан, 2013 йилда муддати ўтган кредитларнинг жами кредитлардаги улуши 8,2 фоиздан 2014 йилда 7,8 фоизга камайганлиги кузатилган. 2016 йилда эса, муддати ўтган қарздорлик улуши яна олдинги йилга нисбатан камайиб 5,8 фоизни ташкил этган. 2017 йилга келиб, муддати ўтган кредитларнинг динамикаси пасайиш тенденциясига эга бўлган ва у 2,9 фоизга пасайган. Агар бу ҳолатни берилган жами кредитлар ҳажми динамикаси билан боғлайдиган бўлсак, берилган кредитлар ҳажми 2013 йилдан 2017 йилгача ўртача 6-7 фоизга камайиб борган. 2017 йилда иқтисодиётда турли ҳил ўзгаришлар, аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш борасида кўплаб амалий ишлар амалга оширилиб йил якунида тижорат банкларининг жами кредит портфели ўтган йилга нисбатан 210 фоизга ошган, ўз навбатида жами кредит портфели таркибида муоммоликредитларнинг улуши ўтган йилга нисбатан сезиларсиз даражада камайган, лекин жами кредит порфелига нисбатан қарайдиган бўлсак бу яхши ҳолат.

⁵⁸Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланган.(www.cb.uz)

III боб бўйича хулоса

Ўзбекистон ва халқаро молия институтлари ўртасидаги муносабатларнинг муваффақиятли ривожланиши учун узоқ муддатли мақсадларни аниқ белгилаш ва улар юзасидан меъёрий ҳужжатларга тегишли ўзгартиришлар киритиш керак.

Иқтисодий ўсиш шароитида Ўзбекистоннинг молиявий ва иқтисодий мустақиллигини ривожлантиришда ва АКШ акционер сифатида унинг позицияларини мустаҳкамлаш учун саъйҳаракатларни йўлга қўйиш, янги иқтисодий вазиятни ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистоннинг халқаро молия институтлари билан ўзаро муносабатларини суверен ҳолдақарзлардан оқилона фойдаланиш ва ҳамкорлик механизмларини диверсификация қилиш тамойилларига асосланиши ва энг муҳим инфратузилма лойиҳаларини молиялаштириш, имконқадар, давлат бюджети ҳисобидан амалга оширилиши мақсадга мувоқиқ.

Республикамиз билан ХМИлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш мамлакатимизнинг келажакда иқтисодий-ижтимоий ривожланишига ҳамда жаҳон иқтисодий тизими интеграциясидаги ўрнининг янада ошишига асос бўлади.

ХМИлар билан ўзаро муносабатларни ривожлантиришда фан ва техника тараққиёти катта аҳамият касб этади. Исталган ишлаб чиқаришда, иқтисодиётнинг исталган соҳасида, фойдали қазилмаларни излашдан тортиб то қишлоқ хўжалик экинларини йиғиштириш ва барча қайта ишлаш жараёни технологиялари, чиқитсиз технологияга ўтиш, улар пайдо бўлишини тўлиқ бартараф этишгача янги технологияларни тадқиқ этиш, ишлаб чиқариш ва жорий этиш замон талабидир.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Магистрлик диссертация ишини бажариш жараёнида қуйидаги илмий хулосаларга эришилди:

1. Ҳар бир Халқаро молиявий институтнинг мақсад ва вазифалари бири-бирдан фарқланади. Республикамизда валюта сиёсатини эркинлаштириш борасида олиб борилаётган чора-тадбирларга қарамасдан, ҳамон халқаро валюта захирасини шакллантириш борасида танқислик сезилмоқда ва бу ўз навбатида ташқи иқтисодий муносабатларни амалга оширишга ҳамда инвестицион иқлимни барпо этишга салбий таъсир этмоқда. Шунинг учун, миллий валютани қадрсизланишини олдини олиш, миллий валютамизни чет эл валюталарига ўз вақтида конвертацияланиши таъминлаш ва хорижий валюта алмаштирув шаҳобчаларини нақд чет эл валютаси билан натижаларга таъминлаб туриш мақсадида Халқаро валюта жамғармаси маблағларини жалб қилиш бўйича чоралар кўришимиз лозим.

2. Келгусида Халқаро молиявий институтлар томонидан ажратилаётган кредитлар ва беғараз ёрдамларини иқтисодиётимизнинг узоқ тармоқларини, хом ашё ресурсларини қайта ишлайдиган соҳаларни, импорт ўрнини босувчи озиқ-овқат ва енгил саноат корхоналарини замонавий технологиялар билан таъминлашга жалб қилиш бўйича аниқ дастурлар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади. Ушбу соҳаларни ривожлантириш натижасида келтирилган фойдалар ҳисобига узимиз бошқа инфратузилмаларни ривожлантиришга эришсак халқаро молиявий институтлар томонидан берилаётган кредитлардан фойдаланиш самарали бўлади.

3. Маълумки Ўзбекистон иқтисодиётида қишлоқ хўжалиги асосий ўзак тармоқ ҳисобланади. Ушбу тармоқни ривожлантириш борасида ҳукуратимиз томонидан изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Лекин ҳали ҳам ушбу соҳани техник жиҳатдан қайта жихозлаш, самарадорликни таъминлаш борасида муаммолар мавжуд бўлиб, ислохатларни амалга ошириш учун маблағлар танқислиги сезилмоқда. Аҳолининг 65 фоизга яқини қишлоқ

хўжалиги соҳасида бандлигини ҳисобга оладиган бўлсак қишлоқ жойларда инфраструктурани ривожлантириш учун халқаро молиявий институтлар маблағларини қишлоқ жойларда корхоналарни ташкил этиш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш учун йуналтириш мақсадга мувофиқ бўлади. Жаҳон тажрибасидан маълумки, Халқаро Тикланиш ва Тарақиёт банки ва Халқаро тараққиёт уюшмасининг мақсад ва вазифалари айнан қишлоқ хўжалигини имтиёзли кредитлаш ва инфратузилмани ривожлантириш бўйича амалга оширилади. Лекин Халқаро молиявий ташкилотлар талаблари ва Ўзбекистон миллий иқтисодиётининг ўзига хос хусусиятлари ўртасидаги тушунмовчиликлар вужудга келмоқда. Масалан, қишлоқ хўжалиги корхоналарини реструктуризациялаш бўйича таклиф қилинган лойиҳада асосий маҳсулотлари турларига давлат буюртмасини олиб ташлашни, ирригация тизимини батамом хусусийлаштиришни, қишлоқ хўжалик корхоналарининг ташқи иқтисодий фаолиятини либераллаштиришни ва ерни хусусийлаштиришни талаб қилиб қуйган. Лекин бу талабларнинг ҳаммасини ҳам бугунги кунда тўлалигича қабул қилиб бўлмайди. Бундан ташқари, ўтиш даврининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда айтиш мумкинки, пахта толаси асосий экспорт маҳсулот сифатида хорижий валюта тушумининг асосий қисмини ташкил этади. Бизнинг фикримизча, Ўзбекистон Республикаси ҳам халқаро молиявий ташкилотлар билан қабул қилган Меморандумларидаги талабларни бажарилиши бўйича чораларни кўриши мақсадга мувофиқ бўлади.

4. Халқаро валюта-кредит ташкилотлари ўзида жаҳон иқтисодиёти барқарорлигини таъминлаш учун молия ва валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш мақсадларида давлатлараро келишув асосида ташкил этилган халқаро ташкилотларни ифодалайди.

5. Халқаро валюта-кредит ташкилотларининг юзага келишига асосан жаҳон хўжалигида глобаллашув жараёнларининг ривожланиши ҳамда халқаро молия бозорларидаги ва жаҳон валюта тизимидаги беқарорликнинг кучайиши сабаб бўлган.

6. Халқаро валюта-кредит ташкилотлари қуйидаги мақсадларни кўзлаган ҳолда фаолият юритади:

- жаҳон иқтисодиёти ва халқаро молияни барқарорлаштириш мақсадида жаҳон ҳамжамиятида ҳаракатларни бирлаштириш;

- валюта ва молия-кредит муносабатларини халқаро тартибга солишни амалга ошириш;

- жаҳон валюта ва молия-кредит сиёсатининг стратегия ва тактикасини ҳамкорликда ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштириш.

7. Халқаро молия ташкилотларининг фаолияти жаҳон хўжалигининг барқарорлигига эришишга ҳамда валюта-молия соҳасидаги муносабатларнинг узлуксизлигини таъминлашга ёрдам беради. Энг аввало, бунга бўлган зарурият давлатлар ўртасидаги ўзаро алоқалар кўламининг ортиб бориши шунингдек, уларнинг ўзгарувчан хусусиятга эга эканлиги билан изоҳланади.

8. Халқаро молия ташкилотлари фаолиятининг самарадорлиги муайян даражада аъзо мамлакатларнинг ҳукумати ва давлат ташкилотлари ва билан бўладиган ўзаро муносабатга боғлиқ бўлади. Шундай экан халқаро молия ташкилотларининг инвестицион фаолияти кўп ҳолларда йирик халқаро лойиҳалар бўйича рискларни бошқариш ва суғурталашни амалга оширувчи давлат ташкилотлари билан яқин ҳамкорликни талаб этади.

9. Республикамиз билан халқаро молия ташкилотлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш мамлакатимизнинг келажакда иқтисодий-ижтимоий ривожланишига ҳамда жаҳон иқтисодий тизими интеграциясидаги ўрнининг янада ошишига асос бўлади.

10. Тадқиқотда мамлакатимиз иқтисодиётига халқаро молия ташкилотларининг кредитларини жалб этишни такомиллаштириш қаратилган қатор илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди.

Миллий хўжаликнинг ижтимоий, сиёсий, экологик ва ресурс имкониятларидан келиб чиққан ҳолда иқтисодиётни ривожлантириш нуқталарини аниқлаш орқали узоқ муддатли иқтисодий ривожлантириш

дастурларини ишлаб чиқиш зарур. Уларни шакллантиришда халқаро кредит ташкилотларининг кредитларидан самарали фойдаланиш масалаларини ҳам тўлиқ ақс этириш лозим

11. Халқаро молия ташкилотлари томонидан ажратилаётган кредитларни ҳудудларга жалб қилишда маҳаллий ҳокимият органлари инвестицияларни жалб қилиш бўйича ҳудудларнинг узоқ муддатли инвестиция дастурларини ишлаб чиқишлари ва амалиётга татбиқ этишлари лозим.

12. Мамлакатимизга глобал инвестиция бозоридан молиявий ресурсларни кенг жалб этиш учун жаҳонда етакчи халқаро рейтинг агентликларининг юқори даражадаги суверен кредит рейтинги баҳосини олиши, бозор ислохотларни чуқурлаштириш, иқтисодиётни эркинлаштириш, маҳаллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш зарур.

13. Мамлакатимизнинг халқаро молия ташкилотлари билан ўзаро муносабатларини ривожлантириш ҳамда хорижий инвестициялардан самарали фойдаланиш истиқболда:

– янги, замонавий техника ва технологияларни республика иқтисодиётига жалб қилиш, уларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш эса неча йиллар давомида сифатсиз, харидор талабига жавоб бера олмайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи эски техникалардан тезроқ қутилиш имконини беради;

– янги иш жойлари ташкил қилиш ва аҳолининг ишсиз қисмини иш билан таъминлаш, шу билан бирга, хорижнинг илғор бошқарув тажрибасини жорий қилиш имконини беради ва шу орқали меҳнат унумдорлиги оширилади;

– жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш эвазига мамлакатга қадри баланд валюталарнинг кўпроқ кириб келишини таъминлайди.

14. Республикамиз билан халқаро молия ташкилотлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш мамлакатимизнинг

келажакда иқтисодий-ижтимоий ривожланишига ҳамда жаҳон иқтисодий тизими интеграциясидаги ўрнининг янада ошишига асос бўлади.

Тадқиқотда мамлакатимиз иқтисодиётига халқаро молия ташкилотларининг кредитларини жалб этишни такомиллаштириш қаратилган катор илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди.

1. Ўзаро фойдали, самарали халқаро инвестицион лойиҳаларни танлаш, экспертизадан ўтказиш ва уларнинг ишлаб чиқаришдаги назарий қиймати билан амалиётдаги натижасини, аҳамиятини мониторинг қилишнинг мукамал тизимини яратиш лозим.

2. Миллий иқтисодиётга жалб қилинаётган халқаро кредитларни кўп меҳнат талаб қилинадиган тармоқ ва соҳаларга, хусусан қайта ишлаш, тўқимачилик, кимё саноати, электроника йўналишларига жалб этиш устувор масалалардан ҳисобланади.

3. Халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорликда экологик муаммоларни ҳал қилишга алоҳида эътибор бериш лозим.

4. Миллий хўжаликнинг ижтимоий, сиёсий, экологик ва ресурс имкониятларидан келиб чиққан ҳолда иқтисодиётни ривожлантириш нуқталарини аниқлаш орқали узоқ муддатли иқтисодий ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш зарур. Уларни шакллантиришда халқаро кредит ташкилотларининг кредитларидан самарали фойдаланиш масалаларини ҳам тўлиқ ақс эттириш лозим.

5. Халқаро молия ташкилотлари томонидан ажратилаётган кредитларни ҳудудларга жалб қилишда маҳаллий ҳокимият органлари инвестицияларни жалб қилиш бўйича ҳудудларнинг узоқ муддатли инвестиция дастурларини ишлаб чиқишлари ва амалиётга татбиқ этишлари лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва методологик аҳамиятга молик нашрлар

1.1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси.

1.2. "Хорижий инвестициялар тўғрисида" ги Қонун (30.04.1998 йилдаги 609-1-сон).

1.3. "Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларини кафолатлаш ва химоя қилиш чоралари тўғрисида"ги Қонун (№ 611-1, 30 апрел 1998 йил).

1.4. "Инвестиция фаолияти тўғрисида" ги Қонун (1998 йил 24 декабрдаги 719-1-сон).

1.5. "Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида" ги Қонун (2000йил 26 майдаги Иккинчи чақириқ Олий Мажлисининг иккинчи сессиясида қабул қилинган янги таҳрир).

1.6 Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.- Т: Шарк, 1992 йил. 54-57 бет.

1.8 Ўзбекистон Республикасининг "Банклар ва банк фаолияти тўғрисида"ги Конуни, 1996 йил 25 апрел.

1.14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ахборотга кўмаклашиш ва хорижий инвестицияларга кўмаклашиш агентлиги ташкил этиш тўғрисида" 2007 йил 06 февралдаги № ПП-578 // Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., № 4-6, П.40.

1.16. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий интизом ва шахсий масъулият ҳар бир раҳбарнинг фаолиятида кунлик норма бўлиши керак. - Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 104 бет.

1.17.Президент фармони: Мирзиёев Ш.М. "Ўзбекистон Республикасининг 2017-2021 йилларда ривожланишнинг бешта устувор йўналишлари бўйича ҳаракат стратегияси тўғрисида" ги қарори.

1.18.Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган Мажлисида сўзлаган нутқи 2016

йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2017 йил 14 январда республика ҳукуматининг иқтисодий ва ижтимоий дастурининг энг муҳим йўналишлари ва устувор йўналишларини аниқлашга бағишланди.

II. Монографиялар, патентлар, илмий мақолалар ва тўпламлар

2.1. Мирзаев Ф.И. Банклараро рақобат: сув, шакли ва ривожланиш босқичлари. Монография - Тошкент: Молия, 2008.

2.2. Омонов А.А. Тизимга оид тафсилотларни самарали тарзда қўллаш масалалари. И.Ф.Д.дисс. - Тошкент, 2008.

2.3. Рузметов Ш.Б. Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатасининг "Мустақиллик" ассоциацияси. Докторлик диссертацияси дисс. - Тошкент, 2009.

2.4. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка: Учебное пособие. - М.: ИНФРА-М, 2001, 33 ст.

2.5. Роуз П. Банковский менеджмент. Пер. с англ.-М: Дело, 1997 г, 192 ст.

2.6. Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент)/ Под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина. - М. Юристъ, 2002 г, 456 ст.

2.7. Fraser D., Gup B. Kolari J. Commercial banking/ The Management of Risk. St Paul, MN, 1995 г.-Р. 623 ст.

2.8. Тўхтабаев У.А. "Муаммоли кредитлар ва уларни бартаараф этиш йўллари" автореферати 2007 йил.

2.9. Каримов И.А. "Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида" /Тузувчи Муллажонов Ф.М.- Тошкент, 2005. 8-6 б.

2.10. Рейтинговое агентство "Рус-Рейтинг" "Обзор и оценка проблемных кредитов: потенциал рынка", июль 2010 г.

III. Фойдаланилган бошқа адабиётлар

3.1. Бозор Пул Кредит журнали 2017-2018 й.

3.2. Банковское дело энциклопедия.

3.3.Интернет-сайтлар

- www.cbu.uz (Ўзбекистон Республикаси Марказий банки).
- www.press-service.uz (Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти).
- www.basegroup.ru ("БасеГроуп Лабс" МЧЙ "Аналитик технологиялар").
- www.nbu.uz (ЎЗР ФАнинг расмий сайти).
- www.pravo.uz
- www.readbookz.com (Онлайн кутубхона).
- www.lex.uz (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси).
- www.uzpsb.uz ("ЎЗПРОМСТРОЙБАНК" нинг расмий сайти).
- <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Uzbekistan-Snapshot> (Жаҳон банкининг расмий сайти).
- <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Uzbekistan-Snapshot> (Жаҳон банкининг расмий сайти).
- www.sciencedirect.com.